

Landskapsarkitekturen bakom galler

Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala
Examensarbete för yrkesexamen vid landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna
Kurs: EX0860 Självständigt arbete i Landskapsarkitektur, A2E – Landskapsarkitekturprogrammet – Uppsala, 30 hp
Kursansvarig institution: institutionen för stad och land
Nivå: Avancerad A2E
© 2020 Karin Schedin, karin.schedin@gmail.com
Titel på svenska: Landskapsarkitekturen bakom galler
Titel på engelska: The landscape architecture behind bars
Handledare: Thomas Oles, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Sofia Sandqvist, SLU, institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Emma Butler, SLU, institutionen för stad och land
Omslagsbild: Prisoner av Dolk. Fotograf: @KORO/ Øystein Thorvaldsen
Upphovsrätt: Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsrätts-
innehavaren.
Originalformat: A3
Nyckelord: kriminalvård, fängelseanstalt, fängelse, välgörande grönska, trädgårdsterapi
Publiceringsår: 2020
Publiceringsort: Uppsala
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Förord

Detta arbete är mitt examensarbete för masterexamen på Landskapsarkitektprogrammet, Sveriges Lantbruksuniversitet, Ultuna, skrivet under våren 2020.

Arbetet har drivits av en personlig övertygelse om att tillgång till naturen och bra landskapsarkitektur bör vara tillgänglig för alla medlemmar i samhället oavsett omständigheter. Den populationen i samhället som sitter fängslad har i stort sett försummats i många fall och särskilt när det gäller tillgång till en utemiljö som kan fungera vårdande och rehabiliterande. Även om landskapsarkitektur kanske inte kan hantera alla de komplexa utmaningar som personer har fängslats för, kan skapandet av terapeutisk utemiljö ge viss lättnad och hjälp i rehabiliteringen. Jag anser att straffet är att vara i fängelse men att arkitekturen inte ska utgöra en del av straffet.

Tidigare har man utformat fängelseanläggningar som skapat sterila, isolerande miljöer vilka förmedlar idéer om inlåsning och prioriterar säkerhet. Det finns få exempel på fängelser som visar en noga eftertänksam, välplanerad och human utemiljö dessutom är den forskning och litteratur som behandlar detta ämne begränsad. På grund av detta finns det behov av att ytterligare undersöka effekterna av en terapeutisk design för rehabilitering av intagna. Landskapsarkitektur kan användas för att skapa miljöer som bättre tjänar de 4400 intagna på Sveriges anstalter.

Syftet med detta arbete är att utforska om och hur utemiljön vid Sveriges fängelser behandlas genom landskapsarkitektur. Uppsatsen syftar till att uppmärksamma nödvändigheten av att skapa en utemiljö som kan fungera vårdande och

rehabiliterande för intagna i Sveriges anstalter. Kreativa tillvägagångssätt behövs för att möta behoven för att förbättra intagnas hälsa och välbefinnande utan att äventyra säkerheten. Denna uppsats är också avsedd att fungera som en utgångspunkt för att generera idéer för framtida design avsedd för utemiljön vid fängelser.

Tack till

Min handledare Thomas Oles som väglett mig genom arbetet.

Mina vänner som alltid ger mig ett leende på läpparna, som oavsett omständigheter alltid funnits för mig, stöttat och peppat mig.

Petter Åkerblom, Stefan Lundin och Franz James som bidragit med mycket ovärderlig kunskap och vägledning genom arbetet.

Min familj, för all kärlek och allt stöd som ni gett mig under de senaste 27 åren. Jag kommer aldrig kunna uttrycka min tacksamhet helt.

Min sambo, för ditt tålamod, engagemang, för dina peppande ord och framförallt för all kärlek.

Sammanfattning

I Sverige sitter cirka 4400 personer frihetsberövade på någon av Sveriges fängelser. Frihetsberövandet utgör en belastning för individen och kan utlösa krissituationer med självskadande handlingar som följd. Flera av klienterna lider redan vid häktning av psykiska besvär och tillhör riskgruppen för självskadebeteende och självmord (Kriminalvården (2018)). Kriminalvårdens främsta uppdrag är att verkställa straff och minska återfallen i brott. Att ge de intagna en bättre chans till ett lagligt liv efter avtjänat straff och att de intagnas vistelse hos dem ska ha inneburit en positiv skillnad är en del av Kriminalvårdens vision (Kriminalvården 2014).

Flera undersökningar visar på att exponering av naturen förbättrar den psykologiska hälsan och främjar positivt beteende. Många studier rapporterar om de positiva effekterna av terapeutiska landskap inom hälso- och sjukvård. (t.ex. Ulrich, 1984, Kaplan & Kaplan 1989, Grahn & Stigsdotter 2010) dock finns det begränsad litteratur om liknande miljöer inom fängelser.

Syftet med detta arbete är att undersöka utemiljöns hälsofrämjande förmåga/ rehabiliteringspotential inom Sveriges fängelser samt identifiera ett antal aspekter/ faktorer inom utemiljön som kan utvecklas och användas i rehabiliteringssyfte. Frågeställningarna som behandlas i arbetet är: Hur planeras och gestaltas utemiljöer vid Sveriges fängelser? Och; Vilka möjligheter finns för att skapa vårdande och rehabiliterande utemiljöer inom Sveriges fängelser?

Genom inventering och analys av sju av Sveriges anstalter, intervjuer med landskapsarkitekter som arbetat med projekt i fängelsemiljöer, enkäter till intagna på ett av Sveriges fängelser samt tre referensexempel kunde egen empiri skaffas om hur utemiljön inom svenska fängelser fungerar. Vidare kunde de faktorer och/eller synsätt som tros ligga till grund för planeringen och utformningen av utemiljön identifieras.

Slutsatser från arbetet är att det tycks finnas olika synsätt inom Kriminalvården kring hur man behandlar sina utemiljöer. Det råder även skillnad mellan hur utemiljön planeras och utnyttjas mellan de olika anstalterna. Detta tyder på att det inte finns några specifika riktlinjer eller policys inom Kriminalvården som gäller behandlingen av utemiljön. Det finns även en betydande mängd säkerhetskrav som måste uppfyllas inom utemiljöerna vilka, enligt både personal på fängelser samt landskapsarkitekter, spelar en stor roll i varför utemiljöerna ofta är mycket spartanska och enkla.

Trots dessa begränsningar kunde jag, utifrån tre referensexempel, hitta bättre bevis på att det är möjligt att skapa utemiljöer med fokus att fungera vårdande och rehabiliterande vilket gör det viktigt att vidare undersöka om varför detta inte appliceras inom Sveriges fängelser.

Vi som landskapsarkitekter kanske inte kan lösa de sociala och politiska frågor som har orsakat att dessa människor har hamnat på denna plats i livet. Men jag tror att vi som landskapsarkitekter kan lindra vissa av de skador som dessa institutioner orsakar för de 4400 intagna inom Sveriges anstalter.

English summary

Global studies of prisoners' health indicate that they experience high levels of mental illness and that mental illness is more prevalent in the inmates than in the public (eg Fazel & Jacques 2011; Durcan & Zwemstra 2014; Fraser et al. 2009; Gunn et al. al., 1991).

Mental ill-health is a well-known and increasing problem in prison systems, where some research indicates that 89% of inmates have symptoms of depression and 74% have stress-related symptoms (e.g. Fraser et al., 2009; Durcan & Zwemstra 2014), Studies have also shown that suicide risk in prisons is higher (Fazel & Jacques 2011; Durcan & Zwemstra 2014).

Those treated in the Prison Service in Sweden form a group where health problems are common and in clients in detention, institutions and outpatient care, both physical and mental ill health are common (Prison and Probation 2018). Being deprived of liberty is a burden on the individual that can trigger crisis situations with self-harming actions as a result. Several of the clients are already suffering from the arrest of mental disorders and some belong to the risk group for self-harm behavior and suicide (Prison Service 2018).

There are a plenty of studies, from the world and Sweden, that have proven nature's rehabilitative and nurturing effects which are often applied in health care to help with the healing process for caregivers (eg Kaplan & Kalan 1989; Ulrich 1984; Grahn 2010). However, there are few studies that investigate whether and how this can be applied within the most closed institutions in society, prisons. The studies that have been conducted often come from the US and have shown, among other things, that nature within prisons can reduce aggressive behavior (Wener 2012, p. 219), stress, improve mental health and increase learning which can contribute to reduced relapse in crime (Söderlund & Newman 2017). An example from the Rikers Island Jail in New York showed that, through active gardening, they lowered the relapse rate from approximately 55% to 10% among inmates (Lindemuth 2007), which can be compared to Sweden where the relapse rate is 29% (Prison and Probation Service 2018).

The Swedish Prison and Probation Service is tasked with enforcing punishments and reducing relapses in crime and their vision is based on the fact that their clients (prisoners) should have a better chance of a legal life after served punishment and that the prisoners' time in the Prison Service should have made a positive difference (Prison services). 2014).

There is a lack of compiled material on how the outdoor environment for prisons should or should be designed and in my work I have not been able to find any specific guidelines or policies from the Prison and Probation Service that deal with this topic.

Against this background, I am interested in whether and in such cases how the Prison and Probation Service's institutions utilize their outdoor environments as part of the care and as a health promotion factor which may lead to the Prison and Probation Service's goal of reducing relapse in crime.

Aim and research questions

Investigate the outdoor environment's health-promoting ability / rehabilitation potential in prison environments and identify aspects / factors in the outdoor environment that can be developed and done for rehabilitation purposes. The research questions for this thesis are:

How are outdoor environments planned and designed at Sweden's prisons?

What opportunities exist to create our care and rehabilitative outdoor environments within Sweden's prisons?

Methodology

Literature review

The purpose of the literature review was to analyze and synthesize existing literature related to landscape design for prison facilities. Literature within the subject for designing external environments within prisons is very limited and because of the limited information on the subject, this literature review involved a review of topics that consisted of related topics. The literature was used to provide the necessary background which can be used as a necessary argument for the value of greenery for us humans and to gain a background on how environments with rehabilitative and caring environments can be designed.

Inventory and analysis of existing prison facilities

Pictures and maps of seven prison facilities within security class one were examined to gain an understanding if and how landscape architecture has been used within the facilities. The landscapes of the seven prisons were invented and analyzed in accordance with the aspects that I found important in the literature review. Rooms for activity, relaxation and social meetings, the opportunity to experience sun and shade, vegetation and experience aspects for all senses. These principles were investigated to determine potential negative aspects of the environment (which create stress or disrupt the process of managing stress) and positive aspects (which reduce stress, which increases well-being) within the plant. The following general inventory data were collected for each facility: The plant's name, location, safety class, gender, total capacity, opened and other listings.

The template contains maps and images taken from Eniro's map service (Lantmäteriet), the Swedish Prison Service's website and other images approved for use to provide a further understanding of the visual qualities and rooms identified within the facility.

Interviews with landscape architects

Three landscape architects were interviewed who have relevant experience related to designing outdoor environments for closed institutions, such as prisons and forensic psychiatric facilities. All of these have experience of working with the design of outdoor environments in prisons or forensic psychiatric facilities. Interviews were conducted to gain insight into how they felt it had been to work with such facilities and to gain a basic understanding of the opportunities and limitations that exist.

Surveys for inmates

In order to gain knowledge about how inmates experience and use their outdoor environment, surveys were designed and was sent to the two prisons with security class three I established contact with.

The purpose of the surveys was to gain insight into how inmates experience the outdoor environment that they have access to.

Prison and Probation Service's mission

In Sweden, approximately 4400 people are detained in one of Sweden's prisons. The deprivation of liberty is a burden on the individual and can trigger crisis situations with self-harming actions with self-harming actions as a result. Several of the clients already suffer, from the arrest, with mental health problems and therefore belongs to the risk group for self-harm behavior and suicide (Kriminalvården 2018). Prison and Probation Service's primary mission is to enforce penalties and reduce the recidivism rate in crime and their vision defines that prisoners should have a better chance of a legal life after the sentence and that the inmates' stay with them should have made a positive difference (Kriminalvården 2014).

Evidence suggests that exposure to nature improves psychological health and promotes positive behavior. Many studies reports the positive effects of therapeutic landscapes in health care. (e.g. Ulrich, 1984; Kaplan & Kaplan 1989; Grahn & Stigsdotter 2010), however, there is limited literature on similar environments within prisons.

The landscape of existing prisons

The invented and analyzed prison's show differences and different levels in how the external environment is designed. The majority of the investigated prisons do not appear to show a comprehensive, holistic or thoughtful approach to the design of the external environment and most of the plants look similar or contain approximately similar constituents. Most establishments consist of large areas of mowed grass and some type of sports pitch consisting of gravel or asphalt. This may indicate that there are no special guidelines or goals from the Prison and Probation Service on how the outdoor environment should be designed. Investigating maps and pictures of what is available is an important step in describing and managing potential problems within these facilities and in creating an idea of what the outdoor environment looks like at different institutions.

Figur 28. One of the prison's that were invented and analyzed, The Prison Norrtälje. © Eniro/Lantmäteriet.

Institutions with outdoor environments for rehabilitative purposes

Based on three examples, two forensic psychiatry facilities in Sweden and one Norwegian Prison, I could identify a number of aspects that are important to keep in mind when working with these environments to create an outdoor environment that can function rehabilitating and caring: rooms of different sizes, where you can sit for yourself and many, seasonal changes, stimulation of all the senses, areas for activities and contemplation, the possibility to feel that one can get away (which can often require a larger area), areas with nature, and areas for cultivation. It is important to create as homey a feeling as possible, which can be done through different material choices and plant choices. However, it is important that all this can be done without obstructing visibility or in any way that jeopardizes safety. It is also important to think about preventing climbing, that loose objects can be used as attachments, not to use poisonous plants and that the ground cover should consist of tiles or other that are large enough to prevent them from being raised. These three examples clearly show that it is possible to create outdoor environments that can function caring and rehabilitating for the inmates, although safety must be maintained. Which means we can raise the question of why this is not done in Swedish prisons?

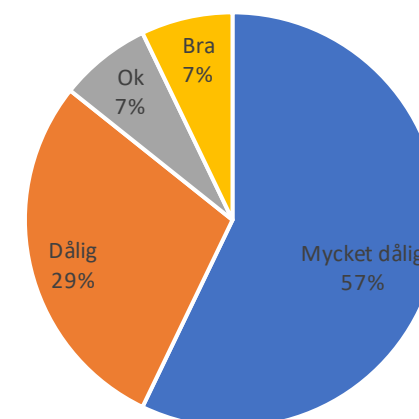
Figur 41. One of the prison's that were invented and analyzed, The Prison Norrtälje. © Eniro/Lantmäteriet.

Words from prison staff and landscape architects

Based on conversations with prison staff and landscape architects who have worked with prison environments, I interpret that there does not appear to be any directly expressed goals, guidelines or any special purpose that the outdoor environment should fulfill within the various facilities. However, there seem to be differences between different prisons on how to use their outdoor environment, where some work more or less to create as good an outdoor environment for the inmates as possible, which also strengthens the thesis that there are no guidelines from the Prison and Probation Service that should apply when designing the outdoor environment at Sweden's prisons. That we as landscape architects can work with these environments is clear but because of the extensive safety requirements that exist, as well as what stage we get into and what kind of budget is allocated for us seems to be a limiting factor to how we can actually work with these environments. However, the people I have been in contact with seem to argue that this is an important issue and they talk about wanting to create as caring and rehabilitating outdoor environment as possible.

Inmates about their outdoor environment

From the surveys to 19 inmates it can be stated that there does not seem to be any major emphasis on the design of the outdoor environment, though it seems to exist differences between different prisons regarding how to think about the design and use of the outdoor environment. This again reinforces the thesis that there are no clear guidelines from the Prison and Probation Service as in terms of how to treat their outdoor environment. Gaining an insight into what prisoners think about their outdoor environment has been rewarding, and the received answers gives a good idea of what it can look like in prison, what they can do and what they wish they could do. This can be used as a basis and as support for designing future projects in these environments where I think landscape architects can play a major role in shaping outdoor environments that can function rehabilitating and caring for the inmates, which can help in the work of the Prison Service.

Figur 44. Shows what the respondents in security class 2 consider about their outdoor environment

Discussion

Conclusions drawn from the work are that there seems to occur different approaches within the Prison and Probation Service regarding the treatment of their outdoor environments and that there is a difference between how this is done from prison to prison. This indicates that there are no specific guidelines or policies within the Prison and Probation Service regarding the treatment of the outdoor environment. There is also a significant amount of security requirements that must be met within the outdoor environment which, according to both prison staff and landscape architects, plays a major role in why the outdoor environments often are very spartan and simple.

Despite these limitations, I could, based on three reference examples, find evidence that it is possible to create outdoor environments with a focus on care and rehabilitation, which makes it important to further investigate why this not is applied in Swedish prisons.

Prison facilities offer unique opportunities for landscape architects to serve the public in many different ways. Although the work seems difficult, unprofitable and unlikely to meet high design standards, the positive changes it can offer are many and necessary. Some may feel that participation in the design of these facilities is related to a kind of perpetuation of these institutions and their psychologically harmful environments, and there may be arguments as to why convicted felons should get this benefit and or fine environment. Nevertheless, these institutions now exist and will most likely continue to exist and probably grow in the foreseeable future. Gardens and other thoughtfully designed outdoor environments can be an important counterbalance to the institutional life of both staff and inmates and are valuable projects to pursue. Landscape architecture may not solve the social and political issues that have caused these people to end up in this place of life. But we as landscape architects can alleviate some of the damage that these institutions cause to the 4400 who are incarcerated in one of Sweden's prisons.

Innehållsförteckning

10	Introduktion	27	En närmare titt på svenska anstalters utemiljö
10	Syfte	37	Slutsats
10	Frågeställningar		
10	Avgränsning	38	Slutna institutioner med utemiljöer i rehabiliterande syfte
10	Målgrupp	39	Rågårdens rättspsykiatriska sjukhus
		39	Bakgrund
11	Metod	40	Utformning och innehåll
11	Litteraturoversikt	43	Brinkåsen
11	Inventering och analys av befintliga fängelseanläggningar	43	Bakgrund
12	Intervjuer med landskapsarkitekter	43	Utformning och innehåll
12	Enkäter till intagna	44	Halden Fengsel
12	Etiska överväganden	44	Bakgrund
13	Utmaningar	44	Utformning och innehåll
		46	Slutsats
14	En historisk tillbakablick av fängelsernas utveckling i världen		
14	Pennsylvania- och Auburnsystemen	47	Ord från personal på fängelser och landskapsarkitekter
15	Kriminalvårdens historia i Sverige	48	Slutsats
16	Slutsats		
		49	Intagna tycker till om utemiljön
17	Kriminalvården idag	53	Slutsats
17	Kriminalvårdens uppdrag		
17	Intagnas rättigheter och skyldigheter	54	Möjligheter för vårdande och rehabiliterande utemiljöer vid Sveriges fängelser
17	Häkte, frivård och fängelsestraff		
17	Återfall	55	Diskussion
17	Anstalter och säkerhetsklasser	55	Metodreflektion
18	Dessa människor avtjänar fängelsestraff	56	Resultatdiskussion
18	Psykisk ohälsa bland intagna		
18	Slutsats	57	Studiens bidrag till forskning
19	Välgörande grönska	57	Avslutande reflektion
20	Healing/therapeutic landscapes och trädgårdsterapi inom hälso- och sjukvård		
21	Alnarps Rehabiliteringsträdgård	58	Referenser
21	Göteborgs botaniska trädgård		
21	Slutsats	60	Bilaga 1 - Etisk egengranskning
23	Grönska i fängelser	61	Bilaga 2 - Informationsbrev och sammanställning av enkäter
23	Trädgårdsarbete och aktivt deltagande i trädgårdsterapi i fängelser		
23	The GreenHouse Project på Rikers Island		
24	Sing Sing Correctional Facility		
24	The Children's Center garden and Playground på Bedford Hills Correctional Facility		
25	Begränsande faktorer för grönska inom fängelser		
26	Kriminalvården om grönska och design		
26	Grönska och trädgårdsterapi i svenska fängelser		
26	Slutsats		

Introduktion

Globala studier av fångars hälsa tyder på att de upplever höga nivåer psykisk ohälsa och att psykiska sjukdomar är mer förekommande hos de intagna än hos allmänheten (ex. Fazel & Jacques 2011; Durcan & Zwemstra 2014; Fraser et al., 2009; Gunn et al., 1991).

Psykisk ohälsa är ett välkänt och ökande problem inom fängelsesystemen, där viss forskning pekar på att 89% av de intagna har symptom på depression och 74% har stress-relaterade symptom (ex. Fraser et al., 2009; Durcan & Zwemstra 2014), studier har också visat på att självmordsrisken inom fängelser är högre (Fazel & Jacques 2011; Durcan & Zwemstra 2014).

De som behandlas inom Kriminalvården i Sverige utgör en grupp där hälsoproblem är vanligt förekommande och hos klienter i häkte, anstalter och frivården är både fysisk och psykisk ohälsa vanligt förekommande (Kriminalvården 2018). Att bli frihetsberövad är en belastning hos individen som kan utlösa krissituationer med självskadande handlingar som följd. Flera av klienterna lider redan vid häktning av psykiska besvär och en del tillhör riskgruppen för självskadebeteende och självmord (Kriminalvården 2018).

Det finns en uppsjö av studier, från världen och Sverige, som bevisat naturens rehabiliterande och vårdande effekter vilket ofta appliceras inom hälso- och sjukvård för att hjälpa till med läkningsprocessen för vårdtagarna (t.ex. Kaplan & Kalan 1989; Ulrich 1984; Grahn 2010). Däremot finns det fåtal studier som undersöker om och hur detta kan tillämpas inom de mest sluta institutionerna i samhället, fängelser. De studier som genomförts härrör ofta från USA och har bland annat visat att natur inom fängelser kan minska aggressivt beteende (Wener 2012, s.219), stress, förbättra den mentala hälsan och öka inlärningen vilket kan bidra till minskade återfall i brott (Söderlund & Newman 2017). Ett exempel från fängelset Rikers Island i New York visade till exempel att de genom aktivt trädgårdsarbete sänkte återfallsfrekvensen från ca 55% till 10% bland de intagna (Lindemuth 2007), vilket kan jämföras med Sverige där återfallsfrekvensen ligger på 29% (Kriminalvården 2018).

Kriminalvården har som uppdrag att verkställa straff och minska återfallen i brott och deras vision bygger på att deras klienter (intagna) ska ha en bättre chans till ett lagligt liv efter avtjänat straff samt att de intagnas tid inom Kriminalvården ska ha inneburit en positiv skillnad (Kriminalvården 2014).

Det råder brist på sammanställt material om hur utemiljön till fängelser ska eller bör utformas och i mitt arbete har jag inte kunnat hitta några specifika riktlinjer eller policys från Kriminalvården som behandlar detta ämne.

Med bakgrund till detta är jag intresserad av om och i sådana fall hur Kriminalvårdens anstalter utnyttjar de intagnas utemiljöer som en del i vården . Vidare vill jag även studera om och hur man utnyttjar de hälsofrämjande faktorerna som naturen enligt ovanstående studier har, då ett sådant användande skulle kunna hjälpa till att uppnå Kriminalvårdens mål om att minska återfallen i brott.

Syfte

Undersöka utemiljöns hälsofrämjande förmåga/rehabiliteringspotential i fängelsemiljöer samt identifiera aspekter/faktorer i utemiljön som kan utvecklas och användas i rehabiliteringssyfte.

Frågeställningar

Hur planeras och gestaltas utemiljöer vid Sveriges fängelser?

Vilka möjligheter finns för att skapa vårdande och rehabiliterande utemiljöer inom Sveriges fängelser?

Avgränsning

Projektet är fysiskt avgränsat till att undersöka utemiljön vid Sveriges fängelser.

Uppsatsen behandlar inte häkten eller frivård utan riktar sig mot anstalter.

Ämnesinriktningen är avgränsad till huruvida grönska och utemiljö kan påverka de människor som behandlas inom Kriminalvården. Resultatet består av en inventering av utemiljön hos de sju anstalterna med säkerhetsklass ett, intervjuer med tre landskapsarkitekter som arbetat med dessa miljöer, referensexempel och enkäter till 20 intagna på en anstalt med säkerhetsklass tre.

Tidsmässigt är arbetet avgränsat inom ramen för kursen EX0860 Självständigt arbete inom landskapsarkitektur 30 högskolepoäng under perioden januari - juni 2020.

Målgrupp

Utöver landskapsarkitekter riktar sig arbetet till tjänstemän inom Kriminalvården och Specialfastigheter för att visa vikten av en väl utformad utemiljö kan påverka både intagna och personal på ett positivt sätt.

Metod

I detta kapitel redogörs mina empiriska undersökningar, tillvägagångssätt, genomförande samt upplevda svårigheter. I kapitlet beaktas även etiska överväganden.

För att skaffa egen empiri om hur utemiljön hos anstalter ser ut idag valde jag att inventera och analysera Kriminalvårdens anstalter genom kartor och bilder. För att skaffa kunskap om hur intagna upplever och använder sin utemiljö utformades enkäter som skickades till en anstalt med säkerhetsklass två och tre som jag etablerat kontakt med. Intervjuer genomfördes med landskapsarkitekter som arbetat med utformning av utemiljöer till anstalter för att få insikt om hur de upplevt arbetet med slutna anläggningar och för att få en grundläggande förståelse om vilka möjligheter och begränsningar som finns.

Sist med inte minst genomfördes även samtal med personal på några av Sveriges anstalter för att se vilken syn verksamheten har på utemiljöns funktion.

I inledningsskedet av arbetet kontaktades sju anstalter med den högsta säkerhetsklassen, säkerhetsklass ett, för att undersöka möjligheterna för platsbesök. Fem av sju anstalter återkopplade men på grund av säkerhets-, resurs-, och sekretesskäl ansågs inte platsbesök möjligt. På grund av detta kontaktades två liknande institutioner, Rågården och Brinkåsen, som föremål för besök istället till vilka platsbesök bokades in. Rågården och Brinkåsen är två rättspsykiatriska anläggningar som vårdar personer som begått brott och behandlas för psykisk sjukdom. Dessa anläggningar kan även ta emot intagna från fängelser som lider av psykisk sjukdom och de har samma säkerhetsklassning som fängelser. Under samma period kontaktades även, efter råd från en ansvarig på en anstalt med säkerhetsklass ett, de 16 anstalter med lägst säkerhetsklass, säkerhetsklass tre. Sju anstalter återkopplade och till två av dessa var jag välkommen på besök och fick även möjligheten att genomföra intervjuer med både intagna och personal. Men på grund av Coronavirusets framfart i Sverige under våren 2020 sattes ett besöksstopp upp vilket förhindrade mina besök hos de två Rättspsykiatriska anläggningarna samt de två anstalterna vilket medförde att jag fick omvärdera mina metodval. Under arbetet har jag sökt Kriminalvården angående eventuell policy eller riktlinjer kring utemiljön vid deras anläggningar, men tyvärr har jag inte fått någon återkoppling. På Kriminalvårdens hemsida har jag dock hittat en rapport som till viss del rör utemiljö inom verksamheten. Detta har sammanställts och presenteras i kapitlet ”Kriminalvården om grönska och design”.

Litteraturöversikt

Målet med litteraturöversikten var att analysera och syntetisera befintlig litteratur relaterad till landskapsdesign för fängelseanläggningar. Litteratur inom ämnet för att utforma yttre miljöer inom fängelser är mycket begränsad och på grund av den begränsade informationen om ämnet involverade denna litteraturöversikt en översyn av ämnen som bestod av relaterade ämnen. Dessa ämnen inkluderar: historia om fängelsernas utveckling i världen och i Sverige, kriminalvårdens verksamhet idag, naturens effekt på hälsa och välmående, healing landscapes och trädgårdsterapi inom hälso- och sjukvård, grönska i fängelser, trädgårdsarbete och aktivt deltagande i trädgårdsterapi vid fängelser där exempel från USA presenteras, kriminalvården om arkitektur och design och avslutningsvis trädgårdsterapi inom svenska fängelser. Litteraturen användes för att för att få mer kunskap om hur naturen och grönska kan fungera rehabiliterande och vårdande. Denna kunskap fungerade sedan som argumentationsbas för hur utemiljöerna i våra fängelser skulle kunna utformas. Utifrån litteraturen kunde även ett antal aspekter, som behövde uppfyllas för att skapa en vårdande och rehabiliterande miljö, identifieras. Dessa aspekter låg därefter till grund för inventering och analys samt till de enkätfrågor som ställdes till de intagna. Litteraturöversikten grundade sig främst på vetenskapliga artiklar och böcker, samt rapporter från Kriminalvården.

Inventering och analys av befintliga fängelseanläggningar

Bilder och kartor av sju fängelseanläggningar inom säkerhetsklass ett undersöktes för att få en förståelse om man har gestaltat dessa anläggningar utifrån en medveten gestaltungsidé eller andra synbara riktlinjer inom anläggningarna. Hall-, Hällby-, Kumla-, Tidaholm-, Saltvik- och Norrtäljeanstalten. Landskapen av de sju fängelserna inventerades och analyserades i enlighet med de aspekter som jag funnit viktiga i litteraturöversikten. Dessa aspekter var; rum för aktivitet, platser för avkoppling och sociala möten, möjlighet att uppleva sol respektive (löv)skugga, upplevelse av vegetation och miljöer som stimulerar människans alla sinnen. Dessa aspekter undersöktes för att avgöra potentiell positiv respektive negativ påverkan av miljön på människor som vistas i denna utemiljö.

Informationen från inventering och analys finns sammanställd i kapitlet ”En närmare titt på svenska anstalters utemiljö”.

Inventeringen och analysen innehåller kartor och bilder hämtade från Eniros karttjänst (Lantmäteriet), Kriminalvårdens hemsida samt andra bilder godkända för användning. Detta för att få förståelse för de visuella kvaliteter och uterum som finns inom anläggningen.

Intervjuer med landskapsarkitekter

Under mitt arbete intervjuades två landskapsarkitekter vilka har erfarenhet relaterad till utformning av utemiljöer till fängelser. Intervjuer genomfördes för att få insikt om hur de upplevt sitt arbete med utemiljöer till fängelser och för att få en grundläggande förståelse om vilka möjligheter och begränsningar som finns. I arbetet användes kvalitativa, semistrukturerade intervjuer med frågor som rör större områden vilka möjliggör att samtalet kan föras mer naturligt och för att låta den intervjuade personen själv i viss utsträckning styra vilken ordning olika saker kommer upp (Trost 2005).

Tid för intervjuerna bestämdes genom email. Där det initiala e-målet innehöll en kort sammanfattning av mitt ämne samt en förfrågan om en intervju. Intervjuerna genomfördes över telefon och spelades in efter godkännande. Intervjuerna behandlade generella frågor om deras förberedelse, undersökningar och erfarenhet, eventuellt involverande av intagna och personal, deras designprocess och upplevelsen av att arbeta med dessa miljöer. Sammanställningen av intervjuerna presenteras i kapitlet ”Ord från personal på fängelser och landskapsarkitekter”. Samtliga intervjuade har valt att vara anonyma på grund av sekretess.

Enkäter till intagna

För att skaffa kunskap om hur intagna upplever och använder sin utemiljö utformades enkäter som skickades till en anstalt med både säkerhetsklass två och tre som jag tidigare etablerat kontakt med. Syftet med enkäterna var att få insikt i hur de intagna upplever utemiljön de har tillgång till eftersom det varit svårt att hitta studier och information kring detta.

Frågorna formulerades efter de aspekter som från litteraturen, identifierades fungera värdande och rehabiliterande. Dessa aspekter var; rum för aktivitet, platser för avkoppling och sociala möten, möjlighet att uppleva sol respektive (löv)skugga, upplevelse av vegetation och miljöer som stimulerar människans alla sinnen. Enkäten bestod av ett antal JA och NEJ som besvarar huruvida aspekterna finns att uppleva inom anläggningen. Dessa frågor följdes upp med en fråga om huruvida de uppskattar eller skulle uppskatta dessa aspekter med hjälp av en skattningsskala. I enkäten fanns även ett antal öppna frågor där de intagna till exempel kunde svara på vad de kan göra, vad de skulle vilja göra, om det är något speciellt de tycker om med sin utemiljö och vilka önskemål de har.

Datainsamlingen bestod av 20 enkäter med tillhörande informationsbrev. Informationsbrevet beskrev syftet, att deltagandet var frivilligt samt att enkäterna inte kommer kunna spåras till varken deltagare eller anstalt. Materialet förbereddes och skrevs ut för att sedan skickas till anstalten. Personalen åtog sig ansvaret för att dela ut, samla in och skicka tillbaka enkäterna till mig för att underlätta datainsamlingen. Deltagarna lämnade sitt samtycke genom att besvara och lämna in enkäten vilket tydligt framgick i informationsbrevet.

Enkäterna hade totalt 19 svarande där 14 stycken var intagna inom säkerhetsklass två och de resterande fem var intagna inom säkerhetsklass tre.

Resultatet från enkäterna presenteras i kapitlet ”Intagna tycker till om utemiljön”. Enkät med tillhörande informationsbrev finns i bilaga 2.

Etiska överväganden

I arbetet har det tagits hänsyn till individskyddskravet som bygger på att samhällets invånare har ett berättigat krav på skydd mot obefogad insyn i till exempel sina livsförhållanden. Individsskyddskravet kräver också att individer inte får utsättas för psykisk eller fysisk skada, förödmjukelse eller kränkning. Till individskyddet hör fyra stycken forskningsetiska krav; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet 2002) till vilka det tas hänsyn till i arbetet. Informationskravet uppfylldes genom det informationsbrev som skickades tillsammans med enkäterna. I informationsbrevet beskrevs syftet, att deltagandet var frivilligt, att enkäten är anonym och inte kan spåras till varken deltagare eller anstalt, att de har möjlighet att avbryta sin medverkan när som helst utan negativa konsekvenser samt att arbetet kommer presenteras som ett examensarbete, både muntligt och skriftligt. Samtyckeskravet uppfylldes genom att deltagarna i samband med att de besvarade och lämnade in enkäten gav sitt samtycke till att delta vilket beskrivs i informationsbrevet. Deltagarna fick även information om att de när som helst under tiden för ifyllandet av enkäten hade möjlighet att avbryta deltagandet.

Hänsyn till konfidentialitetskravet togs genom att informera deltagarna om att enkäten var helt anonym och inte kan spåras till varken deltagare eller anstalt. Det insamlade materialet har hanterats med försiktighet och förvarats utan åtkomst för obehöriga.

Nyttjandekravet uppfylldes genom att informera deltagarna om nyttan med arbetet samt att det insamlade materialet kommer presenteras som ett examensarbete. Deltagarna fick information om vart de kan vända sig om de vill ha tillgång till resultatet. Datainsamlingsmaterialet berör inga personuppgifter och det finns inga risker för att deltagarna utsätts för skada. Deltagarna är en känslig grupp och det kan därför inte garanteras att deltagarna inte upplever frustration eller irritation när de besvarar enkäten. Frågorna kan upplevas som känsliga att besvara på grund av den miljö och situation de befinner sig i. För att kunna genomföra denna del av examensarbetet var det nödvändigt att lämna över delar av ansvaret till personal. Personalen på anstalten hade en viktig roll under datainsamlingen eftersom jag inte hade möjlighet att lämna över eller samla in dessa personligen.

En etisk egengranskning (se bilaga 1) formulerades och formades efter tolkning av Jönköping Universitys mall för etisk egengranskning (Jönköping University 2020).

Utmaningar

Det finns väldigt lite information och litteratur som behandlar design för utemiljö inom fängelseanläggningar. Den litteratur om design för fängelser som hittats består främst av rekommendationer för byggnaderna och det finns väldigt få förslag för hur utemiljön ska utformas eller fungera. Denna brist på litteratur och information skapade utmaningar när det gäller att identifiera fördelar och nackdelar i de befintliga landskapen.

De riktlinjer som finns för terapeutiska trädgårdar inom hälso- och sjukvårdsanläggningar erbjuder en grundläggande kunskap vilken låg till grund för att bedöma de terapeutiska kvaliteter som eventuellt finns i utemiljön vid fängelser.

Att inventera fängelsers utemiljö enbart med hjälp av kartbilder och eventuella bilder har varit en utmaning då tillgängligheten av bilder för dessa anläggningar är begränsad. För antagna säkerhetsändamål är bilderna för fängelseanläggningar något begränsade i både kvantitet och kvalitet. För de bilder som hittats råder osäkerhet kring deras aktualitet vilket gör det svårt att veta hur anläggningen ser ut i nuläget. Den generella informationen om anläggningarnas utseende som finns tillgänglig för allmänheten är också begränsad. Dessutom saknar Kriminalvårdens hemsida information om anläggningarnas utemiljö i ett historiskt och nutida perspektiv.

Kartbilder tillåter anläggningar att blir undersökta ovanifrån. Att analysera layouten av anläggningen i ett tvådimensionellt plan skapar en utmaning i att avgöra kritiska rumsliga aspekter, som till exempel byggnaders höjd. En internetsökning för bilder genomfördes på varje respektive anstaltsnamn samt gjordes samma sökning på Kriminalvårdens hemsida med mål att få fram mer detaljerade bilder. De bilder som hittades var även här begränsade i kvantitet och kvalitet.

Att undersöka kartor och bilder skapar inte en fullständig förståelse av rumsliga och upplevelsemässiga egenskaper och det är svårt att avgöra hur ytor används genom denna metod. Ingen av bilderna tycks ha tagits med avsikt att visa fängelsets landskapsdesign. Det kan finnas rumsliga egenskaper, olika designkomponenter och olika funktioner, som inte kan förstås genom att titta på kartor eller foton. Oavsett detta har en designanalys genomförts.

Kartanalysen tillhandahåller en översiktlig metod för att analysera landskap inom fängelser men för att få en grundläggande och mer komplett analys krävs platsbesök på anläggningarna. Att enbart inventera de sju anläggningarna inom säkerhetsklass ett ger en uppfattning om hur utemiljöerna inom den högsta säkerhetsklassen ser ut, dock hade en mer omfattande inventering och analys av fler anstalter inom de andra säkerhetsklasserna behövts för att få en mer övergripande förståelse om det förekommer skillnader mellan dem.

En historisk tillbakablick av fängelsernas utveckling i världen

Under 1500- och 1600-talets England och Nederländerna inrättades så kallade arbets- och korrektionshus vilka benämns som några av de äldre fängelse typerna (Nationalencyklopedin 1, u.å), och är en äldre benämning för förbättrings- och uppfostringsanstalter för brottslingar (Nationalencyklopedin 4, u.å). År 1553 öppnades ett korrektionshus i slottet Bridewell, London, vilket fick flertalet efterföljare på flera håll i England och i de olika grevskapen (Nationalencyklopedin 1, u.å).

Under 1700-talet inträdde en ny epok och man började inrätta cellfängelser där fångarna under nattetid hölls instängda i enskilda sovceller medan de under dagtid arbetade i gemensamma lokaler. Idealet till detta system uppfördes i Gent, Belgien, år 1773, och blev kallad Oktogonen efter sin yttre byggnadsform och som i sin tur hade citadellet i Gent som förebild (Nationalencyklopedin 1, u.å). Detta system slog så småningom starkt igenom i USA där man i början av 1800-talet skapade två cellfängelsesystem; Pennsylvania- och Auburnsystemen.

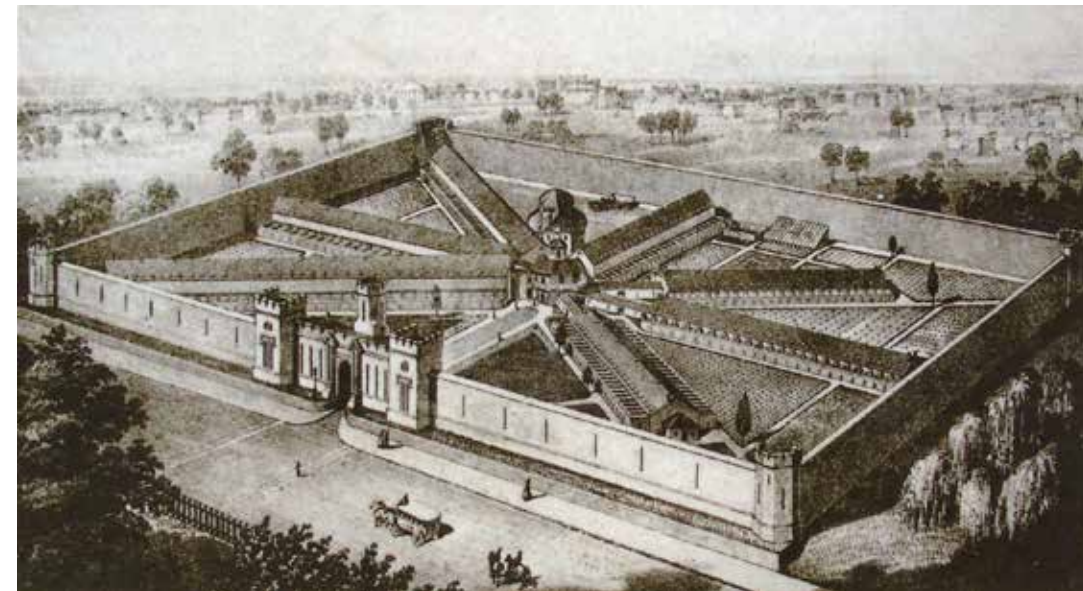
Pennsylvania- och Auburnsystemen

Inom Pennsylvaniasystemet var grundtanken att varje fånge skulle hållas isolerad och arbetslös i cellen och därigenom drivas till självvrannsakan, ånger och bättring. De isolerades under så kallat cellstraff. Systemet kom att kallas *the solitary system* på grund av isoleringen av fångarna (Nationalencyklopedin 1, u.å). Dock blev detta en misslyckad skapelse då fångarna inte kunde uthärda ensamheten med total sysslolöshet och eftersom väggarna inte var tillräckligt solida kunde knacksamtal genomföras och till och med avloppsledningarna kunde användas för direkta konversationer. På grund av det formades den nya tanken där fångarna istället skulle hållas avskilda från varandra i cellen men tilläts arbeta där. De intagna skulle även få många återkommande besök av fängelsets funktionärer och av gudfruktiga personer från de närliggande samhällena (Eriksson 1967 s.614). Det var längre inte en fråga om ensamhet utan om avskildhet.

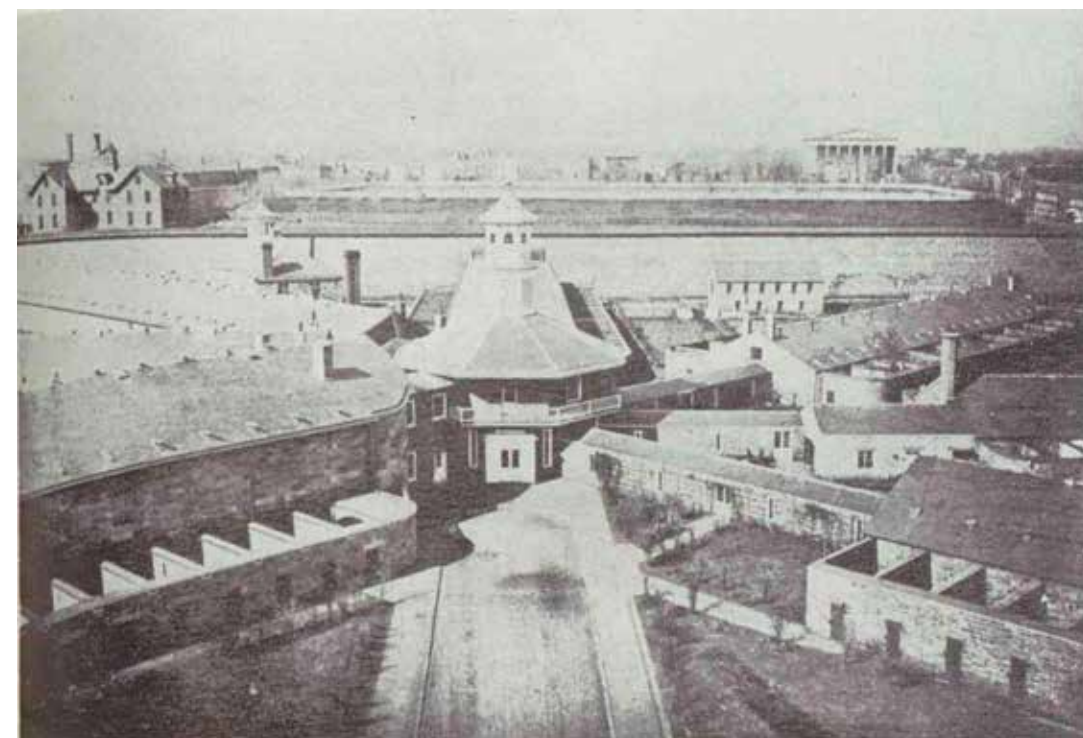
Ett fängelse som år 1829 byggdes utifrån denna princip var det östra statsfängelset i Pennsylvania, Eastern Penitentiary, också kallat Cherry Hill eftersom det byggdes på en plats där det tidigare funnits en körsbärsträdgård (Eriksson 1967 s.613). Med inspiration från Oktogonen i Gent fanns, i centrum av området, ett bevakningscentrum och utifrån detta drogs cellflyglar strålformigt ut mot murarna. Cellerna lades på varsin sida om mittkorridoren som löpte genom hela flygeln och utanför cellerna fanns individuella promenadgårdar (Eriksson 1967 s.614). Fångarnas celler fungerade som bostads- och arbetsrum och i den tillhörande, individuella, promenadgården utanför, vilken omgärdades av höga murar, hade fången möjlighet att odla växter (Eriksson 1967 s.614).

I fängelset i staden Auburn, utanför New York, var inriktningen något annorlunda. Där byggde systemet på att fångarna under absolut tystnad fick arbeta tillsammans under dagarna i stora arbetssalar och under nattetid skulle de hållas isolerade från varandra.

Systemet kom därefter att kallas *the silent system* på grund av kravet på tystnad. Det system som kom att dominera i Europa var Philadelphiasystemet medan Auburnsystemet dominerade i Amerika vilket bland annat infördes i det omskrivna fängelset Sing-Sing i New York (Nationalencyklopedin 1, u.å).

Figur 1. Det första fängelset byggt efter Philadelphiasystemet 1829. The State Penitentiary for the Eastern District of Pennsylvania. Lithograf by P.S: Duval and Co., (Eastern State Penitentiary 1855). (CC BY 2.0)
https://sv.wikipedia.org/wiki/Philadelphiasystemet#/media/Fil:Eastern_State_Penitentiary_aerial_crop.jpg

Figur 2. Fängelset Eastern Penitentiary. I bilden visas de muromgärdade promenadgårdarna som fanns belägna utanför varje cell. Källa: Arkitektur 1967.

Kriminalvårdens historia i Sverige

Den svenska kriminalvården, kallades under lång tid fångvård. Vår första fångvårdsreformator var Gustav II Adolf som bestämde i en stadga från 1619 att barnhus skulle inrättas. Dit skulle tiggande barn och ungdomar föras för att hållas kvar tills de kunde överlämnas till hantverkare som behövde dem i sin tjänst. Så småningom togs även tjuvar och lösaktiga kvinnor in på dessa anstalter. Dessa anstalter hade vid mitten av 1700-talet blivit allmänna fängelser där det viktigaste inslaget i deras straff utgjordes av straffarbete (Nationalencyklopedin 3, u.å).

De som dömdes för de grövsta brotten kunde straffas med dödsstraff och kroppsstraff, (Nationalencyklopedin 3, u.å). Kroppsstraffet innebar till exempel prygel, det vill säga misshandel, eller stympning där den dömd fick en kroppsdel avhuggen (Stockholms stad 1, u.å). För mindre grova brott dömdes man i regel till skamstraff. Skamstraffet gick ut på att den som blivit dömd skulle förnedras och personen kunde till exempel låsas fast vid skampålen där alla i staden kunde gå förbi och skratta eller spotta på den som satt där (Stockholms stad 1, u.å). Ett annat straff var fredlöshet, där den som blev dömd till fredlöshet fick fortsätta leva, men det var fullt tillåtet för vem som helst att misshandla denne (Stockholms stad 1, u.å). Under 1800-talet myntades begreppet fångvård och nu började människor se på straff på ett annat sätt. Istället för att straffa fångarna var nu målet att brottslingarna skulle kunna leva i samhället utan att begå nya brott när de blir fria samt att vårda fångarna till ett liv utan brottslighet (Stockholms stad 2, u.å).

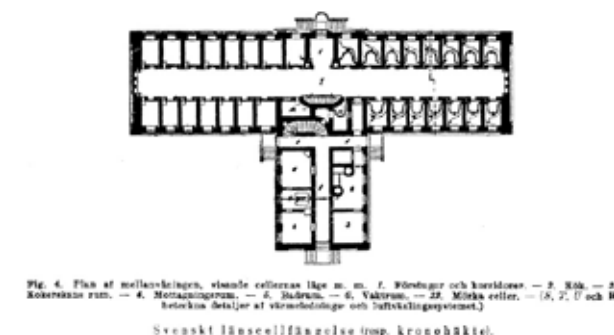
År 1840 gav kronprins Oscar, senare Oscar I, anonymt ut boken Om straff och straffanstalter där han kraftfullt argumenterade mot prygel och andra kroppsstraff inom rättsväsendet (Nationalencyklopedin 3, u.å).

Boken bidrog till att Sveriges riksdag under 1840–1841 beslutade att man skulle inrätta cellfängelser över hela landet som överensstämde med Philadelphiasystemet. Cellstraffet användes till en början bara för rannsakningsfångar (häktade), de som dömts till fängelse på vatten och bröd samt för bekännelsefångar som var intagna för att få dem att erkänna de brott de var anklagade för. Däremot satt inte långtidsfångar där. Först mot 1800-talets slut och i början av 1900-talet blev cellstraffet den dominerande fängelseformen (Nationalencyklopedin 1, u.å). I Sverige kom de nya cellfängelserna att utgå från typritningar av major Carl Fredrik Hjelm som hämtat sin inspiration från Pentonville-fängelset i London, vilket hade byggts utifrån den panoptiska principen som utgick från att fångvaktarna, från promenadgårdarnas nav, hade full insyn till de rastande fångarna (Eriksson 1967 s.616).

De tre första cellfängelserna i Sverige uppfördes 1846 och var belägna i Linköping, Kristianstad och Stockholm. Under åren 1846-1880 byggdes det totalt 45 cellfängelser. De största av dessa fängelser var läns cellfängelserna som byggdes i T-form med en administrationsbyggnad vilken låg i vinkel mot längan med celler. Administration, portvaks- och kökslokaler förlades i den vertikala stapeln. Cellerna placerades i den horisontella stapeln (Eriksson 1967 s.616). Utanför cellerna i den horisontella stapeln placerades promenadgårdarna som oftast byggdes utifrån ”tårtbitssystemet” där fångarna var tillåtna att vistas i en eller en halv timme (Åman 1967 s.623). Dit fick fångarna endast gå ut en och en för att de inte skulle kunna se varandra under promenaden dit. För att förhindra att fångarna inte tog kontakt med varandra under själva utevistelsen fanns en vakt placerad där (Eriksson 1967 s.616).

Figur 3. Vy över rastgården till Linköpings läns cellfängelse (1846–1966) som visar promenadgårdens tårtbitssystem. Linköpings läns cellfängelse. (Östergötlands museum 1946).

Figur 4. Svenskt Läns cellfängelse resp. Kronohäkte. Typritning enligt Philadelfiamodellen från 1840-talet framtagen av arkitekten vid Fångvårdsstyrelsen Carl Fredrik Hjelm (u.å).

Pennsylvania- och Auburnsystemet präglades av ett antal problem, bland annat att man inte kunde hindra att samtal mellan intagna och att fångarna inte kunde uthärda ensamheten. På grund av detta bryter en ny idéströmning fram i fångvårdstänkandet; principen om att anstalterna ska fungera som samhällen i miniatyr. Där skulle de intagna bland annat skolas, både teoretiskt och i arbete och den intagne skulle göras samhällsmedveten och visas respekt för sitt människovärde (Eriksson 1967 s.617). Detta resulterade i att Sverige, år 1946, avskaffade cellstraffet helt genom en ny lag som innebar att vistelse i gemenskap blev regel och vistelse ensam i sin cell blev undantag. I lagen beskrevs det bland annat att den intagna ska behandlas med hänsyn för dennes människovärde och att denne ska få sådan behandling som främjar dennes anpassning till samhället (Nationalencyklopedin 3, u.å). Trots detta stod de gamla anläggningarna kvar, som gjorda för den fångvård man nu övergav (Åman 1967 s.621).

Under 1950-talet slog en ny typ av fängelsearkitektur genom i Sverige. Förebilden var anstalten Røxtuna, som öppnades 1955. Røxtuna hade byggts likt en liten by där de intagna var fördelade på små hus med max nio personer i varje där man i anslutning till husen hade placerat personalvillor, verkstäder, sjukstuga och idrottshall med syftet att personal och intagna skulle leva nära varandra. Røxtuna blev inledningsvis mycket hårt kritiserat, bland annat för den höga kostnaden per intagen och spydigheter haglade kring projektet. Trots detta fick anstalten stor betydelse då den lyfte nya idéer inom Kriminalvården vilket lade grunden för efterföljande förslag om upprustningar inom fångvården (Eriksson 1967 ss.618-619).

Trots att idéerna om miniatyrsamhället, färdigställdes det under samma tid ett antal slutna och större anstalter, Norrtälje-, Tidaholm-, Mariefred-, och Hållbyanstalterna ofta kallade ”fabriksfångelser” där storskalighet och industri präglade den tidens kriminalvård. I samma anda byggdes också Kumla- och Österåker-anstalterna (Nordin 1967 s. 636-637).

Slutsats

Ur ett historiskt perspektiv tycks utemiljön ha fungerat som en plats dit fångar kan gå för att få frisk luft samt promenera, vilket kan härledas till att utemiljön ofta benämns som ”promenadgård”. Promenadgårdarna har varit avskilda från varandra där enbart en fånge får vistas åt gången, utan möjlighet att interagera med andra fångar. Andra syften för utemiljön har inte kunnat identifierats. Tiden fångarna fick vistas ute var en timme, vilket är tänkvärt att ta med sig för att jämföra med hur det ser ut idag.

Kriminalvården idag

Kriminalvårdens uppdrag

Kriminalvården är en statlig myndighet vars viktigaste uppdrag är att verkställa straff och minska återfall i brott (Kriminalvården 1, u.å) vilket ska utföras på ett säkert och humant sätt (Kriminalvården 2014). Myndigheten ansvarar för häkten, fängelser och frivård (Kriminalvården 1, u.å) där de tillsammans med polis, åklagare och domstolar har i uppgift att minska brottslighet och öka människors trygghet (Kriminalvården 2, u.å).

Kriminalvårdens vision, som kallas ”Bättre ut”, bygger på att deras klienter ska ha en bättre chans till ett lagligt liv efter avtjänat straff och att deras tid inom Kriminalvården ska ha inneburit en positiv skillnad (Kriminalvården 2014). ”I Kriminalvården tror vi på alla människors lika värde och rättigheter såsom de uttrycks i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter” (Kriminalvården 2017 s.5)

Intagnas rättigheter och skyldigheter

Den lag som styr hur fängelser ska drivas, hur intagna ska förvaras samt vilka skyldigheter och rättigheter de intagna har finns beskrivet i Fängelselagen (FÅL 2010:610). I lagen står det bland annat beskrivet att intagna ska bemötas med respekt för sitt människovärde och förståelse ska visas för de svårigheter som är förenade med frihetsberövandet (FÅL 2010:619 1 kap. 4 §). Den intagnes återanpassning till samhället ska underlättas och de negativa följderna av frihetsberövandet ska motverkas och särskilda åtgärder för att förebygga återfall i brott ska sättas in (FÅL 2010:619 1 kap. 5 §). Intagna ska erbjudas någon form av sysselsättning, till exempel utbildning, behandlingsprogram eller arbete (FÅL 2010:619 3 kap. 1 §), till vilken de intagna är skyldiga att utföra eller delta i (FÅL 2010:619 3 kap. 2 §). I lagen står det också beskrivet att de intagna ska ges möjligheten till utomhusvistelse minst en timme varje dag (FÅL 2010:619 4 kap. 1 §) samt att de ska ha möjligheten att ägna sig åt fysisk aktivitet och annan sysselsättning (FÅL 2010:619 4 kap. 2 §).

Arbetet kan bestå av bland annat montering, snickeri, tvätt och städ. På alla anstalter har de intagna möjlighet att studera och i första hand kan de läsa in grundskolan och gymnasiet. I mån av resurser finns det också möjlighet att studera på högskola. Behandlingsprogrammen arbetar med den intagnas problematik vilken till exempel kan vara kriminalitet, våld, missbruk och/eller beroende.

Häkte, frivård och fängelsestraff

Den som har misstänkts för ett allvarligt brott kan sitta i häkte under tiden som brottet utreds. Den som sitter i häkte är enbart misstänkt för brott och ses som oskyldig fram till en fällande dom (Kriminalvården 2018). Den som blir dömd till frivård inom Kriminalvården avtjänar sitt straff utanför fängelset, genom samhällstjänst eller övervakning med hjälp av fotboja (Kriminalvården 4 u.å).

Fängelse är påföljden för den som begår ett allvarligt brott där straffet kan variera från 14 dagar till livstid. Under fängelsevistelsen arbetar Kriminalvården med att återanpassa den intagne till ett liv i samhället. Insatserna som de arbetar med ska motverka de skador som kan härledas till inlåsningen, även kallat frihetsberövandet (Kriminalvården 5, u.å), samt förhindra återfall i brott (Kriminalvården 2018). Inom svensk kriminalpolitik är grundtanken att man ska försöka undvika att låsa in människor eftersom inlåsning har skadliga effekter på den enskilda individen. (Kriminalvården 5, u.å)

Återfall

Andelen som återfaller i brott inom en treårsperiod efter avslutat straff har under 2000-talet minskat och har sedan 2011 legat runt 30 procent. I den senaste mätningen som gjordes mellan 2015 till 2018 låg återfallsfrekvensen på 29 procent (Kriminalvården 2018).

Anstalter och säkerhetsklasser

I Sverige finns 45 fängelser (Kriminalvården 8, u.å) vilka är indelade i tre olika säkerhetsklasser (Kriminalvården 6, u.å). Säkerhetsklass 1, den högsta säkerhetsklassen bland de slutna anstalterna vilka är utrustade för att klara klienter som bedöms ha en hög risk för rymning eller fritagning. Säkerhetsklass 2, slutna anstalter med lägre säkerhetsklass. Inom denna kategori förekommer olika grader och former av övervakning och kontroll vilka varierar hos anstalterna. Säkerhetsklass 3, anstalter med den lägsta säkerhetsklassen där de olika anstalterna saknar direkta rymningshinder. Säkerhetsklassen avgörs utifrån anstaltens förmåga att förhindra rymningar, fritagningsförsök, risken för fortsatt brottslighet och missbruk (Kriminalvården 2018). Anstalter kan ha mer än en säkerhetsklass där de olika avdelningarna har olika nivåer av övervakning och kontroll. Klienterna placeras utifrån den dömdes benägenhet att motstå rymningar och fritagningsförsök.

Antalet fängelser inom de olika säkerhetsklasserna varierar, 7 st anstalter med säkerhetsklass 1 (Kriminalvården 9, u.å), 26 stycken inom säkerhetsklass 2 (Kriminalvården 10 u.å) och 16 anstalter med säkerhetsklass 3 (Kriminalvården 11, u.å).

Dessa människor avtjänar fängelsestraff

Under 2018 fanns det cirka 4400 personer intagna på någon av Kriminalvårdens anstalter, där 94 procent var män och 6 procent var kvinnor.

År 2018 avtjänade mer än tre fjärdedelar av de intagna en strafftid på över ett år och en stor del, så kallade långtidsdömda, hade strafftider på fyra år eller mer.

Medelåldern för intagna under 2018 var 36 år (Kriminalvården 2018). Mer än hälften av de inskrivna var under 35 år och de flesta var i åldersspannet 25 till 29 år (Kriminalvården 2018). På fängelseanstalterna finns det betydligt färre kvinnor än män och Kriminalvården bedriver skilda fängelser för kvinnor och män. Mellan 200 och 300 kvinnor är intagna på de särskilda kvinnoanstalterna (Kriminalvården 5, u.å).

Psykisk ohälsa bland intagna

De som behandlas inom Kriminalvården utgör en grupp där hälsoproblem är vanligt förekommande och hos klienter i häkte, anstalter och frivården är både fysisk och psykisk ohälsa vanligt (Kriminalvården 2018). Att bli frihetsberövad är en belastning hos individen som kan utlösa krissituationer med självskadande handlingar som följd. Flera av klienterna lider redan vid häktning av psykiska besvär och en del tillhör riskgruppen för självskadebeteende och självmord (Kriminalvården 2018). En stor del av Kriminalvårdens klienter kommer direkt från ett aktivt missbruk eller har andra sjukdomar till följd av alkohol, droger och kriminalitet. I Kriminalvårdens statistik från 2018 rapporteras det att tre av fem intagna har problem med någon form av missbruk. Narkotikamissbruk var vanligast följt av blandmissbruk vilket innebär att den intagna missbrukar både narkotika och alkohol. År 2018 bedömdes 53% av kvinnorna och 63% av männen ha en missbruksproblematik (Kriminalvården 2018). År 2017 rapporterade SVT att av alla intagna på fängelser har majoriteten missbruksproblem och så många som en tredjedel av dem mår så psykiskt dåligt att de måste läggas in för psykiatrisk slutenvård en kort tid efter frigivning (SVT 2017).

Slutsats

I jämförelse med ett historiskt och nutida perspektiv råder likheter mellan Kriminalvårdens mål som formulerades på 1950-talet. Målet är än idag att underlätta de intagna för ett liv utanför och lagen beskriver att de intagna ska mötas med respekt för sitt människovärde, vilket även det formulerades på 50-talet. Fängelselagen beskriver att de intagna ska ges rätten till utomhusvistelse minst en timme per dag, dock nämns inte utemiljöns funktion eller syfte i Kriminalvårdens arbete. Eftersom ett av Kriminalvårdens mål är att de intagnas vistelse i fängelset skall innebära en positiv skillnad för individen förväntas jag över att inte utemiljön används eller beskrivs i större utsträckning.

Idag ligger återfallsfrekvensen på ca 30% vilket vi kan lyfta med oss vidare i arbetet för att se om den kan påverkas av en väl utformad utemiljö med flera funktioner.

Välgörande grönska

Det finns en betydande mängd forskning som undersöker förhållandet mellan natur och förbättrad mental hälsa (t.ex. Ulrich, 1984; Kaplan & Kaplan, 1989; Kaplan, 1995; Grahn & Stigsdotter 2010). Studierna har visat ett samband mellan miljö och stress och har bland annat bevisat att både utsikt mot och vistelse i natur lindrar stress (Ulrich 1984) och mental utmattning (Kaplan & Kaplan 1989). Roger Ulrich, professor i arkitektur och samhällsbyggnad och världsledande forskare inom evidensbaserad design, utvecklade en metod med syfte att skapa mätbara relationer mellan fysisk miljö och dess olika effekter (Chalmers 2017). I en studie från 1984 undersökte han om ett rum med utsikt över en naturlig miljö kunde ha återhämtande egenskaper för patienter som var placerade där. Ulrich (1984) menar att vyer av vegetation och andra naturliga vyer framkallar positiva känslor och att natur också kan främja återhämtning från ångest och stress. Därför är det, enligt Ulrich, möjligt att utsikten från ett sjukhusfönster kan påverka patienters mentala tillstånd och således påverka återhämtningen (Ulrich 1984). I studien undersöktes patienter som nyligen genomgått en operation. Dessa patienter upplevde ofta kraftig ångest och deras sjukhusvistelse begränsade deras möjlighet att uppleva utomhusmiljöer nästan helt till utsikten genom fönster. Han menade därför att utsikten från ett fönster kan vara speciellt viktigt för personer som spenderar den största delen av tiden i samma rum. Patienterna var placerade i rum som antingen hade utsikt över en liten grupp träd eller en tegelvägg. Resultatet av studien kunde visa att patienterna med utsikt över gruppen med träd hade kortare sjukhusvistelse, färre negativa kommentarer från sjuksköterskor och tog mindre doser smärtstillande i jämförelse med de patienterna som hade utsikt över tegelväggen (Ulrich 1984). I och med denna studie kunde man konstatera att det var något i naturens innehåll som påverkade patienterna positivt och att det helt enkelt räckte med att se natur för att må bättre (Grahn & Ottosson 2010, s.57).

Under slutet av 80-talet utvecklade miljöpsykologerna Rachel Kaplan och Stephen Kaplan en teori om naturens betydelse för återhämtning från mental utmattning, Attention Restoration Theory (1989). Enligt den teorin har vi människor två olika typer av uppmärksamhet, en riktad uppmärksamhet och en spontan. Den spontana uppmärksamheten kräver liten eller ingen ansträngning alls och den används till exempel när vi upptäcker en fågel som rör sig i ett träd. Den spontana uppmärksamheten är kopplad till våra äldsta delar av hjärnan och aktiveras som mest när vi rör oss i naturen (Kaplan & Kaplan 1989). Den riktade uppmärksamheten däremot, kräver att vi fokuserar och koncentrerar oss på en viss uppgift eller sak. Den använder vi till exempel när vi kör bil i, en för oss, obekant stad. Detta kräver mycket mental ansträngning för att kunna sortera och prioritera informationen vilket vår hjärna har begränsade resurser till. När dessa resurser börjar ta slut blir vi mentalt trötta och utmattade. För att återhämta oss från mental trötthet krävs det att vi vilar från den riktade uppmärksamheten. Sömn spelar en stor roll i denna återhämtning, men Kaplan och Kaplan (1989) menar också att det är viktigt att vi får denna vila även under vår vakna tid. Det finns flera miljöer som kan uppfattas som restaurativa men paret Kaplan menar att naturen är den miljö som upplevs som mest restaurativ och där vi som mest effektivt kan återhämta och vila oss från den riktade uppmärksamheten.

Patrik Grahn, professor i landskapsarkitektur vid Sveriges lantbruksuniversitet har sedan mitten av 1980-talet forskat kring naturupplevelser och dess betydelse för människans hälsa och välbefinnande (SLU 2016). I hans studier fann Grahn (2010 s.64) att människor söker sig till olika naturområden med olika kvaliteter eller dimensioner för att ta del av just den kvalitet som naturområdet kan erbjuda. I studien dominerade åtta olika dimensioner som människor föredrog: Rofylld, natur, artrik, rymd, öppning, skydd, social och kultur (Grahn & Ottosson 2010, s.64). I allmänhet föredrog människor de olika dimensionerna i denna ordning: rofylldhet, rymd, natur, artrik, skydd, kultur, öppning och social (Grahn & Stigsdotter 2010). Genom studien kunde Patrik Grahn visa att vissa människor sökte sig till parker med mycket folk (Social), andra föredrog parker med stora gräsytor (Öppning) och vissa ville vara på riktigt tysta och mer vilda områden (Rofylld, Natur, Skydd) (Grahn & Ottosson 2010, s.65). I studien fann Patrik Grahn att de människor som föredrog dimensionerna rofylld, skydd och natur (Grahn & Ottosson 2010, s.66) var avsevärt mer sårbara än andra vilket indikerar ett behov av att hitta de mest restaurativa miljöerna (Grahn & Stigsdotter 2010). Till den gruppen som sökte sig hit hörde till exempel patienter från psykiatrin. Dessa personer behövde komma till platser med lite människor och som var nära grönskan. De mindre sköra personerna såg ut att kunna klara av mycket mer krävande intryck och sökte sig ofta till festparker. Dessa personer var också ofta engagerade inom kultur och idrott. (Grahn & Ottosson 2010, s.66). Nedan presenteras de åtta dimensioner närmare så som Grahn och Ottosson (2010, s.65) har beskrivit dem.

1. Rofylld	Lugn, tystnad och tecken på omsorg. Ljud av vind, vatten, fåglar och insekter. Inget skräp, inget ogräs, inga störande människor. I byggnader kan detta upplevas i fridfulla kyrkorum.
2. Natur	Fascination av vild natur. Växter ser ut att vara självsådda. Lav- och mossbelupna stenar, gamla djurstigar. Området är inte skapat av människor utan av något större och mäktigare.
3. Artrik	Här kan man uppleva en rikedom av olika arter av såväl djur som växter.
4. Rymd	Platsen erbjuder en vilsam känsla av att man kommer in i en annan värld; ett samband, en uttalad helhet, som en bokskog.
5. Öppning	En kvalitet som både erbjuder utblickar och plats för spontana aktiviteter. Ett grönt, öppet fält som inbjuder till att slå sig ner.
6. Skydd	En trygg ombonad plats, en tillflykt. En liten hemlig oas där man kan slappna av och vara sig själv, och även ha möjlighet att experimentera och leka.
7. Social	En social arena, en mötesplats för trevlig samvaro, fest och nöje.
8. Kultur	En plats som erbjuder fascination över människors värderingar, uppostringar, slit och möda. Det bör helst innehålla en aspekt av tid, en tillbakablick genom historien.

Healing/therapeutic landscapes och trädgårdsterapi inom hälso- och sjukvård

Trädgården som fenomen har beskrivits i flera tusen år och redan år 2000 f.Kr förknippades trädgården som en läkande plats (Grahns & Ottosson 2010, s.49-50). Detta resulterade i användningen av trädgården inom hälso- och sjukvård under en lång period och idéerna om relationen mellan människans hälsa och trädgårdar kan spåras tillbaka till medeltiden, romarriket och så långt tillbaka som det persiska imperiet (Stigsdotter & Grahns 2002; Stigsdotter et al., 2011).

Under 1700- och 1800-talet utvecklades två inflytelserika teorier, *miasma-teorin* och *the pythogenic theory* vilka båda hävdade att frisk luft och naturen var hälsobringande (Grahns 2009, s.16-17; Stigsdotter et al., 2011). Dessa två teorier kan ses som anledningen till varför sjukhus, psykiatriska sjukhus och sanatorier (tuberkulosjukhus) byggdes på platser omgivna av stora, natursköna, och vackra parker där patienterna bland annat uppmanades till välgörande naturpromenader (Grahns 2009, s.17).

Några årtionden in på 1900-talet svängde pendeln dramatiskt åt andra hållet då stora framsteg inom naturvetenskap och teknik resulterade bland annat i nya läkemedel vilket verkade som grogrund för tankar om att både städer och sjukhus skulle byggas som fabriker där allt nödvändigt för människans hälsa och välbefinnande skulle inrymmas (Grahns 2009 s.18).

Många av de gamla teorierna om natur och hälsa blev att framstå som ett hån för den nya tidens läkare och forskare då det var vaccin och läkemedel som skulle bota människan från sjukdomar (Grahns & Ottosson 2010, s.54).

Dessa tankar fick ett stort genomslag och har sedan 1930-talet och fram till idag påverkat hur sjukhus och städer byggs, många vårdinstitutioner och sjukhus på landsbygden lades i samband med detta också ned eller flyttades in till städerna (Grahns & Ottosson 2010, s.54).

Genom denna intressevändning kom naturen i många fall att reduceras till någon form av bakgrund eller fond till de olika institutionerna men inom ett par olika arbetsområden kom trädgård och natur att fortsatt spela en stor roll, bland annat inom psykiatrin. Runt 1970 började dock även naturen och trädgården inom psykiatrin att utgå helt i Sverige (Grahns 2009 s.18).

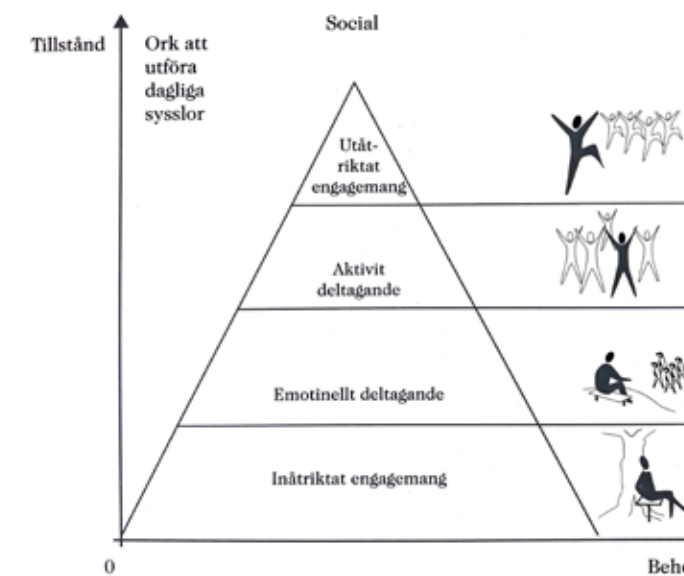
Under de senaste årtiondena har forskning inom de terapeutiska och restaurativa fördelarna av naturkontakt huvudsakligen bevisat hur utemiljön kan bistå som en resurs för: återhämtning och rehabilitering genom att enbart se den (Ulrich 1984), den restaurativa respons som sker vid människans kontakt med naturen (Kaplan & Kaplan 1989) och/eller, aktivt deltagande och involvering med naturen (Grahns 2005 s. 134). Dessa teorier och forskning inom detta ämnesområde, ofta kallat Trädgårdsterapi har utvecklats i gränslandet mellan miljöpsykologi, landskapsarkitektur och arbetsterapi där man utifrån olika teorier försökt utveckla förklaringar till om, och i sådana fall hur, människans psykiska och fysiska hälsa kan gynnas av vistelse i park och natur (Nilsson, 2009 s.9). Upptäckterna inom detta ämne har bland annat resulterat i etablering av trädgårdar i anslutning till hälso- och sjukvårdsanläggningar (Bengtsson & Grahns 2014).

Inom det trädgårdsterapeutiska ämnet finns olika åsikter kring huruvida det är landskapet i sig kontra trädgårdsaktiviteten som har rollen som det läkande och utefter dessa skillnader delades trädgårdsterapi in i två inriktningar (Grahns 2005, ss. 132-133).

Den ena inriktningen förespråkar betydelsen av trädgårdsaktiviteterna, själva trädgårdsarbetet, för rehabilitering och återhämtning (horticultural therapy) (Grahns 2005, ss.132-134),

Den andra inriktningen förespråkar miljöer där naturen, trädgården och landskapet erbjuder denna rehabilitering och återhämtning från utmattning enbart genom upplevelsen av naturen (healing/therapeutic landscapes) (Grahns 2005, s.134). I dessa miljöer är enbart utformningen och designen avsedda att ha effekt på besökarens hälsa utan några inslag av terapeutiska aktiviteter (Stigsdotter et al. 2011, s.313).

Patrik Grahns forskning har lett fram till en teori som handlar om att människans behov av grönområden ter sig olika beroende på hennes psykiska förmåga och tillstånd som han kallar Teorin om betydelsespelrummet (Grahns & Ottosson 2010, s.62) vilken kan förklaras med hjälp av Behovspyramiden (se figur 5). Pyramiden demonstrerar hur en människas relation till sin fysiska och psykiska miljö är beroende av hennes mående (Bengtsson & Grahns 2014). En person som mår psykiskt dåligt, och befinner sig i botten av pyramiden, vill gärna dra sig undan till en lugn och skyddad plats i naturen för sig själv medan en person som mår bra föredrar att vistas på en öppen plats där chanserna till socialt samspel är möjligt (Grahns & Ottosson 2010, s.62-64). De personer som befinner sig i botten av pyramiden har också ett större behov av stöd från naturen (Grahns & Ottosson 2010, s.62-64). Att basen i pyramiden är så bred betyder att de människor som mår psykiskt dåligt har ett stort behov av enkla, tydliga och positiva intryck (Grahns 2005 s.138). Patrik Grahns behovspyramid är en användbar modell eftersom den kombinerar båda inriktningarna inom trädgårdsterapi om passivt och aktivt engagemang med naturen och kan användas som en bas för att förklara hur personer med stressrelaterad sjukdom interagerar med sin utemiljö (Bengtsson & Grahns 2014). Pyramiden har också visat sig användbar i processen att designa hälsoträdgårdar (Stigsdotter & Grahns 2002, 2003).

Figur 5. Patrik Grahns behovspyramid som visar människors olika behov att vistas på platser som erbjuder olika spelrum beroende på vilket psykiskt och fysiskt tillstånd hon befinner sig i. Bilden hämtad ur Trädgårdsterapi : Alnarpmetoden (Grahns & Ottosson 2010, s.63) © Patrik Grahns

Bengtsson och Grahn (2014) antar att miljöerna i pyramiden är relaterade till Kaplans två typer av uppmärksamhet (Kaplan & Kaplan 1989), där de anger att människor i botten av pyramiden behöver miljöer som erbjuder spontan uppmärksamhet, medan människor i toppen av pyramiden kan hantera miljöer med högre krav på riktad uppmärksamhet. Denna gradiella ökning i krav på uppmärksamhet i miljön kallar de utmaningsgradient, vilken är en viktig hälsofrämjande aspekt i den generella designen av en hälsoträdgård och speglar läkningsprocessen (Bengtsson & Grahn 2014). Dock menar de att trädgården behöver erbjuda ett kontinuum av kvaliteter i miljön som ger allt från passiva upplevelser av naturen till aktiv interaktion med människor och naturliga element. Genom att applicera Patriks Grahns forskning om de åtta naturdimensionerna på behovspyramiden föreslår Bengtsson och Grahn (2014) en koppling mellan de olika miljökvaliteterna och läkningsprocessen som är i linje med utmaningsgradienten. Tre aspekter av läkandeprocessen som kan hjälpa till att klargöra hur trädgårdsmiljöer kan ha terapeutiska fördelar, 1: lindring från fysiska symptom, 2: stressminskning, 3: förbättring av den allmänna känslan av välbefinnande. Skillnader görs mellan 1: trädgårdar som tillåter passiva upplevelser av naturen, 2: trädgårdar för fysisk rehabilitering eller trädgårdsterapi (Bengtsson & Grahn 2014). Bengtsson och Grahn (2014) menar att om vi ska uppfylla potentialen i en trädgård för att optimera hälsan måste vi ta hänsyn till designaspekter relaterade till den passiva upplevelsen av miljön likaså till aktiviteter i miljön. Två aktiva terapiträdgårdar som använder sig av detta är Alnarps Rehabiliteringsträdgård och Gröna Rehab i Göteborg.

Alnarps Rehabiliteringsträdgård

Alnarps Rehabiliteringsträdgård finns vid Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) i Alnarp. En 20 000 kvadratmeter stor trädgård som invigdes år 2002 (Grahn & Ottosson 2010 s. 161). Rehabiliteringen som sker där ges i samarbete med Region Skåne och är inriktad mot personer som lider av stressrelaterad ohälsa i form av utmattning, ångest och depressioner. Vid arbetet av trädgården fick den två huvudinriktningar, med bakgrund i teorierna om aktivitet respektive den restaurativa återhämtningen, en del vilken är mer kravfylld där fokus ligger på odling, aktiviteter och social gemenskap medan den andra delen är en mindre kravfylld, naturlig med fokus på de restaurativa (Grahn 2005 s.142). Grahn (2005 s.142) menar att det finns olika syner när det kommer till innehållet i de restaurativa rummen, vissa påstår att vildmarken är den optimala miljön medan andra menar att halvöppna och mer pastorala miljöer är att föredra. Vid entrén till Alnarps Rehabiliteringsträdgård ligger de mest arbetskrävande områdena med fokus på odling, de går sedan över till en pastoral betesmark (hage) vilken sedan övergår till vild skogsmark (Grahn 2005 s.142). Under gestaltningsskedet utgick man ifrån pyramiden om stödjande miljöer i förhållande till naturdimensioner för att skapa de olika områdena i trädgården. Där skogen och hagen, med karaktärerna rofylldhet, vild natur, rymlighet och artrikedom, kan användas av de som befinner sig i botten av pyramiden medan de olika odlingsområdena kan användas av de som befinner sig lite högre upp i pyramiden och har kommit en bit i sin rehabilitering (Grahn 2005 s.143).

Göteborgs botaniska trädgård

I Göteborgs Botaniska trädgård finns Gröna Rehab som arbetar med uppdrag av Västra Götalandsregionen att förebygga och rehabilitera stressrelaterad ohälsa hos anställda inom regionen (Holmberg et al. 2010 ss. 13-14) genom både trädgårdsarbete men också naturpromenader (Larsson 2010 s.37). Inför anläggningen av trädgården 2006 formulerades ett antal punkter som stöd till utformningen av rehabträdgården av trädgårdsmästaren och chefen för verksamheten på Gröna Rehab, Lena Benjegård och Rigmor Celander (2010 s.52), nedan presenteras ett urval av dem:

- Sittplatser i olika miljöer vilka ger deltagarna möjlighet att, när man önskar, vistas i enskildhet samt i större sällskap.
- Olika slags sinnesupplevelser är viktiga. Till exempel framkallar ljudet av porlande vatten eller vindens sus i växtligheten känslan av lugn och ro och olika dofter från örter och blommor ger en känsla av välbehag och lugn.
- Att skapa viloplan inom anläggningen var viktigt då lutande ytor inte inbjuder till lugn och kontemplation vilket inger känslan av oro.
- Planteringarna med vår-, försommar-, högsommar-, och höstfärgning ska tydligt spegla årets gång tillsammans med årstidsskiftningarna. Även buskar och träd med fruktsättning och höstfärger prioriteras.
- Områden för odling för grönsaker, sommarblommor, kryddträdgård och växthus ska självklart finnas i trädgården.

Slutsats

Teorierna utgör en argumentbas för vad grönska kan bidra med till vårt psykiska välmående vilket är viktigt att ha i åtanke i detta arbete. Utifrån teorierna kunde också ett antal viktiga element eller aspekter som bör finnas inom en rehabiliterande och vårdande miljö identifierats. För att en utemiljö ska fungera vårdande och rehabiliterande bör det finnas olika rum för aktivitet, avkoppling och sociala möten, möjlighet att uppleva sol respektive skugga, vegetation och upplevelseaspekter för människans alla sinnen. Dock kan det vara viktigt att ha i åtanke att de som vårdas, till exempel i Alnarps Rehabiliteringsträdgård, kommer dit frivilligt vilket inte gäller de som vårdas inom Kriminalvården. Kan man uppnå samma effekter inom fängelser, trots att de inte kommit dit av fri vilja för att rehabiliteras?

" We soon reached the prison 'forest': our intended destination. Seeing Morten standing on the roadway, wistfully pointed out his 'favourite tree', the staff member allowed him to enter the woods. He walked a few feet to the tree and wrapped his arms around it. Morten told us that these moments, in the forest and orchard, and with the tree, would count towards one of his 'best days' in prison. "

- Intervju med en intagen genomförd av Moran och Turner (2019, s.67) i ett nordisk fängelse.

Grönska i fängelser

Moore (1981), Söderlund och Newman (2017), Wener (2012), Nedkarni et al. (2017) och Moran och Turner (2019) har bidragit med studier som relaterar till återhämtning, rehabilitering och minskning av aggressivt beteende inom fängelser. Moore (1981) undersökte relationen mellan utsikt, ljus och avskildhet med antalet sjukankmälningar av intagna. I studien fann han att intagna med utsikt ut mot ett grönt åkerlandskap och skog rapporterade färre sjukankmälningar än de intagna som hade utsikt in mot fängelsegården (22,9% vs. 28,4%).

Söderlund och Newman (2017) rapporterade att man genom biofilisk design kan förbättra den mentala hälsan i fängelser. Natur och naturelement inom fängelser kan minska stress hos de intagna, förbättra det mentala välbefinnandet och den kognitiva funktionen samt inlärning. Vilket möjliggör för beteendeförändringar som i sin tur minskar återfall i brott (Söderlund & Newman 2017). Biofilisk design utgår från biofil-teorin som formulerades av den Nobelprisbelönade biologen E. O. Wilson. Teorin bygger på att exponering av naturen minskar stress och bidrar till snabb återhämtning (Wilson 1984). Ursprungligen grundar sig idén om biofilisk design i att försöka få naturen till stadens invånares vardag för att möjliggöra positiva fysiologiska och psykologiska resultat, dock menar Söderlund och Newman (2017) att biofilisk design kan utvidgas till att omfatta människor inom stängda institutionella miljöer, som till exempel fängelser. Biofilisk design är en metod för att utforma interna och externa utrymmen som stödjer läkande processer och optimerar välmående (Mazuch 2017). Biofilisk design inkluderar användningen av fraktala mönster (självreplikerande mönster som uppstår vid allt mindre förstoring), fristad (en plats där man känner sig trygg), utsikt (en plats med möjlighet att ha utblick över vad som händer runt omkring), och grönska (Söderlund & Newman 2017 s. 761-766)

Wener (2012 s.219) menar att utsikt över natur tenderar att förbättra tillfredsställelsen med livet och att det kan minska aggressiva beteenden vilket även en studie genomförd av Nadkarni et al. (2017) bekräftar. I studien rapporterar de om potentialen med att ha naturkontakt kan tillhandahålla upplevelser från de intagna som: ”ett tillfälligt avbrott från en hemsk miljö” samt ”platser att dagdrömma om” (Nadkarni et al. 2017 s.399). I en av de nyaste studierna beskrev även Moran och Turner (2019 s.67) att det med hjälp av naturen finns det potential att för intagna att ”rensa mitt huvud”. Att ha tillgång till gröna områden både fysiskt och visuellt erbjuder distraktion och kan hjälpa till att minska mental trötthet vilket kan leda till ilska, irritation, aggressivt beteende, sämre tankeprocesser och försämrad impulskontroll vilken är en risk i miljöer som är monotona eller obehagliga (Wener 2012 s.220).

Trädgårdsarbete och aktivt deltagande i trädgårdsterapi i fängelser

Trädgårdsterapeutiska program inom fängelser har använts under en längre tid, speciellt i USA, där många av dessa program fortfarande är aktiva och visat sig vara effektiva för både de intagnas och personalens mentala hälsa och rehabilitering (Lindemuth 2007; Rice & Lremy 1998; Sandel 2004). Dessa positiva effekter

stödjer också de intagnas självkänsla och värde (Timler et al. 2019) samtidigt som det främjar utvecklingen av de färdigheter och attityder som krävs för en framgångsrik återintegrering till samhället (Feldbaum et al., 2011; Rice & Lremy 1998; Sandel 2004; Timler et al. 2019) vilket är förknippat med minskade återfall i brott (Feldbaum et al. 2011, s.19; Sandel 2004). I detta arbete mot förändring och utveckling är trädgården en viktig arena för denna process (Jiler 2006 s.35; Timler et al., 2019).

Dessa märkbara fördelar är kopplade till fördelarna med att vistas i naturen, vilket har kopplats till förbättrad kognitiv funktion och ökat det restaurativa tänkandet (Kaplan 1995). I en studie av Richards och Kafami (1999) fann de även att trädgårdsterapi minskade sårbarheten för missbruk hos de intagna (inklusive psykologiska symptom, spänningar och besvär) vilket ledde till minskad droganvändning bland deltagarna. Det har även bevisats att intagna rapporterat mindre aggressiva känslor när de arbetat i trädgården (Wener 2012, s.219). Enligt Hanser (2019) erbjuder dessa program enorma incitament för alla inblandade, och att de kan förbättra prognosen för fångar som också får psykiska hälsovårdstjänster.

Vidare kan individer som interagerar med växter under längre perioder, antingen genom aktiv trädgårdsskötsel eller tyst kontemplation, ha möjlighet att uppleva betydande, långsiktiga känslomässiga och psykologiska förändringar (Lindemuth 2007).

I vilken grad dessa positiva fördelar kan uppnås bestäms enligt Lindemuth (2007) delvis av den rikedom och mångfald av material och planteringar i trädgården. Även om fängelsesträdgårdar kan ha en innehållsrik design som ger den nödvändiga komplexiteten för en terapeutisk upplevelse, menar hon att trädgårdsdesigners måste kämpa med flera faktorer som är typiska för att arbeta i en fängelsemiljö. Dessa faktorer inkluderar den historiska kontexten på platsen, den fysiska kontexten för trädgården inom anläggningen, förespråkande av projektet, säkerhetsproblem och krav, frekventa förändringar av fängelsepersonal och ledarskap och längre tidsramar för att genomföra projekt (Lindemuth 2007).

Följande historiska och samtida exempel kommer att behandla dessa frågor mer detaljerat.

The GreenHouse Project på Rikers Island

Ett pågående projekt, som startades 1997 av Horticulture Society of New York, HSNY, är The GreenHouse Project på Rikers Island i New York. Där arbetade 550 intagna, under tio års tid, med att förvandla en karg gräsmatta, full av ogräs, till ett område bestående av fågel- och fjärlsträdgårdar, en skog, ört- och grönsaksträdgårdar, en fredspagoda tillägnad 11 september 2001, en damm, vattenfall och lusthuskomplex, alla bundna samman av en serie eleganta vägar (Jiler 2009) konstruerade av tegel och grus (Lindemuth 2007). Inom området finns även fler byggda strukturer så som pergolor, fågelholkar och ett växthus (Lindemuth 2007). Området har blivit förvandlat och består idag av fem trädgårdar (The Horticultural Society of New York, u.å) där ovan nämnda strukturer finns.

Idag arbetar över 500 intagna sju dagar i veckan tillsammans med sina instruktörer och terapeuter där de odlar olika grönsaker, användbara örter och vackra blommor (The Horticultural Society of New York, u.å).

Programmet förser de intagna på Rikers Island fängelse med trädgårdsutbildning och arbetslivserfarenhet inom design, genomförande och skötsel av trädgårdar (Lindemuth 2007). Detta var landets första program inom trädgårdsterapi i fängelser (The Horticultural Society of New York, u.å). Enligt HSNY handlar programmet om mer än bara trädgårdsarbete: det hjälper intagna att förhålla sig till sitt liv, betonar kritiskt tänkande och uppmuntrar teamwork och samarbete. Programmet erbjuder också trädgårdsterapi som en del i att hjälpa de intagna att ändra sina liv genom ett positivt och produktivt sätt. Begreppet ”transformation” är inneboende i allt som äger rum i trädgården, för i processen med att transformera landskap, börjar eleverna processen att transformera sig själva (Jiler 2009). Bland de intagna på Rikers Island ligger återfallsfrekvensen i genomsnitt på 55 % men bland de som deltagit i trädgårdsprogrammet har den sjunkit till endast 10% (Schmidtbauer 2005 s.124). Programmet har visat sig sänka återfallsnivån med hela 40% och genererar cirka 190 kilo ekologiska frukter och grönsaker varje år (The Horticultural Society of New York, u.å).

Sing Sing Correctional Facility

Under det tidiga 1900-talet implementerade fängelsedirektören Lewis Lawes ett projekt om att skapa en trädgård i fängelset Sing Sing, i Ossining, New York (Hanser 2019).

Projektet var möjligt tack vare den speciella sociala och politiska kultur som rådde under tiden, både inom institutionen och i samhället och projektet var ett resultat av förhållandet mellan fängelsedirektören Lawes och fången Charles Chapin. Chapin var innan sin dom en inflytelserik tidningsredaktör och hade, trots sitt fängelsestraff, kunnat behålla kontakten med många inflytelserika personer på utsidan. Tack vare detta försågs de med finansiering och material för att bygga och ta hand trädgården på fängelset (Lindemuth 2007).

När Chapin efterfrågade om han kunde få sköta den lilla gräsplätten på fängelsets utegård kunde Lawes inte säga nej då Chapin under sitt första år i fängelset hade varit apatisk och deprimerad och Lawes långvariga oro över Chapins hälsa gjorde honom ivrig att hitta en aktivitet som kunde sysselsätta honom både fysiskt och psykiskt.

Under åren fortsatte Chapin att efterfråga växter, verktyg och ytterligare områden för trädgårdsarbete vilket Lawes godkände.

Till slut hade han etablerat en omfattande trädgård som bestod av planteringar av sommarblommor och perenner, träd och rosor samt sittmöjligheter som användes av de intagna under deras vistelser på utegården (Lindemuth 2007) vilken också sköttes av Chapin och hans arbetslag som bestod av andra intagna. Chapins mentala hälsa blomstrade tillsammans med trädgården fram till år 1930 då trädgården revs på grund av förberedelser för ett nytt dräneringssystem. Till följd av detta upplevde fängelsedirektören Lawes att Chapin aldrig blev sig själv igen som avled samma år (Lindemuth 2007).

The Children’s Center garden and Playground på Bedford Hills Correctional Facility

Ett annat exempel, från ett högsäkerhetsfängelser för kvinnor i New York, är the Children’s Center på Bedford Hills Correctional Facility (BHCF). Anläggningen etablerades 1901 och har en lång historia med många olika program som ska hjälpa kvinnorna att stärka sin relation till sina barn under sin tid i fängelset (Lindemuth 2007). Hela programmet är omfattande och kvinnornas process stöds också av lokaler för daghem, föräldracenter, förlossningscentrum och ett advokatkontor för barn (Hanser 2019). Programmet inkluderar även trädgårdsarbete där de intagna kvinnorna sköter trädgården (Hanser 2019).

Under många år föreställde sig the Children’s Center att omvandla en gårdsplan i nära anslutning till besöksrummet till ett utrymme utomhus där mödrar och deras besökande barn kunde vistas. Så småningom fick projektet pengar skänkta från en hängiven supporter, men tyvärr räckte inte pengarna för att genomföra en fullständig renoveringen genom en privat entreprenör. Istället åtog sig chefen för the Children’s Center, Toni Campoamor, att renovera utrymmet före slutet av sitt arbete på anläggningen med hjälp av programkoordinator Mary Bostwick och Libba Claude, en extern volontär, vilka samlade in de nödvändiga medlen för genomförandet av trädgården (Lindemuth 2007).

År 2003 kontaktades Daniel Winterbottom, professor inom landskapsarkitektur, om möjligheten att involvera studenter i designen av utemiljön genom en universitetsbaserad design- eller byggkurs men trots att kursen inte blev verklighet fortsatte Winterbottom att arbeta med anläggningen för att utveckla en design för trädgården (Lindemuth 2007).

Fängelsedirektören var särskilt uppmuntrande och framåtsträvande kring trädgårdsprojektet, en faktor som hjälpte till under processen för att få projektet godkänt. Dessutom uppmuntrade och gynnade högre administratörer från det statliga kontoret, Department of Corrections, i Auburn, New York, projektet. Under sommaren 2005 kunde trädgården slutföras och öppnas. I trädgården fanns bland annat gungor, större planteringskärl, lekutrustning och en mångfald av stora och väletablerade träd. Trots att det fanns ett visst motstånd mot projektet ansågs det inte som ovanligt inom ramen för institutionen och tack vare ett starkt stöd från individer både inom och utanför fängelset kunde The Children’s Center garden bli verklighet (Lindemuth 2007).

Begränsande faktorer för grönska inom fängelser

Lindemuth (2007) menar att komplexiteten av fängelseträdgårdar i form av både planteringar och funktioner delvis bestäms av placeringen av trädgården inom anläggningen, där trädgårdarnas placering på till exempel Rikers Island och Bedford Hills har en betydande inverkan på vilka aktiviteter och designelement som kan finnas där.

Inom dessa anläggningar är trädgårdarna lokaliserade på säkra platser som endast är tillgängliga för utvalda intagna, som deltagare av föräldrakursen på Bedford Hills och trädgårdskursen på Rikers Island.

Det är små grupper som kan bli kontrollerade för smuggelgoods när de kommer in och lämnar området. Dessutom betraktas båda grupperna som icke-våldsförbrytare. Från anstaltens sida innebär trädgårdens placering färre säkerhetsrisker. Dessa faktorer tillåter båda dessa trädgårdar att ha funktioner som inte skulle förespråkas i andra områden inom anläggningen inklusive massiva, täta, planterade områden, stora träd och byggda strukturer som pergolor och gungor. Även om dessa element stärker det terapeutiska i trädgården, begränsar de också det antal intagna som har möjlighet att uppleva dem.

Inom samma institution kan personal kan uppfatta olika platser helt annorlunda när det gäller säkerhet. Till exempel kan institutioner som inrymmer fångar med olika säkerhetsnivå ha betydande variationer i deras säkerhetskrav för olika gårdar inom samma anläggning. Därför kommer beslut om aktiviteter och designelement i en trädgård att fattas enligt nivån på säkerhetsrisken som personalen upplever. Även om vissa säkerhetskrav är enkla och rättfram, till exempel som att utesluta giftiga växter, kan de andra kraven bero på attityden och uppfattningen hos personalen som ansvarar för planeringen av trädgården (Lindemuth 2007). Dessutom menar Lindemuth (2007) att förändringar i anläggningens ledning kan leda till förändrade perspektiv på säkerhetsriskerna för en viss plats för en trädgård. Lindemuth (2007) menar att trädgårdar ofta betraktas som ett privilegium vilket minskar straffet som domstolsystemet gett fångar och att de som tillåter trädgårdar vid sin anläggning riskerar att ses som skonsamma för deras fångar.

Även Moran och Turner (2019) berättar om olika upplevda begränsningar när det kommer till grönska inom fängelser i Storbritannien samt vilka skilda synsätt som gäller mellan Storbritannien och Norden. Från samtal med bland annat personal inom fängelser samt byggnadsingenjörer uppmärksammades de uppleva säkerhetsriskerna för stora, gröna områden vilka förklarade att statliga myndigheter betraktade gräs, jord och buskage som gjorda för att dölja smuggelgoods så som telefoner eller droger.

”[S]hould we have garden areas where they [prisoners] look out of their cell windows? That really only benefits those on the ground floor anyway, but that then causes yet another risk because it becomes an easy area for items to be thrown into the establishments over fences The grassed areas and these nice areas with shrubs and that sort of stuff become just hiding places ... You have to then search and clear that area before you can then start letting prisoners out there. (Design evaluator, UK) (Moran & Turner 2019, s. 64)”

Moran och Turner (2019) menar att, utifrån citatet ovan, detta visar en oro för

grönområden och de fick känslan av att grönområden var mer till besvär än de var värda.

”Well they [trees] could grow. And people could climb up them, then chop them down and then they could escape. I mean we’ve had all those discussions over the years ... and you know, are they a suicide risk more than anything else? (Buildings Engineer, UK)” (Moran & Turner 2019, s. 64)

Sammanfattningsvis fick Moran och Turner (2019) intrycket, utifrån arkitekter, byggnadsingenjörer, tjänstemän och fängelsepersonal, att gröna områden var kostsamma vad gäller pengar, tid och arbetskraft och att de skapade en ovälkommen riskpotential. Trots att vissa erkände potentiella fördelar kunde de dra slutsatsen att dessa inte väger mer än kostnaderna och riskerna. Som jämförelse, när arkitekter var involverade i utformning av fängelser i Norden ombads tala om sina ambitioner, placerade de inte bara landskapsarkitektur som centralt för rehabiliteringen av fångar, utan kunde peka på erfarenheter av att inkludera dessa element i konstruktioner med fullt stöd från myndigheter.

”... a very varied and stimulating environment of different spaces and landscape features – hopefully this will contribute to the re- socialisation of the individual and to create renewed confidence in the community and mutual respect for society as a whole. (Architect, Denmark)” (Moran & Turner 2019, s.68)

”And of course the green elements must be so important in a situation like this where you are in the same place in a strong fence for many years. So to have the light, to have the green, to have the changes at the year, all this, and just to have the simple human feelings out- doors, it’s very important. (Landscape architect, Denmark)” (Moran & Turner 2019, s.68).

Denna del har påvisat att det verkar råda skilda åsikter kring hur man tänker kring och behandlar utemiljöer kopplat till fängelser inom Europa. De tre redovisade exemplen från Rikers Island, Sing Sing och Bedford Hills visar att man genom arbete med sin utemiljö kan förbättra den psykiska hälsan för intagna och till och med minska återfallen i brott vilket är relevant för mitt arbete. Dock är det viktigt att komma ihåg att intagna som ofta väljs ut att medverka inom ett program eller arbete med trädgårdar är fångar som skött sig väl under en längre tid och inte är högriskfångar. Vilket är något som kan påverka återfallsfrekvensen.

Kriminalvården om grönska och design

I rapporten ”How architecture and design matter for prison services” utgiven av Kriminalvårdens forsknings- och utvärderingsenhet 2018 sammanställde Grip et al. (2018) forskning publicerad inom ämnet för anstaltsarkitektur för att undersöka kunskapsläget om den fysiska miljöns roll inom modern kriminalvård. Rapporten stödjer att den fysiska miljön inom exempelvis anstalter har en inverkan på både välmående och sociala relationer. Bland annat presenteras resultat som visat att en normaliserad eller hemtrevlig miljö, mindre trängsel samt tillgång till natur kan minska stress och öka välbefinnandet hos både personal och intagna.

I rapporten dras slutsatsen att arkitekturen och designaspekterna inom Kriminalvårdens anläggningar, som häkten och anstalter, görs i linje med vad forskningen föreslår men att kvaliteten varierar mellan de olika verksamheterna. Enligt Grip et al. (2018) överensstämmer huvudsakligen Kriminalvårdens strategi för fängelsedesign och arkitektur med de forskningsresultat de presenterat. De menar dock att standarder emellertid varierar, varvid fängelser i synnerhet står inför utmaningar att uppfylla de villkor som föreslås i litteraturen. Författarna slår också fast att mer kan göras för att förena kunskapen centralt om vårdande och rehabiliterande miljöer med tanke på Kriminalvårdens tanke om rehabilitiv arkitektur och design inom myndigheten. Till exempel när det gäller att övervaka hur enskilda anläggningar för närvarande implementerar begreppet stödjande miljöer och för att tillämpa bästa praxis för den nya utbyggnaden av anläggningar.

I rapporten beskrivs det att Kriminalvården är i behov av en kapacitetsökning genom att utöka antalet fängelser och häkten samtidigt som de bibehåller, och helst förbättrar, kvaliteten på de tjänster som tillhandahålls. Fysisk expansion kräver att man möter de unika säkerhetskrav som finns, håller kostnaderna inom rimliga gränser och säkerställer att Kriminalvården kan rekrytera och behålla personal. Dessutom beskrivs det att det fysiska utrymmet måste möjliggöra en mängd rehabiliterande aktiviteter så att Kriminalvården kan förbättra varje klients möjligheter att effektivt rehabilitera och återinträde i samhället. Kapacitetsutbyggnaden har påbörjats och enligt Grip et al. (2018) fokuserar Kriminalvården på att uppnå en balans mellan säkerhet och humanism.

Grip et al. (2018) beskriver att fängelsearkitektur och design involverar olika säkerhetsaspekter, såsom att säkerställa fysisk säkerhet för personal och intagna samt att minska risken för rymningar. I ett växande antal andra länder förväntas fängelser att göra mer än att säkerställa säkerhet. I Kriminalvårdens anläggningar är studier, arbete, behandlingsprogram och besök av vuxna och barn dagliga händelser. Sådana aktiviteter ställer krav på arkitektur och designlösningar (Grip et al. 2018).

Grip et al. (2018) beskriver Kriminalvårdens policy om Stödjande miljöer i vilken man bäddat in de stödjande och vårdande funktioner som arkitektur och design ska innebära i verksamheten. Trots att denna holistiska inställning har många fördelar menar Grip et al. (2018) att vikten av den fysiska miljön lätt kan försvinna när den är inbäddad i utvecklingen av programaktiviteter för de intagna. Grip et al. (2018)

ger ett exempel där de visar att endast två sidor i policyn om Stödjande miljöer var ägnad åt den fysiska miljön. Grip et al. (2018) menar att den kapacitetsutveckling som genomförs för tillfället kan ses som en god möjlighet till att förbättra både den fysiska miljön samt kunskapsnivån gällande vårdande miljöer.

Grönska och trädgårdsterapi i svenska fängelser

Under arbetets gång har jag inte kunnat hitta något som beskriver att grönska eller trädgårdsterapi används som en del i rehabiliteringen av intagna inom Kriminalvården. Den enda information som hittats kring utemiljön och dess betydelse inom Kriminalvården var i rapporten som presenteras ovan. Dock fann jag det svårt att se om och i sådana fall hur detta appliceras inom Kriminalvårdens anstalter och specifikt inom utemiljön. Jag kunde heller inte identifiera eventuella riktlinjer eller målsättningar om att skapa utemiljöer i vårdande eller rehabiliterande syfte. På Kriminalvårdens hemsida, för två av de totalt 45 anstalterna som är i bruk 2020, presenteras något som skulle kunna tolkas som en form av trädgårdsterapi. Där beskrivs det att klienterna har möjlighet att, som fritidssyssla, arbeta inom handelsträdgård (Kriminalvården 12 u.å) och växtodling (Kriminalvården 13 u.å). Dock finns inget mer dokumenterat kring dessa verksamheter.

Slutsats

Litteraturen presenterad ovan indikerar att trädgårdar och natur inom fängelser kan hjälpa till att reducera stress bland intagna och personal genom att erbjuda mer komplexa, visuellt engagerande vyer inom fängelselandskapet samt att naturen har gynnsamma effekter på de intagnas fysiska hälsa, humör och beteende. Identifierade aspekter från litteraturen vilka ska fungera vårdande och rehabiliterande lyfts med genom arbetet. Aspekterna rör platser för aktivitet respektive avkoppling, platser för social samvaro, platser för enskildhet, upplevelseaspekter för alla sinnen, platser där man kan uppleva att ”man kommer bort”, platser med natur och platser för odling och fruktträd vilka alla kan kopplas till Patrik Grahns forskning samt Kaplan och Kaplans teorier om återhämtning i naturen. Trots att den största delen av forskningen inom vårdande och rehabiliterande gröna miljöer härrörs från vårdsektorn finns det även viss forskning gjord inom den mest slutna institutionsmiljön, fängelser, vilken också bekräftar att de effekter som människor upplever inom vården också kan appliceras inom fängelser utan att göra anspråk av säkerheten. Kriminalvårdens policy kring ”Stödjande miljöer” hade varit fördelaktig att ta del av i arbetet för att, på ett mer detaljerat plan, undersöka om det finns några specifika riktlinjer som gäller utemiljön. Dock kan det tolkas, utifrån rapporten ovan, att den fysiska miljön inte utgör någon större del i policyn.

En närmare titt på svenska anstalters utemiljö

I följande kapitel presenteras inventeringen och analysen av utemiljön för de sju anstalterna inom säkerhetsklass ett. Hall-, Hällby-, Kumla-, Tidaholm-, Saltivk- och Norrtäljeanstalten. Inventeringen och analysen grundar sig på de aspekter vilka, från litteraturen, identifierades som viktiga aspekter vilka bör finnas inom en rehabiliterande och vårdande utemiljö. Det som inventerades var, rum för aktivitet, rum för avkoppling och rum för sociala möten, möjlighet att uppleva sol respektive skugga, vegetation och upplevelseaspekter för alla sinnen.

Genom inventeringen och analysen av fängelserna erhöles värdefull insikt i hur fängelser utformas idag vilket är en viktig del för att besvara frågan ”Hur planeras och gestaltas utemiljöer i Sveriges fängelser?”

Anstalten Hall

Figur 6: Flygfoto över Anstalten Hall © Eniro/Lantmäteriet.

Noteringar:

Anstalten har anor från 1875, då den var ett hem för ”vanartiga” pojkar.

Rumslighet

Överlag öppet, vissa delar har element där olika rum troligen kan upplevas, rum i rummet är en brist. De olika rummen inom anläggningen avgränsas av betongmurar samt stängsel (se fig 10.) vilka skapar en skarp avgränsning av rummen. Byggnadernas utformning bidrar ej nämnvärt till rumsbildning.

Platser för avkoppling

Troligtvis få ytor där möjligheten att koppla av för sig själv finns. Eventuellt kan dessa rum finnas inom området till väster kring

träden.

Sociala rum

Eftersom det finns flertalet stora grusytor kan dessa fungera som en samlingsplats för flertalet.

Aktiviteter

Tre grusade, alternativt asfalterade ytor som troligtvis används för olika sporter.

Odlingsytor kan ej utläsas i kartan, men enligt ansvarig på anstalten har de aktiv småskalig odling.

Sol/skugga

Anläggningen verkar inte ha betydande mängd skydd av naturliga element. Förutom inom området i väst. Troligtvis kan sol njutas av på gräsytor.

Vegetation

Av kartorna kan det utläsas att mycket av vegetationen består av klippt gräs, enstaka buskar och i ett av områdena finns även ett flertal träd.

Upplevelseaspekter

Årstidsväxlingar kan eventuellt upplevas genom de träd som finns inom anläggningen. Dock

Generella inventeringsuppgifter:

Anläggningens namn: Anstalten Hall

Plats: Södertälje

Säkerhetsklass: 1

Kön: Man

Total kapacitet: 165

Öppnade: Hall blev fängelse 1940 och har sedan dess byggts ut i omgångar och också renoverats.

Figur 7: Anstalten Hall (Kriminalvården u.å.)

Figur 8: Odlingsytan tillsammans med ett växthus som tyvärr inte finns idag. Bild publiceras med tillstånd från Olof Vannäs, Kriminalvårdsinspektör.

endast via utblick från flertalet av områdena. Vattenelement kan inte utläsas i karta.

Stora ytor plana grusade/asfalterade ytor erbjuder väldigt lite visuellt engagemang. Solida murar blockerar utblickarna mot omgivande landskap till viss del. Eventuellt kan utblickar tillåtas från de övre våningarna inom anläggningen.

Anstalten Hall

Figur 9: Flygfoto över Anstalten Hall © Eniro/Lantmäteriet.

Noteringar:

Anstalten har anor från 1875, då den var ett hem för ”vanartiga” pojkar.

Generella inventeringsuppgifter:

Anläggningens namn: Anstalten Hall

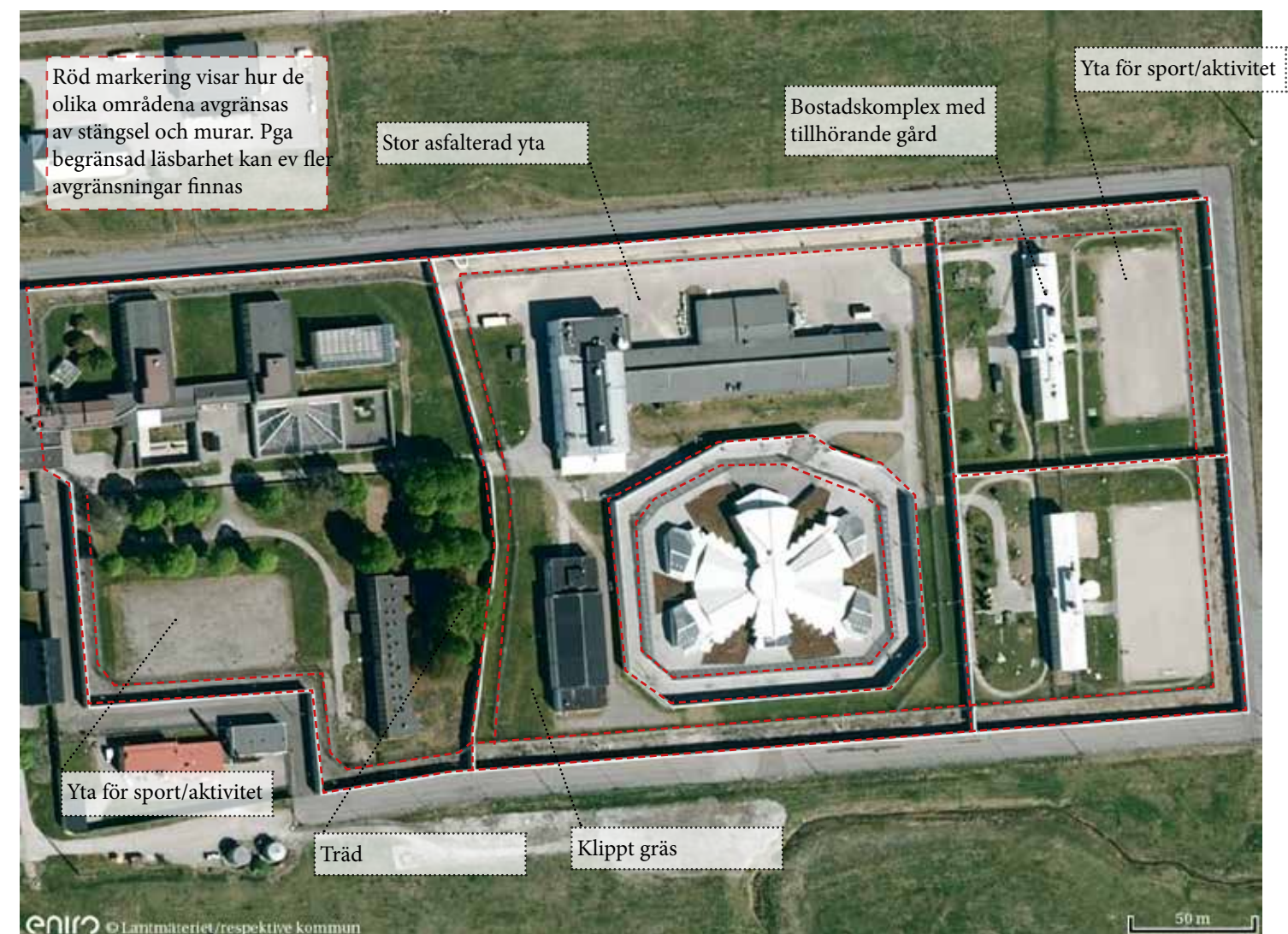
Plats: Södertälje

Säkerhetsklass: 1

Kön: Man

Total kapacitet: 165

Öppnade: Hall blev fängelse 1940 och har sedan dess byggts ut i omgångar och också renoverats.

Figur 10: Inventeringskarta. Original: Flygfoto över Anstalten Hall © Eniro/Lantmäteriet.

Anstalten Hällby

Figur 11: Flygfoto över Anstalten Hällby © Eniro/Lantmäteriet.

Noteringar:

Rumslighet

Stor öppen yta. Med få naturliga rumsskapande element. Det stora rummet avgränsas av betongmur. Även byggnadernas utformning skapar mindre rum.

Platser för avkoppling

Troligtvis få ytor där möjligheten att koppla av för sig själv finns. Då det finns få platser som kan tänkas skapa ett behagligt rum att vistas i.

Sociala rum

Stora ytor bestående av gräs och en stor grusplan kan fungera som mötesplatser mellan flera

personer.

Aktiviteter

En grusad plan, som troligtvis används för olika typer av sport.

Odlingsytor kan ej utläsas i kartan.

Sol/skugga

Anläggningen verkar inte ha betydande mängd skydd av naturliga element. Troligtvis kan sol njutas av på gräsyterna.

Vegetation

Av kartorna kan det utläsas att det mesta av vegetationen består av klippt gräs. Få träd.

Upplevelseaspekter

Årstidsväxlingar kan eventuellt upplevas genom de få träd som finns inom anläggningen.

Vattenelement kan inte utläsas i karta.

Stora ytor plana ytor erbjuder väldigt lite visuellt engagemang. Solida murar blockerar utblickarna mot omgivande landskap till viss del. Eventuellt kan utblickar tillåtas från de övre våningarna inom anläggningen.

Generella inventeringsuppgifter:

Anläggningens namn: Anstalten Hällby

Plats: Kvicksund, Eskilstuna

Säkerhetsklass: 1

Kön: Man

Total kapacitet: 98

Öppnade: Anstalten byggdes 1958 som en ungdomsanstalt. I mitten av 70-talet blev Hällby en så kallad rixanstalt med upptagningsområde i hela landet. Anstalten byggdes ut 1994 med en bostadsavdelning och fick då ytterligare 32 platser.

Figur 12: Inventeringskarta. Original: Flygfoto över anstalten Hällby © Eniro/Lantmäteriet.

Anstalten Kumla

Figur 13: Flygfoto över Anstalten Kumla © Eniro/Lantmäteriet.

Generella inventeringsuppgifter:
Anläggningens namn: Anstalten Kumla
Plats: Kumla
Säkerhetsklass: 1
Kön: Man
Total kapacitet: 420
Öppnade: Anstalten stod färdig 1965 och hade då 435 platser.

Figur 14: Anstalten Kumla (Kriminalvården u.å.)

Noteringar:

Anstalten hade länge uppgiften att ta emot rymningsbenägna och intagna som misskött sig på andra anstalter.

Rumslighet

Stor anläggning med flera olika avskärmade områden. Rummen varierar i utformning men överlag är de väldigt öppna med få rumskapande element.

Platser för avkoppling

De olika områdena verkar ha olika förutsättningar för vad man kan uppleva. Några av rummen visar en ansats till att skapa utrymmen där man kan sitta ensam (se ex. fig. 15). Överlag öppet vilket gör det svårt att hitta rum för sig själv.

Sociala rum

Stora ytor bestående av gräs och en grusade planer kan fungera som mötesplatser mellan flera

personer.

Aktiviteter

Inom de flesta områden kan flera grusade/asfalterade planer utläsas, troligen används dessa för sport.

Eventuellt odling kan tydas i kartan (se fig. 16)

Sol/skugga

Anläggningen verkar inte ha betydande mängd skydd av naturliga element. Viss mängd träd finns vilka kan ge skugga. Stor tillgång till att njuta av solen tack vare öppna ytor.

Vegetation

Av kartorna kan det utläsas att det mesta av vegetationen består av klippt gräs. Enstaka träd finns inom vissa av områdena. Strikt formad trädgård erbjuder troligtvis en mer varierad vegetation. Osäkerhet kring vilka som har tillgång till detta område.

Upplevelseaspekter

Årstidsväxlingar kan eventuellt upplevas genom de få träd som finns inom anläggningen. Även den eventuella odlingen samt den strikta trädgården kan erbjuda upplevelseaspekter beroende av innehåll.

Vattenelement kan inte utläsas i

karta.

Stora ytor plana ytor erbjuder väldigt lite visuellt engagemang. Solida murar blockerar utblickarna mot omgivande landskap till viss del. Eventuellt kan utblickar tillåtas från de övre våningarna inom anläggningen.

Anstalten Kumla

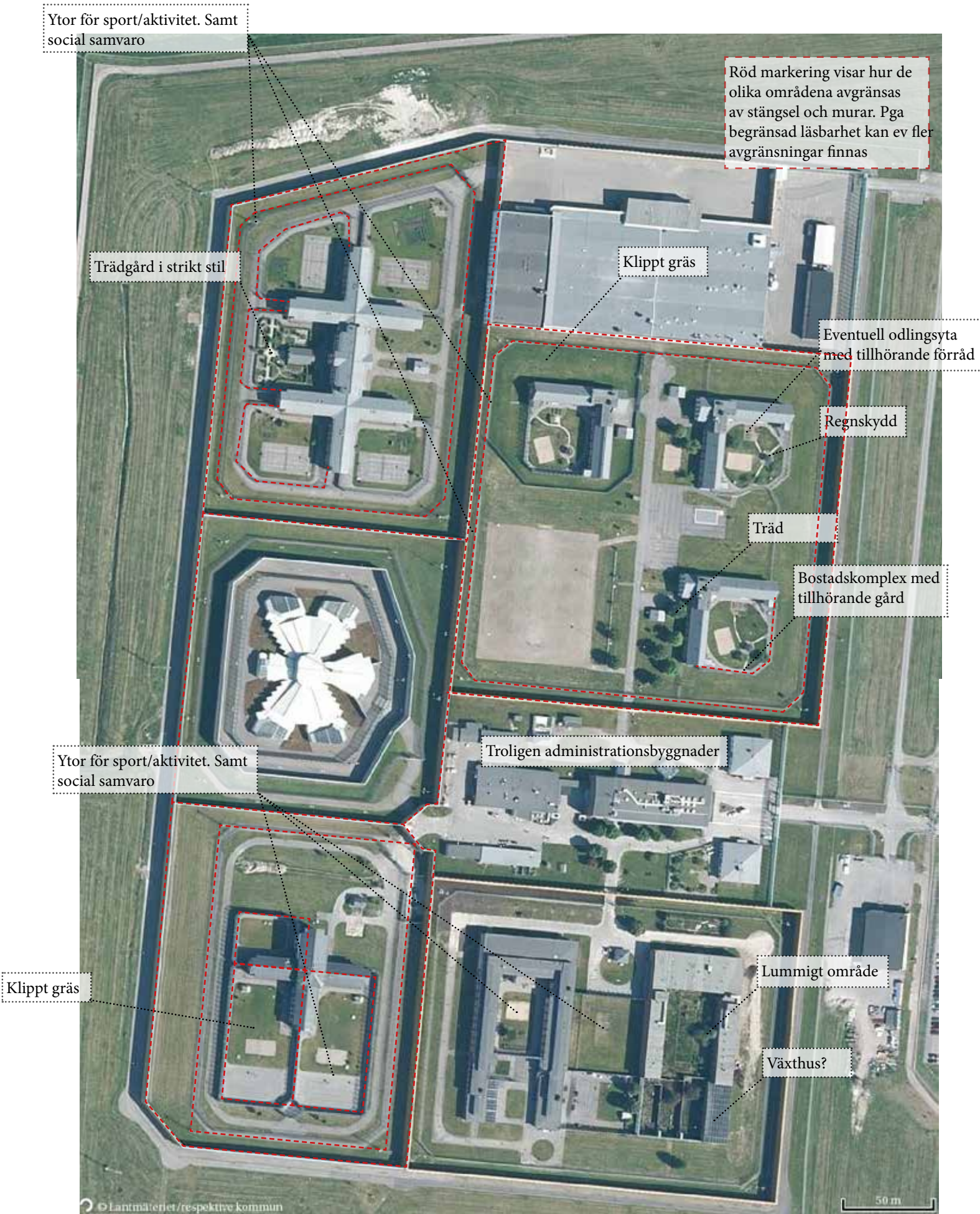
Figur 15. Förstoring över den strikta trädgården i nordväst av anläggningen. © Eniro/ Lantmäteriet. Flygfoto över Anstalten Kumla.

Figur 16. Förstoring över ett troligt bostadskomplex i områdets östra del med eventuellt 4 st tillhörande odlingslådor, ett regnskydd och en plan för någon typ av sport. I övrigt finns det ett par träd på gården och klippt gräs. © Eniro/ Lantmäteriet. Flygfoto över Anstalten Kumla.

Figur 17. Förstoring av det lummiga området och det eventuella växthuset i områdets sydöstra hörn. © Eniro/ Lantmäteriet. Flygfoto över Anstalten Kumla.

Figur 18: Inventeringskarta. Flygfoto över Anstalten Kumla. Original: © Eniro/Lantmäteriet.

Anstalten Tidaholm

Figur 19: Flygfoto över Anstalten Tidaholm. © Eniro/Lantmäteriet.

Noteringar:

År 1994 brann vissa delar av anstalten ner i samband med ett stort upplopp. Därefter ersattes byggnader etappvis, ett stort aktivitetshus stod klart 1996 och därefter återuppbyggdes verkstadslokaler med plåt- och svetsavdelning.

Rumslighet

Innehåller en del rumsskapande element, till exempel ett flertal trädgrupper utanför husen. Även byggnadernas utformning skapar mindre rum samt de avgränsande stängslen.

Platser för avkoppling

Förutsättningar för platser för avkoppling verkar finnas tack vare de olika trädgrupperna. Dock är dessa ytor relativt små i förhållande till de större öppna ytor.

Sociala rum

Stora ytor bestående av gräs och en grusade planer kan fungera som mötesplatser mellan flera personer.

Aktiviteter

Små planer av grus kan utläsas, eventuell kan dessa användas för någon typ av sport.

Odlingsytor kan ej utläsas i kartan.

Sol/skugga

Utanför de flesta av husen finns möjligheten att uppsöka skugga under träd. I övrigt goda möjligheter att njuta av solen.

Vegetation

Av kartorna kan det utläsas att det mesta av vegetationen består av klippt gräs. Däremot finns det ett flertal träddungar med ett flertal träd som påminner om skogs- dunge. Dock finns dessa träd dock inte inom alla olika rum utan finns

inom vissa av de olika områdena som avgränsningarna skapar.

Upplevelseaspekter

Årstidsväxlingar kan troligtvis upplevas genom de träd som finns inom anläggningen.

Vattenelement kan inte utläsas i karta.

Solida murar blockerar utblickarna mot omgivande landskap till viss del. Eventuellt kan utblickar tillåtas från de övre våningarna inom anläggningen.

Generella inventeringsuppgifter:

Anläggningens namn: Anstalten Tidaholm

Plats: Tidaholm

Säkerhetsklass: 1

Kön: Man

Total kapacitet: 146

Öppnade: Anstalten Tidaholm byggdes under senare 1950-tal och invigdes år 1958. Anstalten har under åren kompletterats med olika byggnader.

Figur 20: Anstalten Tidaholm (Kriminalvården u.å.)

Figur 19: Inventeringskarta. Original: Flygfoto över Anstalten Tidaholm © Eniro/Lantmäteriet.

Anstalten Saltvik

Figur 22. Flygfoto över Anstalten Saltvik © Eniro/Lantmäteriet.

Noteringar:

I december 2003 började man planera för att ersätta det gamla cellfängelset i Härnösand med en ny anläggning. Saltvik har sedan dess gått från att vara en lokalanstalt till att vara en av landets tre säkerhetsanstalter. Nya Saltviksanstalten öppnades hösten 2010.

Rumslighet

Innehåller få rumsskapande element utöver byggnader och mur.

Platser för avkoppling

Försättningsplatser för avkoppling kan vara möjliga runt om anläggningen tack vare byggnadernas utformning. Dock svårt att hitta rum där man har utblick över något som inte påminner en om den miljö man befinner sig i.

Sociala rum

Många stora, öppna ytor finns där sociala möten kan ta rum.

Aktiviteter

Små planer av asfalt kan utläsas, troligen använda för någon typ av sport.

Odlingsytor kan ej utläsas i kartan.

Sol/skugga

Anläggningen verkar inte ha betydande mängd skydd av naturliga element. Solmöjligheter finns.

Vegetation

Av kartorna kan det utläsas att det mesta av vegetationen består av klippt gräs. Eventuellt kan man utläsa några få buskar eller mindre träd.

Upplevelseaspekter

Årstidsväxlingar kan eventuellt upplevas genom de få buskar/träd som finns inom anläggningen.

Vattenelement kan inte utläsas i karta.

Stora ytor plana ytor erbjuder väldigt lite visuellt engagemang. Solida murar blockerar utblickarna mot omgivande landskap till viss del. Eventuellt kan utblickar tillåtas från de övre våningarna inom anläggningen.

Generella inventeringsuppgifter:

Anläggningens namn: Anstalten Saltvik

Plats: Härnösand

Säkerhetsklass: 1

Kön: Man

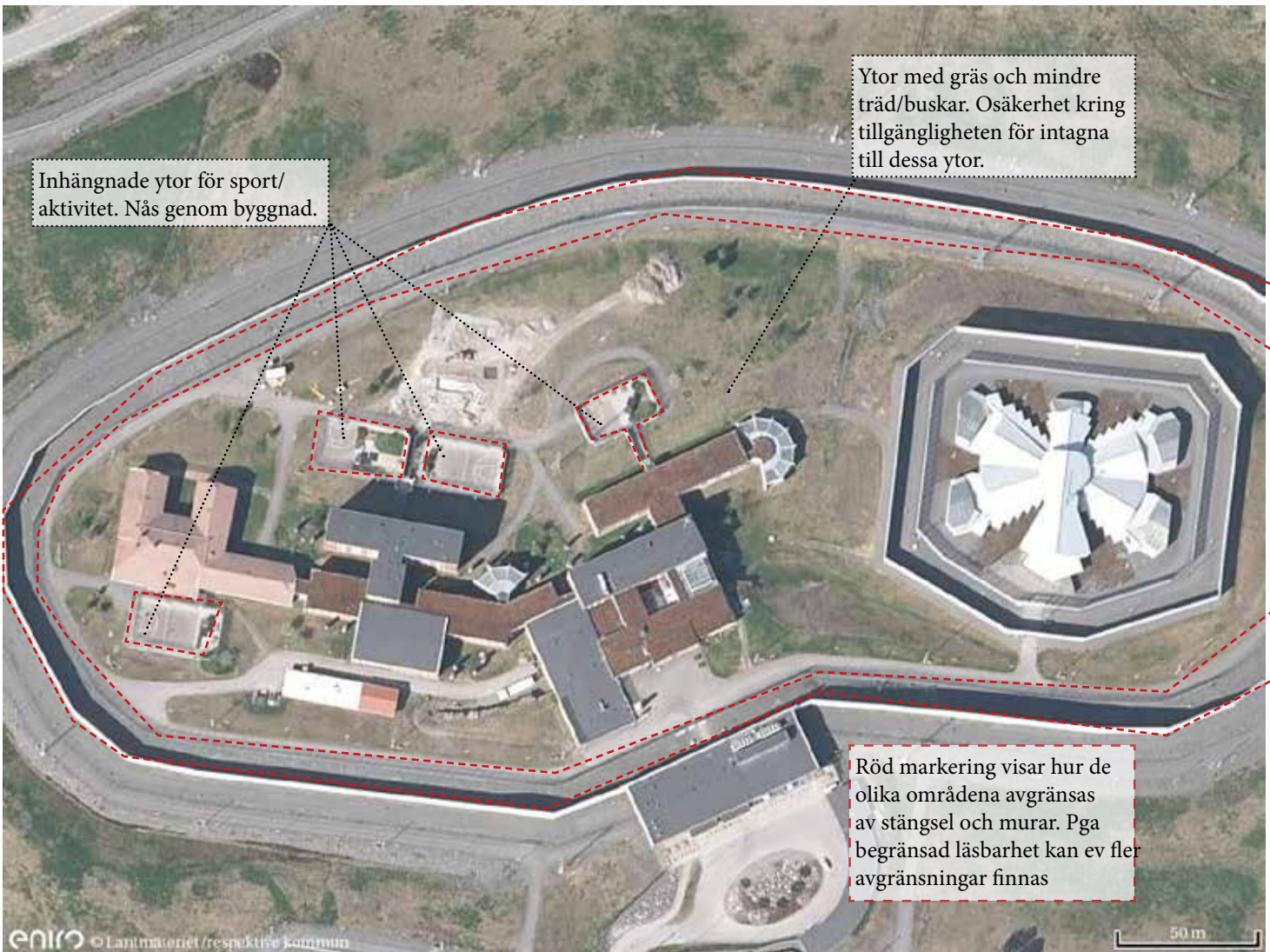
Total kapacitet: 120 platser, varav 6 är avsedda för ungdomar.

Antal intagna:

Öppnade: Gamla Saltvik var en av ett 30-tal anstalter som delvis skulle ersätta gamla nedslitna anstalter efter ett riksdagsbeslut från 1979/80. Bygget startade 1983.

Figur 23. Anstalten Saltvik (Kriminalvården u.å.)

Figur 24: Inventeringskarta. Original: Flygfoto över Anstalten Saltvik © Eniro/Lantmäteriet.

Anstalten Salberga

Figur 25: Flygfoto över Anstalten Salberga. © Eniro/Lantmäteriet.

Noteringar: Medan militären mellan världskrigen rustade ner, rustade mentalvården upp. År 1930 blev Salberga ett mentalsjukhus och senare ett så kallat specialistsjukhus. Ända fram till 1997 bedrevs olika former av vård och omsorg på området. Militärens gamla kaserner hade då rivits och bland annat gett plats för de byggnader (uppförda på 1960-talet) som nu är det nya fängelsets bostadspaviljonger.

Rumslighet

Stort sammanhängande område som avgränsas av en omkringliggande mur. Inom anläggningen finns flera rumsskapande element där byggnaderna tillsammans med vegetation bildar olika rum.

Platser för avkoppling

Förutsättningar för platser för avkoppling verkar finnas tack vare de olika trädgrupperna vilka upptar en stor del av ytan.

Sociala rum

Det finns flera ytor bestående av gräs och grusade planer i anslutning till byggnaderna

som eventuellt kan fungera som mötesplatser mellan flera personer. Dock kan det inte utläsas någon större central samlingsplats.

Aktiviteter

Vid flertalet av byggnaderna finns en grusad plan som troligtvis kan användas för någon typ av sport.

Odlingsytor kan ej utläsas i kartan.

Sol/skugga

Anläggningen har en betydande mängd träd vilket skapar skugga. Möjlighet att uppleva sol på de öppna ytorna.

Vegetation

Inom området finns en stor mängd trädgrupper. Utöver träd finns mycket klippt gräs.

Upplevelseaspekter

Årstidsväxlingar kan troligtvis upplevas genom de träd som finns inom anläggningen.

Vattenelement kan inte utläsas i karta.

Solida murar blockerar utblickarna mot omgivande landskap till viss del. Eventuellt kan utblickar tillåtas från de övre våningarna inom anläggningen.

Generella inventeringsuppgifter:

Anläggningens namn: Anstalten Salberga

Plats: Sala

Säkerhetsklass: 1

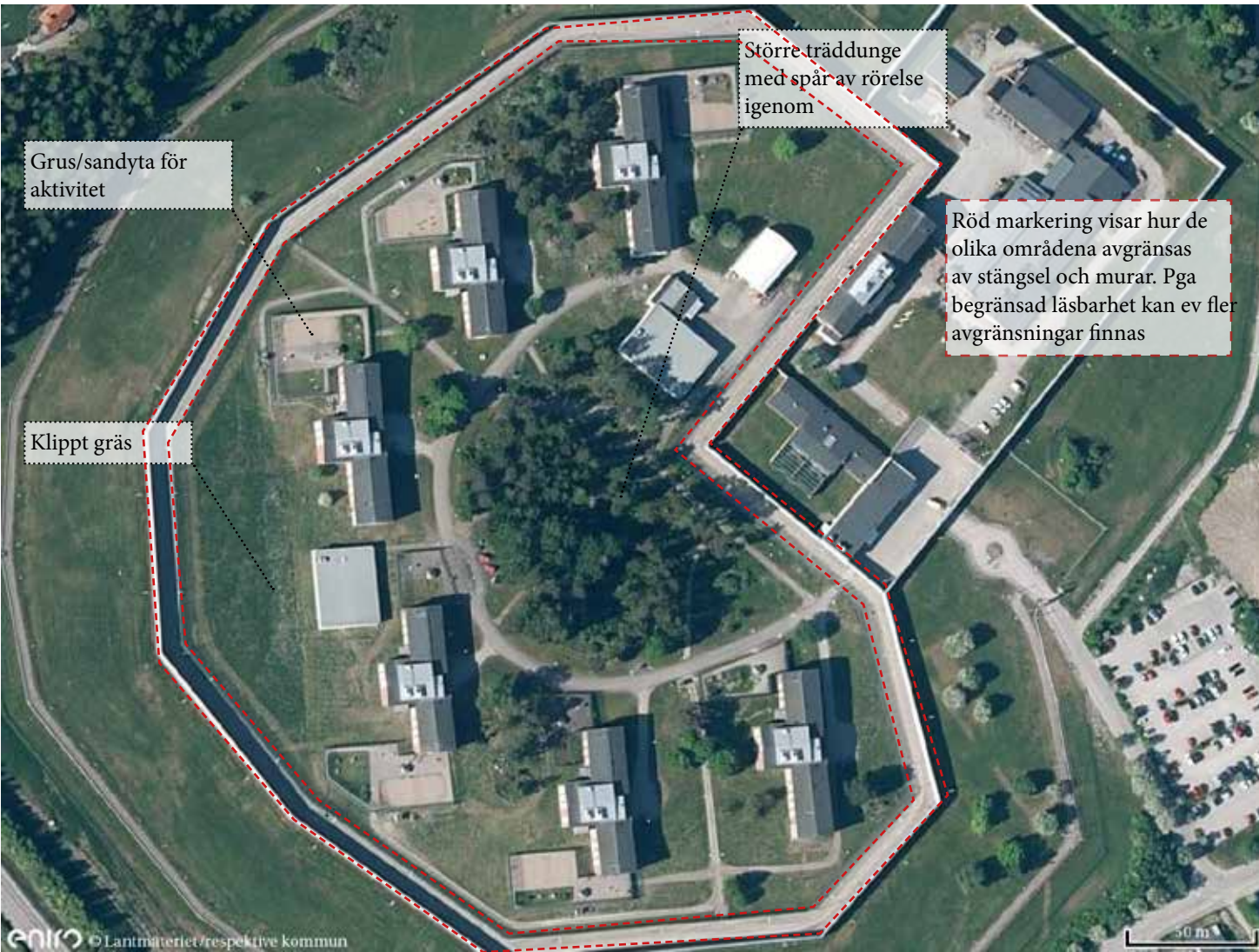
Total kapacitet: 264

Öppnade: Anstalten Salberga invigdes i augusti 2007. Det är det tredje före detta sjukhus som Kriminalvården på kort tid låtit bygga om till fängelse för att minska platsbristen i fängelser och häkten. De två första var Johannesberg i Mariestad och Gertrudsvik i Västervik.

Ombyggnaden av Salberga inleddes hösten 2005 och avslutades sommaren 2007.

Figur 26: Anstalten Salberga (Kriminalvården u.å.)

Figur 25: Inventeringskarta. Original: Flygfoto över Anstalten Salberga © Eniro/Lantmäteriet.

Anstalten Norrtälje

Figur 28: Flygfoto över Anstalten Norrtälje © Eniro/Lantmäteriet.

Noteringar: 1998 byggdes anstalten ut med 30 platser för särskilt resurskrävande intagna (SRI).

Rumslighet

Rum i olika storlekar skapas med hjälp av stängsel och murar. Alla tyds vara öppna. Husens utformning och placering bidrar till skapandet av en typ av rum. Dock finns det inga övriga element inom de olika områdena, så som träd eller annat, som skapar rum i rummet. Området utläses plant och kalt.

Platser för avkoppling

Förutsättningar för platser för avkoppling verkar ytterst begränsade på grund av den öppna och plana karaktären.

Sociala rum

Det finns flera ytor bestående av gräs och grusade planer inom anläggningen som eventuellt kan fungera som mötesplatser mellan flera personer.

Aktiviteter

Centralt i anläggningen finns två tennisplaner och på gräset kan troligtvis fotboll spelas.

Odlingsytor kan ej utläsas i kartan.

Sol/skugga

Anläggningen verkar inte ha betydande mängd skydd av naturliga element. Möjlighet att

njuta av sol är stor.

Vegetation

Klippt gräs.

Upplevelseaspekter

Årstidsväxlingar saknas i vegetation.

Vattenelement kan inte utläsas i karta.

Solida murar blockerar utblickarna mot omgivande landskap till viss del. Eventuellt kan utblickar tillåtas från de övre våningarna inom anläggningen.

Generella inventeringsuppgifter:

Anläggningens namn: Anstalten Norrtälje

Plats: Norrtälje

Säkerhetsklass: 1

Total kapacitet: 182

Öppnade: Anstalten byggdes 1959 och byggdes ut med två avdelningar redan i början av 60-talet. 1987 startades behandlingsavdelningen, och i början av 90-talet öppnades en avdelning för dömda för sexualbrott.

Figur 29: Anstalten Norrtälje (Kriminalvården u.å.)

Figur 30: Inventeringskarta. Original: Flygfoto över Anstalten Norrtälje. © Eniro/Lantmäteriet.

Slutsats

Överlag råder det stora likheter mellan olika anstalter i fråga om utseende och innehåll, där de flesta anstalter har stora öppna ytor med få rumsskapande element så som träd. På grund av öppenheten som råder på flera av anstalterna antas det finnas få ytor dit intagna kan gå för att sitta ensamma och koppla av. De öppna stora rummen kan dock fungera som sociala rum där flera personer kan mötas. Det identifierades likartade aktivitetsytor inom de olika fängelserna, där det ofta var grusade, asfalterade eller gräsbeklädda ytor vilka tros fungera som någon typ av sportplan.

Den primära vegetationen består av stora ytor av klippt gräs. Flera anläggningar har träd, men användningen av vegetation överlag anses begränsad. Bristen på vegetation kan visa på en oro för överblickbarheten för anläggningen. Generellt verkar det finnas en brist på väderskydd, skuggade ytor och träd som erbjuder skugga. Dock har det varit svårt att avgöra, utifrån kartorna, i vilken utsträckning byggnaderna kan erbjuda skugga.

Inom flera av fängelserna består ytskiktet av hårdgjorda material (asfalt, grus och/eller betong).

Två av sju fängelser har ytor som kan tolkas som plats för odling.

Att bedöma upplevelseaspekter har varit svårt, men utifrån förekomsten av träd bedöms det finnas få möjligheter att till exempel kunna uppleva årstidsskiftningar. Inga vattenelement har identifierats.

Under inventering och analys stack två av anstalterna ut. Salberga och Kumla. Salberga är den av anstalterna som bedöms bestå av mest vegetation vilket troligtvis kan bidra till upplevelsen av årstidsskiftningar samt möjligheten att i viss utsträckning kunna uppleva känslan av natur. Kumla är också en anstalt som, trots sin storskalighet och att den till stora delar liknar andra anstalter, innehåller vissa element som kan tyda på en annan användning av utemiljön. Vid inventeringen och analysen av denna anstalt kunde jag se att det vid ett antal bostadskomplex troligtvis finns regnskydd och odlingsytor samt ett antal träd. Det finns även en strikt utformad trädgård som visar på en eftertänksamhet vid utformningen. Dock är det viktigt att påpeka att dessa element inte finns genomgående i hela anläggningen och många av ytorna tolkas vara väldigt enkla och spartanska.

Under inventeringen och analysen har det varit svårt att tyda avgränsningar inom anläggningarna som troligen består av stängsel, vilket gör det svårt att avgöra till vilka ytor de intagna har tillgång till, vilket i sin tur kan påverka vilka aspekter varje individ har tillgång till.

De inventerade och analyserade anläggningar visar skillnader och olika nivåer i hur

den yttre miljön utformas. Majoriteten av de undersökta anläggningarna tycks inte visa en omfattande, helhetssyn eller eftertänksamhet när det gäller utformningen av den yttre miljön och flertalet av anläggningarna ser likadana ut eller innehåller ungefär liknande beståndsdelar. De flesta anstalter består av stora ytor av klippt gräs och någon typ av sportplaner bestående av grus eller asfalt. Detta kan antyda att det inte finns några speciella riktlinjer eller mål från Kriminalvården kring hur utemiljön ska utformas. Att undersöka kartor och bilder av vad som finns är ett viktigt steg för att beskriva och hantera potentiella problem inom dessa anläggningar och för att skapa en uppfattning om hur utemiljön ser ut på olika anstalter.

Slutna institutioner med utemiljöer i rehabiliterande syfte

I detta kapitel presenteras tre referensexempel som visar hur de arbetat med utemiljön som en del i det rehabiliterande arbetet av patienter och intagna. Exempelen som presenteras har valts för att komma så nära den verksamhet som svenska fängelser bedriver och alla exempel verkar inom någon form av slutna institutionsmiljö med begränsade utemiljöer. Två av exemplen är anläggningar som bedriver rättspsykiatrisk vård i Sverige, Brinkåsen och Rågårdens rättspsykiatriska sjukhus, och det sista exemplet är ett högsäkerhetsfängelse i Norge, Halden Fengsel, som ofta refereras till ”Världens mest humana fängelse”. För att ge läsaren en förståelse om hur den rättspsykiatriska verksamheten verkar till skillnad från fängelser följer en beskrivning av rättspsykiatrin nedan.

Rättspsykiatriska sjukhus innehar samma säkerhetsklassning som anstalter (Socialstyrelsen 2006) och de som behandlas inom rättspsykiatrin utgörs av patienter som vårdas enligt Lagen om rättspsykiatrisk vård (LRV) och som genom sitt brott och sitt psykiska tillstånd bedöms vara i behov av vård med särskilda psykiatriska och sociala behandlings- och rehabiliteringsresurser (Hagelbäck Hanson & Ivarson 2007 s.4). Arbetet består bland annat av: vård och rehabilitering av patienter som dömts till rättspsykiatrisk vård, akutsjukvård för anhållna, häktade som insjuknar under brottsutredningen samt intagna på kriminalvårdsanstalt som insjuknar under pågående straffverkställighet (Hagelbäck Hanson & Ivarson 2007 s.4). Den genomsnittliga vårdtiden är 4,8 år för rehabiliteringspatienterna och på grund av de långa vårdtiderna kan vistelsen på sjukhuset betraktas som ett långvarigt boende och därmed måste särskild omsorg läggas vid såväl den invändiga som den utvändiga miljön (Hagelbäck Hanson & Ivarson 2007 s.4). Rättspsykiatrin är en del av sjukvården och vilar på samma hälso- och sjukvårdslag som all annan sjukvård. Rättspsykiatrin har i uppdrag att ge samhällsskydd och hantera tvång, vilket förutsätter hög etisk medvetenhet. Den långa vårdtiden ställer stora krav på verksamhetens innehåll och kvalitet samtidigt som säkerheten måste finnas men inte vara påträngande eller provocerande (Caldenby et al. 2017 ss. 12-13). Innehållet i den rättspsykiatriska vården ska inte skilja sig från övrig psykiatrisk vård, och verksamheten är ålagd av samhället att både vårda och vakta patienterna, vilket är ett mycket svårt uppdrag och i vissa delar motsägelsefullt (Hagelbäck Hanson 2017 s.48).

Idag finns 25 slutenvårdsenheter i landet där man vårdar knappt 1000 patienter i slutenvård. Vårdtiderna inom rättspsykiatrin är långa, i genomsnitt fem år, vilket är längre än tiden i fängelse för motsvarande brott. Ungefär hälften av de som vårdas har en psykossjukdom och många har dessutom flera diagnoser som missbruk och personlighetsstörning (Caldenby et al. 2017 s.12).

Rågårdens rättspsykiatriska sjukhus

Knappt två mil nordost om Göteborgs centrum ligger Rågårdens rättspsykiatriska sjukhus placerad i ett flackt åkermarksparti och reser sig mot ett mer kuperat parti med lövrik blandskog och hållmark (Caldenby et al. 2017 s.12). Anläggningen innehar säkerhetsnivåerna mycket hög (säkerhetsnivå 1) och hög (säkerhetsnivå 2) (Ivarsson 2017, s.97).

Figur 31. Flygfoto som visar Rågårdens rättspsykiatriska sjukhus och den omgivande naturen. Källa: Eniro/© Lantmäteriet

Bakgrund

Hösten 2001 startade ett visions- och värdegrundsarbetet för den nya rättspsykiatriska verksamheten på Rågården i Göteborg. Där arbetades det fram ett koncept med de bärande grundpelarna inför planeringen av nybygget, kallat Vision Nybygge. Siktet var inställt på hur verksamhetens vision och värdegrund skulle komma till uttryck i det nya sjukhuset (Ivarsson 2017 s.90). Tron på att patienten kan utvecklas och förändras var den röda tråden genom hela planeringen av Rågården, en humanistisk och dynamisk människosyn (Ivarsson 2017 s.91).

Verksamheten ställer särskilda krav på samhällsskydd, säkerhet och trygghet. Rehabiliteringsarbetet innebär att vården ska tillgodose både patienternas vårdbehov och samhällets intressen i olika avseenden, målsättningen är att skapa en naturlig och gynnsam vårdmiljö som motverkar hospitalisering och de skadliga effekter som frihetsberövandet medför (Ivarsson 2017 s.91). Ivarsson (2017 s.91) menar att den stora utmaningen ligger i att hitta byggnadsmässiga lösningar som förenar en läkande miljö med en säker vårdmiljö där kraven på den fysiska säkerheten inte får innebära avkall på den läkande vårdmiljön. I visionen beskrivs några exempel på hur anläggningens arkitektur och miljö ska stödja verksamhetens mål, uppdrag och värdegrund, till exempel: ta till vara på våra sinnen; syn, hörsel, lukt, smak och känsel, vackra utblickar, samband med naturen; blommor, gröna växter, vatten, frisk luft, dagsljus, rum för möten och rum för reflektion och rekreation (Hagelbäck Hanson & Ivarsson 2007 s.6).

En av de bärande idéerna inför byggandet av Rågården var att lokalerna skulle utformas så att själva byggnaden står för den yttre säkerheten, det så kallade skalskyddet, vilket ger möjlighet till stor öppenhet och flexibilitet, så personalen kan fokusera på vård- och rehabiliteringsarbetet. Införsel av droger och andra otillåtna föremål förhindras också genom husens placering. All utrustning, möbler och inventarier är noga avvägda i förhållande till säkerhetskraven för att patienten inte ska kunna skada sig själv eller andra (Ivarsson 2017, s.97).

När Ivarsson (2017 s.96), år 2001, började som projektledare för projektet fanns det starka uttalade visioner som bland annat tryckte på att all patientverksamhet skulle vara placerad i markplan för att ge patienterna möjlighet att gå ut och in i sitt boende när han/hon vill eftersom kontakten med naturen skulle öka känslan av det normala och minska institutionskänslan.

Tidigt i planeringen infördes begreppet ”efterlikna ett normalt liv” (Ivarsson 2017, s. 99) där man syftade till att hålla vid liv och uppmuntra det normala och friska hos patienten vilket omfattar boende, aktivitet, själslig stimulans, socialt umgänge och rekreation. Med hjälp av arkitekturen var tanken att skapa en struktur i patienternas vardag som så långt det var möjligt liknar det normala livet utanför samhället.

Utformning och innehåll

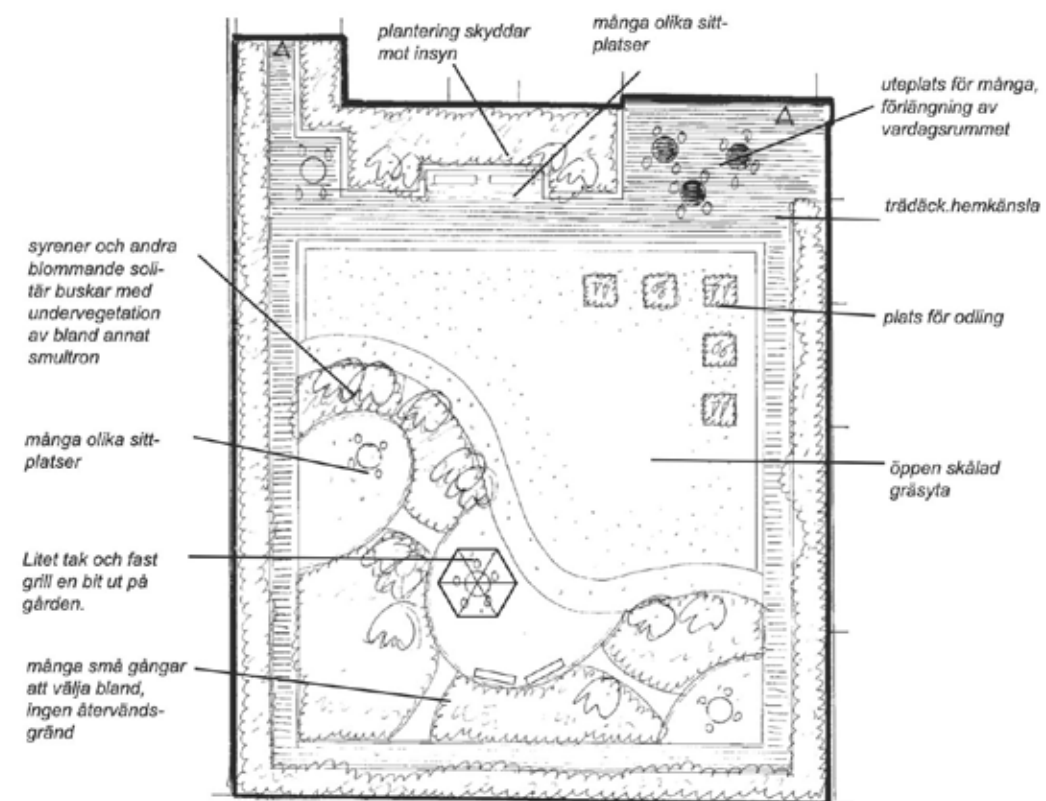
I projektet hade landskapsarkitekterna mycket samarbete med personalen och landskapsarkitekterna fick möjligheten att arbeta med allt från tidiga skeden till detaljutformning. Med hjälp från SLU Alnarps miljöpsykologer tog de stöd i att det naturlika fungerar lugnande för människor, särskilt de som befinner sig i en akut psykisk kris där normala och igenkänningsbara utemiljöer är en viktig del av behandlingen (Bjarnegård 2017 s.225).

Rågårdens anläggning kan delas upp i sju olika delar; huvudentré, fyra stycken rehabenheter (säkerhetsklass 2), en akutenhet säkerhetsklass 1), och aktivitetshuset med den inre parken (Caldenby et al. 2017 s.26). Rehabenheter är indelade i fyra byggnader med egna entréer vilka i sin tur är uppdelade i två boendegrupper om nio boenderum. Här finns kök, matplats och ett gemensamt vardagsrum och i anslutning till detta har de tillgång till en mindre ”radhusträdgård” (Caldenby et al. 2017 s.28) till vilken patienterna kan gå ut till när han/hon vill. I trädgården finns en uteplats, gångar, gräsmatta, växter och bänkar och i utemiljön kan patienten själv välja mellan aktivitet eller stillhet (Ivarsson 2017, s.102). Akutenheten är belägen längst upp mot berget och utformningen följer i huvudsak samma mönster som rehabenheter med uppdelade boendegrupper och kringbyggda trädgårdar, dock finns här också ett perimeterskydd (stängsel/mur) placerat i en bergssluttning och på så vis slapp de höga murar och stängsel utanför byggnaderna (Caldenby et al. 2017 s. 29).

I arbetet mot att efterlikna ett normalt liv måste patienten lämna sin boendenhet för att gå till en planerad aktivitet i till exempel den mest centrala och mest offentliga miljö på Rågården, aktivitetshuset. Här får patienten delta i aktiviteter, utvalda och matchade för patientens behov, för att träna och utveckla sina nedsatta funktioner. Här finns även plats för rekreation och avkoppling (Ivarsson 2017 s. 103). Den gemensamma inre parken fungerar som en förlängning av aktivitetshuset och här finns det olika typer av aktiviteter. Ivarsson (2017 s.103) skriver att det ska vara ”En trygg oas med frisk luft och växtlighet som speglar årets växlingar.” I den inre parken finns det också gott om rum för möten, stillhet och reflektion. På Rågården finns det stora möjligheter för olika trädgårdsaktiviteter och bland annat bedrivs det trädgårdsrehabilitering där. Vinnhed Hjeltman (2017, s.118) beskriver att ”det är stort att få möjligheten att arbeta med patienten med något som är symboliskt. Att så ett frö, ta hand om detta frö, se det växa, att blomma, sätta frukt och sedan skörda”. Samt menar hon ”Att patienten får rensa ogräs och komma till insikten om att det inte är jag som ska rensas bort” är oerhört viktigt för de människor som inte tror att någon bryr sig om dem eller att man inte är värd något.

Figur 32. En av de mindre trädgårdarna patienterna har tillgång till. Arkitekt: White arkitekter, Fotograf: Hans Wretling

Figur 33. Principsskiss till rehabgårdarna. Arkitekt: White arkitekter

I den inre parken finns ett cirka 30 kvadratmeter stort växthus med plats för 10 personer att slå sig ned på fårskinnsfällar i korgstolar där det under sommaren växer olika sorters citrusplantor. För att förlänga tiden man kan vistas i växthuset har en värmekälla installerats. På innergården finns dessutom odlingsbäddar och gräsytor vilka man hjälps åt med att sköta och som man spelar boll på (Vinnhed Hjeltman 2017, s. 118).

Utanför sjukhusområdets och vårdbyggnaderna finns den yttre parken. Här arbetade man med att försöka bevara den befintliga naturen som fanns på tomten. Här finns det så kallade frigångsområdet, ett begränsat område där patienter som beviljats frigång (en utslussningsåtgärd som ska underlätta övergången mellan fängelsetiden och livet i frihet) har rätten att vistas under en begränsad tid (Ivarson 2017 s.103). I den yttre parken finns det lättillgängliga, slingrande gångar, områden för utflykt, områden där patienterna kan odla, grilla samt finns det ett skogsområde där de kan röja sly. Den grupp som tar hand om trädgårdarna kallas trädgårdsgruppen. Under vintern tillverkas växtstöd inför sommaren och de täljer grillspett till korvgrillning som de brukar använda när de är uppe i skogen och grillar korv på öppen eld eller bakar pinnbröd (Vinnhed Hjeltman 2017 s.120). Vinnhed Hjeltman (2017, ss. 118-120) menar att det inom trädgårdsrehabilitering är viktigt med många rum vilket hon tycker man lyckats bra med på Rågården. Uppe i skogen ger de stora träden skydd och man kan se långt ut över omgivningarna utan att själv bli sedd (prospect) och på innergårdarna skapar häckar små rum för viss avskildhet (refuge). Det finns även öppna ytor med plats för samvaro och spel. I utformningen av landskapet var den bärande idén att brynsituationen skapar trygghet. En gradient som skapas från den lilla bostadsnära trädgården, över den inre gemensamma parken till den yttre parken med sin promenadslinga (Bjarnegård 2017 s.226).

Bostadsgården är öppen för alla, med sittplatser och rökruta. Den inre parken ska uppmuntra till promenader men har också sittplatser längs boendeenheternas fasader med skydd i ryggen och där patienter och personal kan sitta ned för en stund. Här finns även en volleybollplan och odlingsmöjligheter som kan stödja aktivitet. Den yttre parken sträcker sig in i skogen, där man inte längre ser byggnaden och har grill- och utsiktsplatser som utflyktsmål. Där finns också fotbollsplan, minigolfbana, utomhusgym och en upplyst promenadstig.

Även detaljer hanterades med ett säkerhetstänk där till exempel markbeläggningen består av plattor som är tillräckligt stora för att inte kunna dras upp och användas som tillhyggen, askkopporna är ordentligt förankrade i marken och klättrväxter ska finnas utan att möjliggöra klättring. Dessa säkerhetsaspekter måste finnas men samtidigt ska allt kännas normalt och det ska inte finnas platser där patienten är inlåst i ett hörn, utan patienten ska kunna ha känslan av att ständigt kunna fortsätta vidare (Bjarnegård 2017 s.226).

Figur 34. Odlingsytorna inom verksamheten. Arkitekt: White arkitekter, Fotograf: Hans Wretling

Figur 35. Växthuset i den inre parken. Arkitekt: White arkitekter, Fotograf: Hans Wretling

Figur 36. Odling pågår i växthuset. Arkitekt: White arkitekter, Fotograf: Hans Wretling

Figur 37. Grillplatsen i den natursköna yttre parken. Arkitekt: White arkitekter, Fotograf: Hans Wretling

Brinkåsen

Strax utanför Vänersborg ligger Brinkåsen, en stängd psykiatrisk institution med plats för 80 patienter uppdelade på sex vårdanläggningar varav fyra avdelningar för rättspsykiatri och två avdelningar är ämnade för patienter från allmänpsykiatri.

Figur 38. Flygfoto som visar Rågårdens rättspsykiatriska sjukhus och den omgivande naturen. Källa: Eniro/© Lantmäteriet

Bakgrund

Kliniken finns belägen i en björkskog där byggnaderna är placerade i en cirkel vilket gör att byggnaderna står för barriären mellan utsidan och insidan utan att använda stängsel eller andra barriärer.

Landskapsarkitektfirmen BOGL som var ansvariga för utformningen av utemiljön beskriver på sin hemsida att kliniken genom sin arkitektur uttrycker en humanistisk inställning till straff och hälsa (BOGL u.å). De menar att de i en byggnad med extremt höga säkerhetskrav har lyckats att sätta människan i fokus genom att skapa ett så normalt vardagsliv för patienterna som möjligt.

Utformning och innehåll

Innanför husen skapas, med hjälp av byggnadernas placering, en inre park där det befintliga landskapet och växtligheten bevarats och kan upplevas som ett vilt naturområde. Ett gångsystem har skapats med hjälp av platsgjuten betong som lätt ligger höjt över den intilliggande terrängen vilket BOGL (u.å) menar skapar en stark kontrast mellan den opåverkade, vilda naturen och den urbana vägen.

Gångarna slingrar sig mellan träd och ansluter i olika områden till olika ytor för aktiviteter, det finns till exempel en amfiteater, bollplan, ett utomhuskök och en tvättstuga.

Brinkåsen har blivit tilldelat ett antal priser för banbrytande arkitektur, Vårdbyggnadspriset, vilket uppmärksammar goda exempel inom arkitektur och premierar innovativ vårdmiljö, samt Sveriges Arkitekter Västra Götalands arkitekturpris (tidigare kallat Helge Zimdal-priset) (BOGL, u.å).

Figur 39. Gångvägarna av betong som löper genom området. Foto: BOGL

Figur 40. Utomhusköket med den bevarade tallungen i bakgrunden. Foto: BOGL

Halden Fengsel

Ett omtalat projekt är Halden Fengsel som ofta beskrivs i media som världens mest humana fängelse. Det utmärker sig bland annat i sin arkitektur och hur normalitetsprincipen reflekteras i bland annat byggnader och utemiljö. Fängelset ska minska känslan av att vara i ett fängelse medan det samtidigt har alla säkerhetsåtgärder på plats. Kontentan är att det ska vara en byggd miljö som är human, säker och fokuserar på återanpassning till samhället (Halden Fengsel 2018). Halden fengsel har en av de lägsta återfallsfrekvenserna i världen där endast 20% av de släppta fångarna återfaller i brott efter två år.

Bakgrund

Planeringen för ett nytt fängelse med hög säkerhetsklass började år 1999, anläggningen började i juli 2007 och i april 2010 var fängelset färdigställt. Avsikten är att fängelset ska underlätta de två motsägelserna av ett straff, hårt och mjukt, där det hårda representerar straff och frihetsberövandet medan det mjuka hänför sig till begreppet rehabilitering (Halden Fengsel 2019). Halden fengsel ligger nordväst om staden Halden i Östra Norge, inte alls långt från den svenska gränsen. Det är ett fängelse med högsta säkerhetsnivå och är ett av Norges största fängelser med ca 250 intagna. Området är ungefär 30 hektar och runt hela området löper en mur som är cirka 5 meter hög (Halden Fengsel 2018). Det norska rättssystemet är baserat på humanistiska principer och på individuella åtgärder för dömda och intagna. Syftet med att skydda samhället från kriminella gärningar måste balanseras mot målet att säkerställa att den enskilde fången har möjlighet att återvända till samhället som en framtida laglydig medborgare (Halden Fengsel 2019). Fångar döms till straff, men de berövas inte sina rättigheter som medborgare i relation till utbildning, hälsa, arbete, religion och sociala tjänster. Fängelset erbjuder ett brett utbud av aktiviteter och tjänster som syftar till att hjälpa fångar att behärska vardagen efter att de släppts. (Halden Fengsel 2019)

Utformning och innehåll

Halden fengsel ligger lokaliserat på toppen av en backe, omringad av skog och platsen karaktäriseras av tallskog med mjuka klippor (Halden Fengsel 2018). I arbetet med att bygga fängelset fanns det genomgående målet att spara och integrera det befintliga landskapet med fängelseanläggningen där topografin tillsammans med den befintliga vegetationen har format grunden för vart man placerade byggnaderna och designen av utemiljöerna. En viktig del som integreras i det dagliga livet i fängelset är både det naturliga och det bearbetade landskapet. ”In terms of location, design and interior, Halden Prison has been designed to reflect life outside its walls as an important tool during inmates’ sentences.” – Halden Fensel (2018 s.20) Utemiljöerna kring Halden fengsel är utformade för att skapa mötesplatser samtidigt som de utformas för att skapa nödvändigt avstånd för önskad kommunikation och synlighet. I anläggningen formar träden tillsammans med nivåskillnaderna egna utrymmen vilka är viktiga som naturliga kontraster till de stora byggnadsvolymer (Halden Fengsel 2018). Träden fungerar även

som vertikala element i en miljö som annars domineras av fängelseväggarnas horisontella avgränsningar vilket också beskrivs som en viktig funktion. I det stora centrala naturområdet har man lämnat befintlig natur orörd. Med det omgivande landskapet runt byggnaderna som förändras med årstiderna skapas en medvetenhet om tidens gång. Den vegetationen har kompletterats med några mindre planterade områden som innehåller buskar och perenner vilka är valda för att betona och förstärka säsongens förändring genom sitt lövverk, blomning, höstfärg och fruktsättning (Halden Fengsel 2018). I de områden där de intagna ska vistas lades stor vikt vid att undvika lösa föremål och giftiga växter. Gestaltningen behövde även utformas för att undvika gömställen (Arkitektur N 2018). Dessutom fanns det ett allmänt krav att områdena måste vara tydliga och utformade på ett sådant sätt att de inte förhindrar kameraövervakning. Träden stammades upp för att skapa nödvändig sikt.

Figur 41. En del av de intagnas utemiljö, stora bevarade tallar där de intagna har möjlighet att strosa runt eller slå sig ner för att vila. Foto: Asplan Viak

Att skapa goda, varierande utrymmen intill byggnaderna har varit tyngdpunkten i arbetet. Vissa av trädgårdsrummen är inte tillgängliga, utan enbart synliga från insidan, därför har de utformats som små oaser med en omfattande användning av vegetation (Halden Fengsel 2018).

Inom anläggningen finns två huvudsakliga utemiljöer där den ena är utformad för sportaktiviteter, medan den andra kontemplativ med ett fokus på att uppleva naturen. I området finns det också en frukt-och köksträdgård som är central för anläggningen. Där finns olika sorters fruktträd och köksträdgården är utformad för varierad odling och förväntas användas i samband med driften av köket (Arkitektur N 2018).

Vid fängelsets besökscenter och familjernas besöksrum finns det trädgårdar som ska främja utomhuslek och ge utrymme för familjer på besök (Halden Fengsel 2018).

Genom arbetet var de övergripande målen att bevara den befintliga vegetationen och terrängen, använda lokala material, skapa en varierad anläggning som stimulerar användning och fysisk aktivitet, skapa omgivningar som erbjuder varierande sensorisk upplevelse över tid samt att skapa en anläggning med tillräcklig grad av säkerhet och god översikt (Halden Fengsel 2018).

Figur 42. Schackspel ingraverat på ett bevarat stenblock. Foto: Asplan Viak

Figur 43. Del av utemiljön vid Halden fengsel. Bidrar med grönska och gröna utsikter. Foto: HLM Arkitektur

Slutsats

Utifrån dessa tre exempel identifierades ett antal aspekter vilka är viktiga att ha i åtanke när man arbetar med dessa miljöer med mål att skapa en utemiljö som kan fungera rehabiliterande och vårdande. Dessa aspekter är: rum av olika storlek, där man både kan sitta själv och flera, årstidsväxlingar, stimulering av alla sinnen, områden för aktivitet respektive kontemplation, möjlighet att känna att man kan komma bort (vilket ofta kräver ett större område), områden med natur, samt områden för odling. Dessa aspekter är även de aspekter, som litteraturen presenterar, ska fungera vårdande och rehabiliterande för människans hälsa. Det är även viktigt att skapa en så hemlik känsla som möjligt vilket kan göras genom olika materialval samt växtval. Dock är det viktigt att allt detta görs utan att förhindra sikt eller på sätt som äventyrar säkerheten. Det är även viktigt att tänka på att förhindra klättring, att lösa föremål kan användas som tillhyggen, att ej använda giftiga växter samt att markbeläggningen ska bestå av plattor eller annat som är tillräckligt stora för att förhindra att de rycks upp.

De tre exemplen visar stora likheter kring hur man tänkt kring utformning och funktion av utemiljön och hur man, genom att åstadkomma de olika aspekterna, lyckats skapa en läkande vårdmiljö för de intagna utan att äventyra säkerheten. Dessa tre exempel visar även tydligt att det är möjligt att skapa utemiljöer som kan fungera vårdande och rehabiliterande för de intagna trots att säkerheten måste upprätthållas. Vilket gör att vi kan lyfta frågan om varför detta inte görs inom svenska anstalter?

Ord från personal på fängelser och landskapsarkitekter

För att skaffa grundläggande kunskap om hur man tänker kring utemiljön kopplat till anstalter har jag under arbetet varit i kontakt med ett antal personer som jobbar på olika anstalter och bett dem berätta om sin utemiljö för få en uppfattning om deras utemiljöer och dess syfte. Vidare undersökte jag om vi som landskapsarkitekter är i involverade i utformningen av utemiljön vid fängelser och i sådana fall vilken uppfattning de har om att ha arbetat med fängelsemiljöer. Intervjuerna och samtalen hjälper till med förståelsen för hur utemiljöer inom fängelser utformas. Denna del behandlar även många av de upplevda problem och begränsningar som tros ligga till grund för att det inte läggs någon stor vikt kring utformningen av utemiljön vid fängelser.

De flesta fängelser jag varit i kontakt med har visat ett stort intresse för detta arbete och velat hjälpa till på ett eller annat sätt. Dock har flera påpekat att det på grund av resurs-, sekretess-, och säkerhetsskäl är svårt att möjliggöra bland annat platsbesök och intervjuer med intagna. Utifrån dessa samtal har jag trots svårigheterna att besöka eller på annat sätt undersöka utemiljön erhållit relevant information som rör svårigheter och möjligheter som kan tänkas ligga till grund för utemiljöns utformning.

I ett samtal med en ansvarig för en anstalt med säkerhetsklass ett berättade han att det troligtvis är svårt för mig att ens kunna komma in på en anstalt med säkerhetsklass ett på grund av säkerhetsskäl. Han påpekade även att de som sitter på en anstalt inom denna säkerhetsklass har begränsat tillträde till utemiljön och att de får enbart vistas ute under en begränsad tid till något han kallade promenadgården. I och med den begränsade tiden de intagna får vistas utomhus samt säkerhetsskäl såg han stora svårigheter att undersöka utemiljön där samt att dra några slutsatser utifrån detta. Att säkerheten var en av de viktigaste aspekterna att ta hänsyn till i utemiljön bekräftades även av en andra kontakt med ett annat fängelse inom samma säkerhetsklass. Han menade att det på grund av säkerhetsskäl finns stora begränsningar för hur de kan utforma själva rastgårdarna vilket är den enda utomhusmiljön som de intagna har tillgång till. Han menade att alla gårdar är mycket enkla och spartanska eftersom det inte får finnas något som kan användas som tillhyggen, vapen och/eller rymningsredskap. Det får inte vara möjligt att de intagna kan gömma sig, dölja vad de gör på rastgården samt får det inte vara möjligt att gömma otillåtna saker. Utifrån dessa aspekter fanns det därmed små möjligheter att påverka miljön menade han. Han ansåg även att det skulle vara svårt att dra några slutsatser kring hur utemiljön påverkar de intagna på grund av den begränsade tiden de vistas utomhus. I ett av samtalen fick jag även berättat att en anstalt var ett beslutat skyddsobjekt av länsstyrelsen vilket innebär att all avbildning och/eller beskrivning av anläggningen är förbjuden.

Trots dessa uppräknade svårigheter kring utformningen av utemiljön kom jag i kontakt med ett fängelse med säkerhetsklass ett som verkade tänka i lite andra banor.

Han beskrev deras utemiljö som tvådelad, där det inom den ena delen finns odlingsmöjligheter, gräsmattor och en promenadslinga. Där ansvarar en förtroendevald intagen för odlingen tillsammans med andra intagna som sköter

den. Där odlas bland annat olika örter, potatis och jordgubbar. Förr fanns det även ett växthus avsett för odling, men under tidens gång fick glasrutorna bytas ut mot plast och till sist försvann växthuset helt. Han menade att det berodde på att det alltid krävde någon som tog hand om det och att det krävde resurser, som inte fanns längre.

Den andra delen av deras utemiljö består av en grusad fotbollsplan omringad av gräs, här finns det även ett stort schackspel med stora flyttbara pjäser.

Han påpekade att de intagna uppskattar om det finns grönska och att de kan sysselsätta sig med olika aktiviteter som till exempel fotboll, mjuktennis och volleyboll.

Inom anläggningen ska det byggas en ny del och han menade att det i samband med detta finns vissa tankar om utformningen av utemiljön. Han lyfte tankar om fasta träningsredskap, utan lösa vikter, grillplatser, bollplan av gummiasfalt i olika färger och han pratade även om ”trädgårdsplatser” med möbler som ska liknas en parkmiljö och runt träden ska det finnas bänkar. I övrigt när han pratade om grönska så krävs det, enligt honom, smala träd med smal krona för att inte dölja kameror och planteringar får inte kunna dölja smuggelgoods. Han berättade även om en äldre del av utemiljön som hade haft stora vackra träd, men som inför nybygget tyvärr har sågats ned vilket han tyckte det var synd då det resulterar i en nystart då de nyplanterade träden måste ”börja om på nytt” och att det kommer ta många år innan träden är uppvuxna igen.

Under samtalet lyfte han även vikten av väderskydd för att ge de intagna möjligheten att vara ute trots regn eller blåst.

Han påpekade vad som är viktigt att tänka på vid utformningen av utemiljön. Det är bland annat fri, god sikt och att området lätt ska kunna visiteras från smuggelgoods. Det är även viktigt att komma ihåg att lösa föremål kan användas för att förstöra saker och att de kan användas som vapen. Stora stenar ges som ett exempel på saker som ska undvikas. Han påpekade även att grus som läggs på marken måste följa ett visst mått för att inte äventyra säkerheten.

Han avslutade samtalet med att berätta deras intention för utemiljön, att de försöker ha en bra och tillgänglig utemiljö som ska fungera stressreducerande för de intagna. De försöker även göra det som är möjligt för att få miljöerna att så gott som likna hem- och/eller parkmiljöer vilket han tar stöd av från forskning som visat att sådana miljöer ska minska stress och aggressivitet.

Utifrån samtalen med personal på ett antal olika fängelser kan det konstateras att det till största del är olika säkerhetsaspekter som verkar styra hur utemiljön kan utformas. Två landskapsarkitekter som jobbat med utformning till olika fängelsemiljöer kunde även bekräfta att det främst är säkerhetsaspekterna som styr utformningen.

I arbetet kom jag i kontakt med två landskapsarkitekter som arbetat med två olika fängelsemiljöer vilka jag intervjuade. Genom intervjuerna kunde deras syn på möjligheterna att skapa rehabiliterande och vårdande miljöer i Svenska fängelser belysas. Intervjuperson 1, som jag väljer att benämna Anna arbetar på ett mellanstort arkitektkontor i mellansverige. Hon berättade att det fanns många

riktlinjer och kravlistor från verksamheternas sida att läsa in sig på vilka beskrev vad som var möjligt eller inte, vilka begränsade utformningen åtskilligt på grund av olika säkerhetsskäl. Men trots dessa överhängande krav sa hon : ”Jag tänker att nästan alla landskapsarkitekter gör sitt allra allra bästa för att rita en bättre värld på det lilla man får, vare sig man får det i uppdrag eller inte så vill man göra det”. Riktlinjerna gällde bland annat markbeläggning, belysning, staket, vilka typer av möbler som var tillåtna samt växtval. Det råder mycket sekretess kring dessa miljöer och projekt och på grund av detta kunde de två intervjuade inte gå in på fler detaljer än så. Under intervjun med Anna lyftes även budget som en begränsande faktor där landskapsdelen hade varit en väldigt liten del av den totala budgeten och därmed menade hon att det inte var möjligt att skapa några riktigt ”färgsprakande” gestaltningar.

Intervjuperson 2, som jag som jag väljer att benämna Klara, arbetar på ett mellanstort arkitektkontor i södra Sverige. Hon berättade att det uttrycktes en del önskemål från verksamheternas sida när det kom till hur utemiljön skulle fungera samt vad den skulle innehålla. I det projektet fanns det generella riktlinjer som till exempel handlade om att det skulle vara en trygg vårdmiljö vilken var själva grundförutsättningen, dock kom säkerheten även där i första hand men miljön skulle vara så vårdande det var möjligt. Det lyftes även andra aspekter för vad som var möjligt att ha, till exempel att det skulle finnas sociala platser eller aktivitetsplatser, vilka var möjliga att ha inom just den säkerhetsklassen då alla aktiviteter inte var lämpliga. I det andra projektet, som Anna arbetade med, uttrycktes det inga mål från verksamhetens sida om att det skulle vara en rehabiliterande eller vårdande miljö och hon visste inte heller om det fanns några riktlinjer kring utemiljön från Kriminalvården, men det var något hon försökte väva in i projektet ändå. Önskemålen från verksamhetens sida handlade mest om att det skulle finnas platser för motion samt att de intagna skulle kunna sysselsätta sig utomhus. Anna tolkade att syftet med utemiljön var att de intagna ska kunna komma ut och få motion, det ska finnas en variation av saker att göra samt att det ska finnas platser där man kan stå utan att riskera att bli blöt.

I de båda projekten hade både Anna och Klara mycket kontakt med verksamheten vilka båda menar är viktigt då de sitter på mycket erfarenhet av vad man brukar vilja ha och framförallt kan ha i sin utemiljö. De upplevde att verksamheterna var lyhörda mot både deras framlagda idéer och lyssnade på vad de intagna vill ha vilket de fick utgå från i sin utformning. Ingen av dem hade någon kontakt med intagna vilket Klara menade var på grund av säkerhetsskäl.

Under deras arbete med dessa projekt läste Klara på om utformning av vårdande miljöer och Anna har tidigare kunskap inom miljöpsykologi vilket de båda tog stöd av i utformningen av utemiljön. Anna och Klara konstaterar att de verkligen tror på att utemiljön och naturen påverkar oss människor och att en optimal utemiljö för vårdtagare kan liknas vid frågan om vad som är en optimal utemiljö för människan. Vi är människor med samma behov men att intagna kanske till och med har ett större behov av en grön, kvalitativ och trygg miljö. Dock menar Anna att utemiljön enkom inte kan förändra ett beteende utan att det kan fungera som ett komplement till annan vård.

Anna påpekar dock att det är viktigt att få med det man själv tycker är viktigt för att skapa en utemiljö i något slags protokoll som godkänns vilket styrker det man ska göra. Hon menade att det då blir svårare för beslutsfattare att backa från detta när pengarna börjar ta slut.

Klara avslutar intervjun med att poängtera att det är viktigt att våga föreslå saker som man tänker kan förbättra vårdmiljön och att våga testa sina idéer mot verksamhetens erfarenhet och gedigna kunskap, trots att man kanske kan få ett nej vilket hon också fick på en del av hennes idéer. Båda är väldigt glada över att ha fått varit med i arbetet med utemiljön till fängelser och tycker det är viktigt och intressant att utforma utemiljöer till människor som sitter frihetsberövade.

I arbetet med att kontakta landskapsarkitekter som arbetat med dessa typer av miljöer var det inte alla som ville eller kunde ställa upp på en intervju. På grund av sekretessavtal kunde inte frågor om hur utemiljöerna ser ut eller används besvaras detaljerat. Enligt de avtal som skrivits på får inte någon typ av information som inte är allmänt känd föras vidare. En stor del av det som är speciellt med att rita anstalter och fängelsemiljöer är att förhålla sig till alla regler och säkerhetslogistik vilket de inte heller får berätta om.

Även om jag inte kunde få mycket specifik information kring utformningen av fängelsemiljöerna av mina intervjupersoner fick jag insyn i tankebanorna kring utformningen av dessa miljöer, om än personliga anser jag dessa relevanta. En tredje landskapsarkitekt, som inte ville bli intervjuad, beskrev en välfungerande fängelsemiljö som en typ av slutna vårdmiljö som ska skydda de intagna mot insyn och intrång, utemiljön ska ge möjlighet till motion, rekreation och att utformningen ska vara anpassad för olika typer av personer, till exempel personer med psykisk ohälsa.

Slutsats

Utifrån samtalen med personal och landskapsarkitekter som arbetat med fängelsemiljöer tolkar jag det som att det inte verkar finnas några direkt uttryckta mål, riktlinjer eller något speciellt syfte som utemiljön ska leva upp till inom de olika verksamheterna. Dock verkar det finnas skillnader mellan olika fängelser om hur man använder sin utemiljö där vissa arbetar mer eller mindre för att skapa en så bra utemiljö för de intagna som möjligt vilket stärker tesen att det inte finns några övergripande riktlinjer från Kriminalvården som ska gälla vid utformningen av utemiljön hos Sveriges anstalter. De omfattande säkerhetskraven som finns, samt vilket skede landskapsarkitekter kommer in i och vilken typ av budget som är avsätts tycks vara en begränsande faktor till hur man kan arbeta med dessa miljöer. Dock verkar de personer jag varit i kontakt med vara överens att det är viktigt att lyfta frågan om vårdande och rehabiliterande utemiljöer i fängelser och de talade om att man ville skapa en så vårdande och rehabiliterande utemiljö som möjligt. Utifrån mina samtal med personal på fängelser och intervjuer med landskapsarkitekter anser jag att vi som landskapsarkitekter verkligen kan göra skillnad inom dessa miljöer då vi har god kunskap kring att skapa livsmiljöer för alla människor.

Intagna tycker till om utemiljön

”Väldigt jobbigt att konstant se genom staket, galler och taggtråd”
(kommentar från en intagen, säkerhetsklass två)

Syftet med enkäterna var att få insikt i hur intagna upplever den utemiljö som de har tillgång och genom information erhållen från dem kunna besvara frågorna ”Hur planeras och gestaltas utemiljöer vid Sveriges fängelser?” och ”Vilka möjligheter finns för att skapa vårdande och rehabiliterande utemiljöer inom Sveriges fängelser?”. Genom enkäterna och informationen erhållen från dessa kan slutsatser rörande utemiljöns utformning och innehåll dras. Dock är det viktigt att komma ihåg att dessa enkäter endast behandlar en anstalt i Sverige innehavande säkerhetsklass två och tre och skillnader förekommer troligen mellan olika anstalter och säkerhetsklasser. Svaren från denna enkät kan dock ge en fingervisning om vilka förhållanden som råder samt ge en viktig insyn i vad intagna tycker om sin utemiljö.

Enkäterna skickades till en anstalt bestående av två säkerhetsklassningar, säkerhetsklass två och tre. Eftersom tiden de intagna får vistas utomhus samt vilken yta de har tillgång till skiljer sig åt mellan säkerhetsklasserna har enkäterna delats upp utifrån säkerhetsklass. Inom säkerhetsklass två har de intagna rätt till en timmes utomhusvistelse om dagen medan intagna inom säkerhetsklass tre har möjlighet att spendera all ledig tid utomhus, när de inte har sysselsättningsplikt.

20 enkäter skickades till anstalten där 19 stycken besvarades och skickades tillbaka. 14 av de 19 svarande är intagna inom säkerhetsklass två och de resterande fem är intagna inom säkerhetsklass tre.

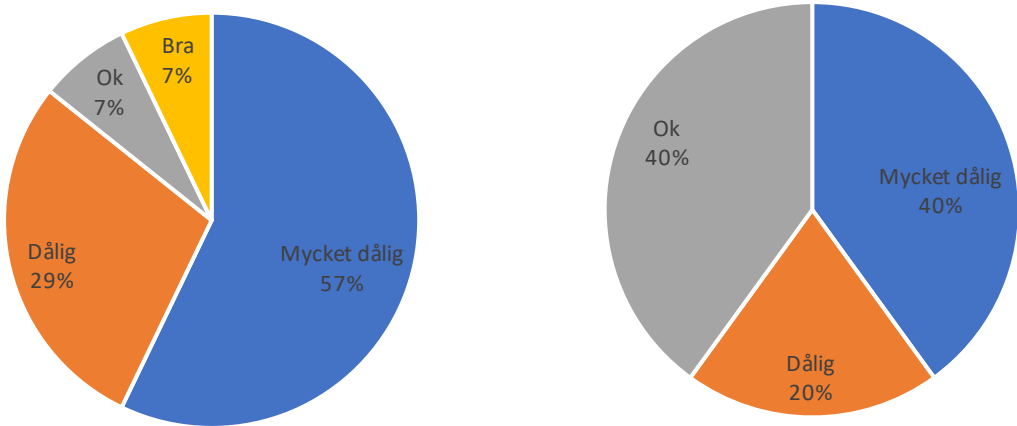
Av de svarande identifierade sig 17 stycken som män, en som transa och en lämnade ingen kommentar. Medelåldern på de svarande är 30 år. Den yngsta svarande är 19 och den äldsta är 60 år.

Frågorna formulerades efter de aspekter, identifierade från litteraturen, som fungerar vårdande och rehabiliterande.

Kapitlet har delats upp i ett antal underrubriker som bygger på frågorna i enkäten med efterföljande diagram. Utifrån varje fråga genererades 3 diagram, dock redovisas endast ett urval av diagrammen i följande avsnitt vilka gäller majoriteten av de svarande. Enkäterna i sin helhet presenteras i bilaga 2.

Upplevelse av utemiljön

I enkäten ansåg 86% av de svarande inom säkerhetsklass två respektive 60% inom säkerhetsklass tre att deras utemiljö var mycket dålig eller dålig och beskrivningen av utemiljön lyder: ”Väldigt liten, trångt och deprimerande”, ”Katastrof”, ”Promenadstråket har ingen tanke utan bara blivit runt förläggningen. Finns överhuvudtaget ingen planering med vår utemiljö”. Vilket stärker tesen att det inte finns någon större eftertänksamhet kring utemiljön vid just denna anstalt. En svarande inom säkerhetsklass två beskrev utemiljön som följande: ”Staket överallt. Man ser bara hur instängda vi är bakom alla staket. Ser sjukt ut.”

Figur 44. Visar vad de svarande inom säkerhetsklass 2 (t.v) respektive säkerhetsklass 3 (t.h) anser om sin utemiljö.

”Väldigt liten, trångt och deprimerande”

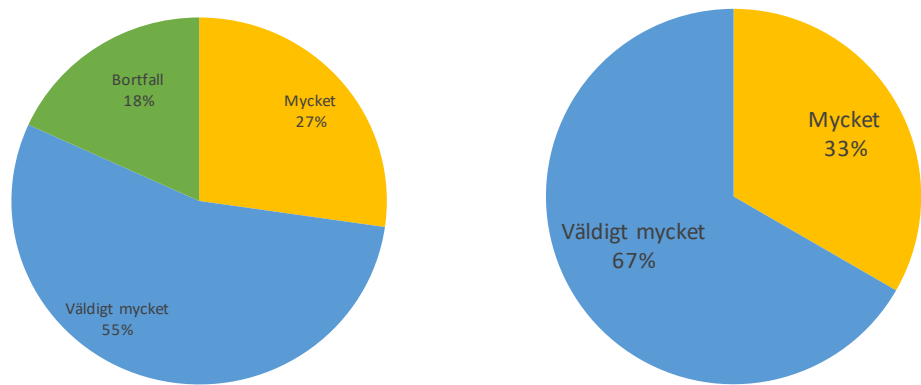
”Katastrof”

”Promenadstråket har ingen tanke utan bara blivit runt förläggningen. Finns överhuvudtaget ingen planering med vår utemiljö”.

”Staket överallt. Man ser bara hur instängda vi är bakom alla staket. Ser sjukt ut.”

Tillgång till lugna, avskilda och rofyllda platser

De flesta av de svarande upplevde att de *inte* hade tillgång till denna typ av plats men att detta skulle uppskattas väldigt mycket eller mycket.

Figur 45. Visar hur mycket de svarande inom säkerhetsklass 2 (t.v) respektive säkerhetsklass 3 (t.h) skulle uppskatta en lugn, avskild och rofylld plats.

Tillgång till sociala platser

Inom denna kategori visar resultatet på en upplevd skillnad inom de två olika säkerhetsklasserna i fråga om tillgång till platser för sociala möten. Inom båda säkerhetsklasserna konstaterade majoriteten av de svarande att de hade tillgång till sådana platser. 100% av de svarande inom säkerhetsklass tre uppskattar dessa miljöer väldigt mycket eller mycket medan endast 40% av de svarande inom säkerhetsklass två uppskattar dessa platser väldigt mycket eller mycket.

Denna skillnad i svar kan tolkas som att de platser de olika säkerhetsklasserna har tillgång till skiljer sig i fråga om faktorer som kan handla om utformning eller innehåll och på grund av detta får man dessa olika utfall. Utifrån en kommentar från en inom säkerhetsklass två tolkas problemet inom säkerhetsklass två troligen bero på trängsel vilket kan tyda på en utformning av platsen där inte alla får plats. ”Ganska trångt när alla går på ”promenaden”. Inte sittplatser till alla”. Trots att alla inom säkerhetsklass tre uppskattar denna plats kan en kommentar från en intagen tyda att utformningen av denna plats, eller dessa platser inte räcker till för alla. Han skriver: ”Rökruta, inget för icke rökare”

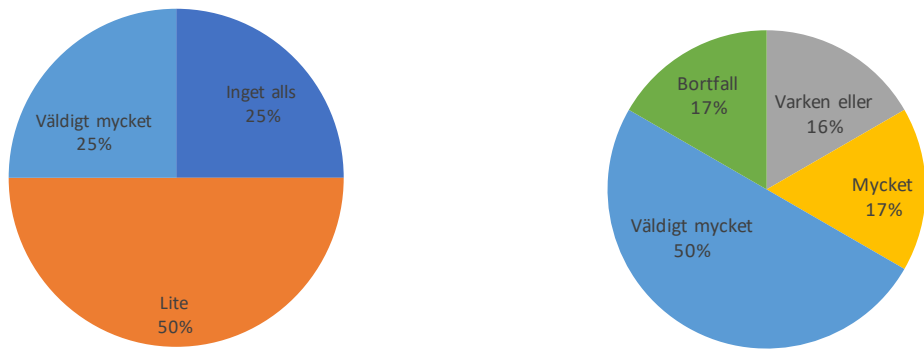
Figur 46. Visar hur mycket svarande inom säkerhetsklass 2 (t.v) respektive säkerhetsklass 3 (t.h) uppskattar den plats de har tillgång till för sociala möten.

Motion och träning

I frågan om tillgången på platser för motion och träning skiljer det sig mellan de svarande kring huruvida de anser ha tillgång till platser avsedda för motion eller träning. De som anser att det finns en sådan eller sådana platser uppskattar inte denna plats, medan de som *inte* anser att det finns en sådan plats skulle uppskatta det väldigt mycket eller mycket. Detta kan man tyda på att det eventuellt är utformningen av platsen som inte tillfredsställer de intagna. Hos de som ansåg att de hade tillgång till en sådan plats var det få som uppskattade denna plats, endast 25% inom säkerhetsklass två uppskattade denna plats väldigt mycket. Hos de som ansåg att det *inte* fanns en sådan plats skulle 67% (säkerhetsklass 2) respektive 100% (säkerhetsklass 3) uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket. En kommentar från en intagen inom säkerhetsklass två beskriver tydligt utformningen av den plats avsedd för motion eller träning vilken kan bekräfta teorin om att det inte är en optimal utformning. Han skriver:

”En kort promenadslinga som är asfalterad. Behövs mer. Vi har en fotbollsplan som endast är öppen på sommaren”

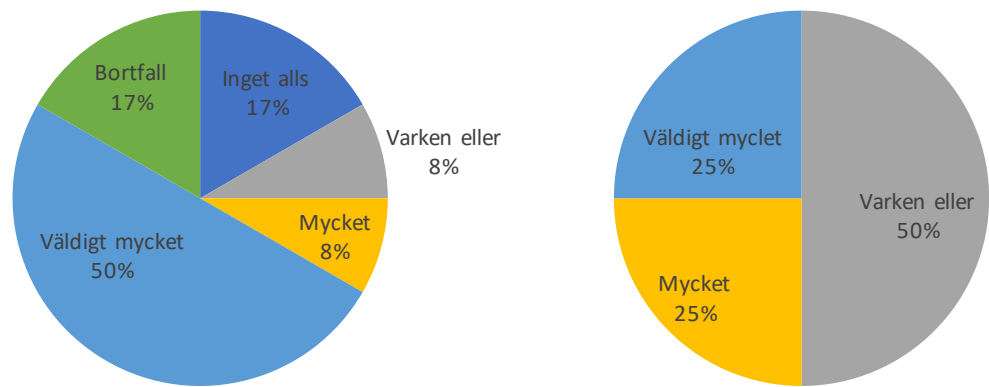
Att det är olika uppfattning om huruvida det finns en sådan plats eller inte kan också där bero på hur dessa personer upplever dessa platser, i fråga om utformning och innehåll. En asfalterad slinga kanske inte upplevs vara ämnad för motion och träning av vissa personer medan andra ser dess funktion och därmed blir utfallet i frågan som sådant.

Figur 47. Visar hur mycket de svarande inom säkerhetsklass 2 uppskattar den plats för träning och motion de har tillgång till idag (t.v) respektive hur mycket de, som inte ansåg att det fanns en sådan plats, skulle uppskatta en sådan plats inom samma säkerhetsklass (t.h).

Odling och fruktträd

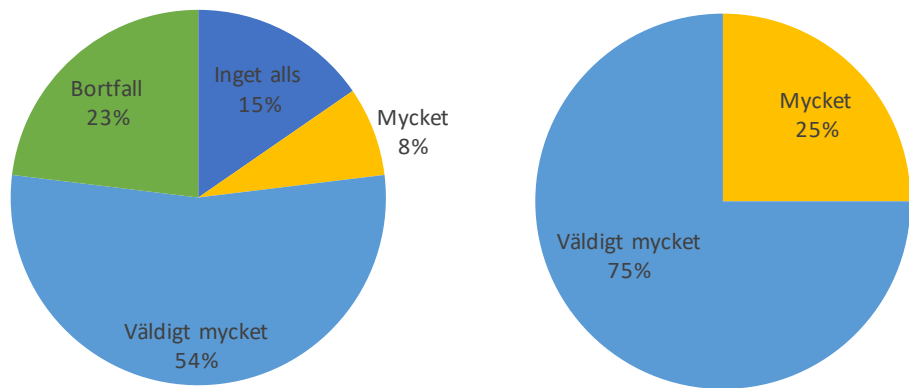
Majoriteten av de svarande inom båda säkerhetsklasserna ansåg att det *inte* fanns fruktträd eller odlingsmöjligheter. Dock var detta något som ca 50% eller mer av de svarande skulle uppskatta.

Figur 48. Visar hur mycket svarande inom säkerhetsklass 2 (t.v) respektive säkerhetsklass 3 (t.h) skulle uppskatta en plats med fruktträd eller möjligheten till odling.

Platser där du kommer in i en annan värld

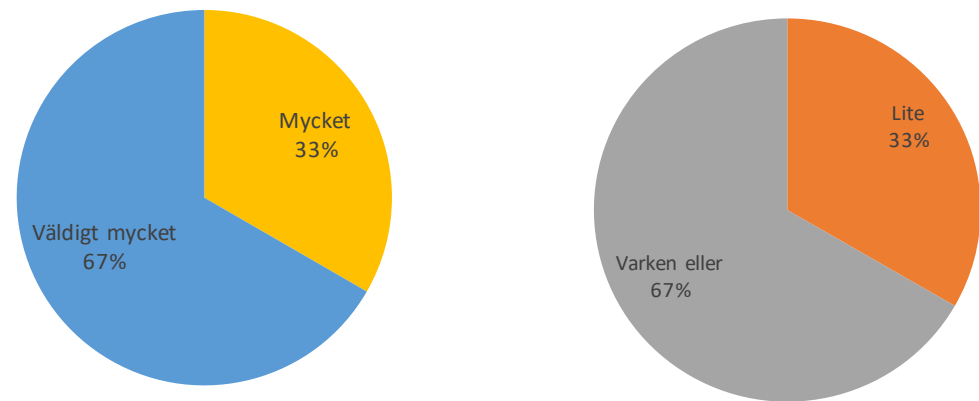
Inom båda säkerhetsklasserna var de flesta överens om att det *inte* finns någon eller några platser i utemiljön där de kan uppleva att de kommer in i en annan värld. Detta är något som 62% (säkerhetsklass två) respektive 100% (säkerhetsklass tre) skulle uppskatta mycket eller världigt mycket.

Figur 49. Visar hur mycket svarande inom säkerhetsklass 2 (t.v) respektive säkerhetsklass 3 (t.h) skulle uppskatta möjligheten att uppleva känslan av att komma i en annan värld.

Upplevelser av natur

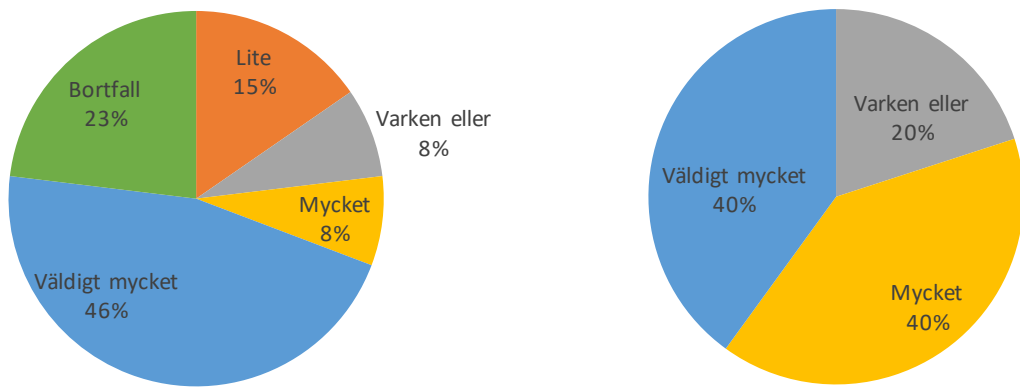
Det förelåg skillnader mellan de två säkerhetsklasserna i fråga om de hade möjlighet eller inte att uppleva känslan av natur. Inom säkerhetsklass två ansåg 13 av de 14 svarande att de *inte* hade möjligheten och det var något som 62% skulle uppskatta mycket eller världigt mycket. Inom säkerhetsklass tre fanns åtskilda åsikter kring huruvida denna möjlighet fanns eller inte. Inom säkerhetsklass tre tyckte de, som ansåg att denna möjlighet fanns, att det gjorde varken till eller från eller att de uppskattade denna möjlighet lite. De svarande inom samma säkerhetsklass som ansåg att möjligheten *inte* fanns skulle dock uppskatta det världigt mycket eller mycket.

Figur 50. Visar hur mycket de svarande inom säkerhetsklass 3, som inte ansåg att möjligheten fanns, skulle uppskatta möjligheten att uppleva natur (t.v) respektive hur mycket de, inom samma säkerhetsklass, som ansåg att möjligheten fanns, uppskattar denna möjlighet (t.h).

Vatteninslag

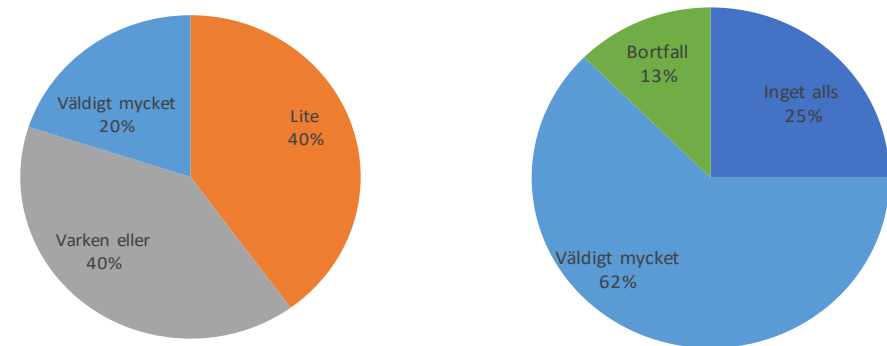
Inom båda säkerhetsklasserna var de överens om att det *inte* finns några vatteninslag i deras utemiljö och 54% (säkerhetsklass två) och 80% (säkerhetsklass tre) svarade att de skulle uppskatta detta världigt mycket eller mycket.

Figur 51. Visar hur mycket de svarande inom säkerhetsklass två (t.v) respektive säkerhetsklass tre (t.h) skulle uppskatta vatten i sin utemiljö.

Årstidsskiftningar

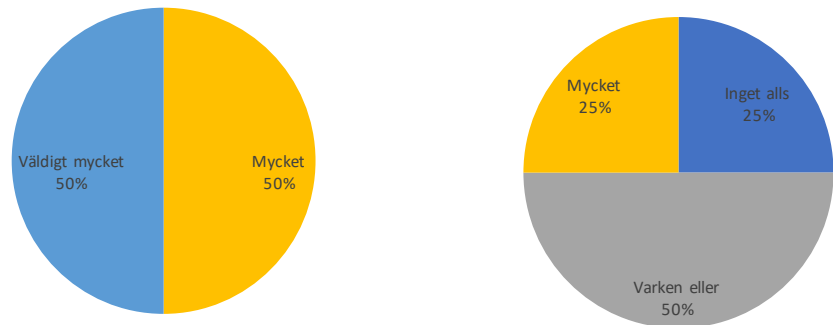
Mellan de olika säkerhetsklasserna rådde det skilda meningar kring huruvida de hade möjlighet att uppleva årstidsskiftningar eller *inte* i utemiljön. 8 av 14 av de svarande inom säkerhetsklass två ansåg att de *inte* hade den möjligheten medan 4 av 5 svarande inom säkerhetsklass tre ansåg att de hade den möjligheten. Denna skillnad i svar kan bero på de skilda områdena de intagna inom de olika säkerhetsklasserna har tillgång till. Att tolka varför intagna inom säkerhetsklass två har skilda meningar huruvida det finns eller inte finns möjlighet att uppleva årstidsskiftningar är svårt. Av de inom säkerhetsklass två som ansåg att denna möjlighet *inte* fanns skulle 62% uppskatta det väldigt mycket. Av de svarande inom säkerhetsklass tre som ansåg att denna möjlighet fanns uppskattade 50% detta väldigt mycket.

Figur 52. Visar hur mycket de svarande inom säkerhetsklass 2 uppskattar möjligheten att uppleva årstidsskiftningar i sin utemiljö (t.v) respektive hur mycket, de som inte ansåg att möjligheten fanns, skulle uppskatta denna möjlighet inom samma säkerhetsklass (t.h).

Sol och skugga

De svarande inom båda säkerhetsklasserna slår fast att det finns goda möjligheter, att de inom utemiljön, kan njuta av solen. Att ha möjlighet att sola anses av de flesta vara något som uppskattas väldigt mycket eller mycket. Platser för skugga uppskattas inte till lika hög grad som platser i solen. Av de svarande som anser att platser för skugga finns uppskattas dessa platser inte i lika hög grad som platserna för sol. Detta kan tyda på att just den plats de har tillgång till inte tillfredsställer personerna i fråga, vilket till exempel kan handla om hur platsen är utformad. Platserna för skugga kan även utifrån en kommentar tolkas inte räcka till. En svarande inom säkerhetsklass två skriver: ””Hyddor”, men folk sitter och röker så man får flytta runt hela tiden.”

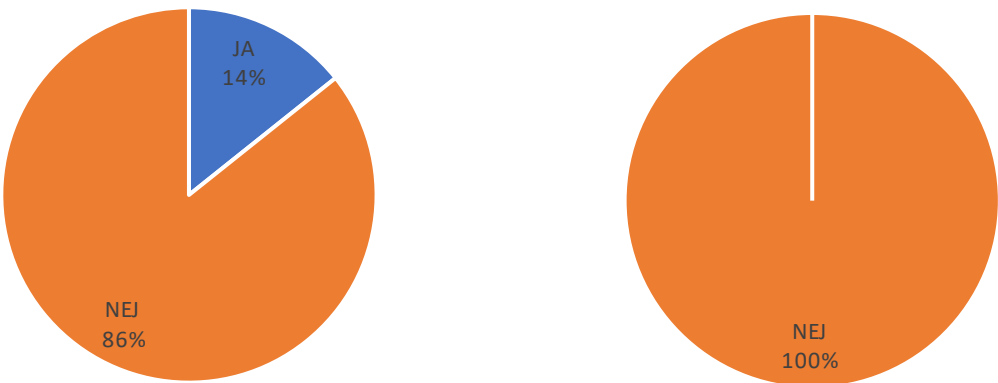
Figur 53. Visar hur mycket de svarande inom säkerhetsklass 3 uppskattar platser med sol (t.v) respektive hur mycket de svarande inom samma säkerhetsklass uppskattar platser med skugga (t.h).

Upplevda skillnader mellan anstalter

I enkäten ombads även de svarande att beskriva upplevda skillnader mellan olika anstalter, om de varit placerade på någon annan tidigare. Svaren varierade, vissa menade att inget skilde dem åt och att alla såg likadana ut. Men genom svaren kunde det även konstateras att det verkar finnas viss skillnad kring hur man hanterar utformningen och vilken användning utemiljön ska ha vid olika anstalter, vilket jag även fick bekräftat genom mina samtal med personal på olika fängelser. En av de svarande inom säkerhetsklass två skrev dessa ord som styrker att det råder skillnad mellan olika anstalter: ”Innan placering på A (nuvarande anstalt), satt jag på B samt C och skillnaden är väldigt stor! På B fanns växthus, basketplan, volleyboll, fotboll mm. På C: Stort med basket, beachvolleyboll, dock lite natur. Här (A) är det extremt litet och saknar sittplatser, större plats för promenad”

Aktiviteter och möjlighet till påverkan

De aktiviteter de svarande kan utföra utomhus var få. Flera av de svarande påpekade att de inte kunde göra mycket eller till och med ”inget” förutom att promenera, sitta, spela basket och fotboll på sommaren. Den största delen av de svarande ansåg inte att de hade någon möjlighet att påverka utemiljöns utformning och innehåll, dock var detta något som de flesta skulle uppskatta. En av de svarande påpekade att: ”Enligt anstalten har man ansökt om tillstånd för utbyggnad av promenadgården men nekats av huvudkontoret”.

Figur 54. De svarande inom säkerhetsklass två (t.v) respektive säkerhetsklass tre (t.h) om deras möjligheter att påverka utemiljön.

Uppskattade element eller aktiviteter idag

Få av de svarande uttryckte att det fanns något i sin utemiljö som de uppskattade. Det som dock uppskattades beskrevs på följande sätt:

”Bra plats i solen” (svarande inom säkerhetsklass 2)

”Att kunna se träd/skog som skiftar med årstiderna” (svarande inom säkerhetsklass 3)

”Hellre att det är grönt än bara asfalt” (svarande inom säkerhetsklass 3)

”Rökrutan. Där kan man sitta och sola plus röka” (svarande inom säkerhetsklass 3)

”När man blundar och känner gräset mellan fingrarna kan man för stunden komma bort”” (svarande inom säkerhetsklass 3)

Önskemål

I enkäten hade de intagna möjlighet att precisera önskemål om vad de önskade fanns eller vad de önskade kunna göra i sin utemiljö. Nedan presenteras ett antal av de önskemål som preciserades i enkäten.

”Biodling, plantera växter och grönsaker som kunde användas till matlagning i självförvaltningen”

”Mer trädgårdsliknande miljö, fruktträd, buskar osv”

”En trädgård, bättre utsikt än tegelhus och taggträd”

”Längre promenad! Mer sittplatser i solen. Mindre träd. Ett ställe där man slipper se alla husen på anstalten och kunna drömma sig bort! Mer utsikt.”

”Slippa passivrökning, kunna jogga i större yta, sola ostört, MER blommor, möjlighet till plantering av t.ex. jordgubbar som (x-anstalten)”

”Enskildhet”

”Ta långa promenader på skogen”

”Större variation, ökat område, natursköna sittplatser”

”Basketkorg, större promenad, möjlighet till toabesök eller påfyllning av vatten, fruktträd, växthus, blommor, uteträning”

”Se andra människor, höra annat än bara billjud och kunna promenera mer än bara runt huset”

Slutsats

Utifrån resultatet av enkäterna kan det konstateras att det inte verkar läggas någon större vikt kring utformningen av de intagnas utemiljö men att det råder skillnader mellan olika anstalter kring hur man tänker om utemiljöns utformning och användning. Detta stärker återigen tesen att det inte finns några tydliga riktlinjer från Kriminalvården i fråga om hur man ska behandla sin utemiljö. Att få en inblick i vad intagna tänker om sin utemiljö har varit givande och svaren som erhållits ger en bra uppfattning om hur det kan se ut på en anstalt samt vad de kan göra och vad de önskar de kunde göra. Detta kan användas som underlag och som stöd vid utformning av framtida projekt inom dessa miljöer där jag tror vi landskapsarkitekter kan spela en stor roll för att forma utemiljöer som kan fungera rehabiliterande och vårdande för de intaga vilket kan hjälpa i Kriminalvårdens arbete.

De aspekter och element som är mer uppskattade än andra är bland annat tillgången till: lugna, avskilda och rofyllda platser där man kan sitta enskilt. Detta är något som majoriteten av de svarande inom båda säkerhetsklasserna inte anser sig ha tillgång till men av de var det 82% (säkerhetsklass 2) respektive 100% (säkerhetsklass 3) som skulle uppskatta en sådan plats mycket eller väldigt mycket.

Platser där de kan uppleva att de kommer in i en annan värld, där majoriteten av de svarande inom båda säkerhetsklasserna inte anser sig ha tillgång till. Av dem anser 62% (säkerhetsklass 2) respektive 100% (säkerhetsklass 3) att de skulle uppskatta denna möjlighet mycket eller väldigt mycket.

Platser att uppleva natur var något som de svarande inom säkerhetsklass två inte ansåg sig ha tillgång till, men det var något som 62% av dem skulle uppskatta mycket eller mycket. Inom säkerhetsklass tre varierade åsikten kring huruvida de hade denna möjlighet eller inte, där 100% av de som ansåg att en sådan plats inte fanns skulle uppskatta detta mycket eller mycket.

Att ha möjligheten att uppleva årstidsskiftningar är något som 8 av 14 inom säkerhetsklass två inte anser sig ha möjlighet till. Där skulle 62% av de svarande uppskatta en sådan plats väldigt mycket. Inom säkerhetsklass tre anser 4 av 5 svarande att de har möjlighet till detta vilket 50% av de svarande uppskattar väldigt mycket.

Inom både säkerhetsklass två och tre anser 100% att det inte finns vatten i utemiljön. Dock visar enkätsvaren att det är något som 54% (säkerhetsklass två) respektive 80% (säkerhetsklass tre) skulle uppskatta mycket eller väldigt mycket. Även möjlighet till odling är något som de flesta inom båda säkerhetsklasserna skulle uppskatta mycket eller väldigt mycket.

Det finns goda möjligheter att njuta av solen vilket uppskattas mycket och väldigt mycket inom båda säkerhetsklasserna. 77% (säkerhetsklass två) respektive 100% (säkerhetsklass tre) inom båda säkerhetsklasserna

Detta resultat samt de intagnas önskemål speglar också samma aspekter som i litteraturen beskrivs fungera vårdande och rehabiliterande utemiljöer.

Möjligheter för vårdande och rehabiliterande utemiljöer vid Sveriges fängelser

Utifrån slutsatserna från tidigare kapitel redovisas i följande kapitel vilka möjligheter som finns för att skapa vårdande och rehabiliterande utemiljöer inom svenska anstalter.

Genom erhållen kunskap om hur vårdande miljöer bör utformas, hur fängelsers utemiljöer ser ut idag, intervjuer med fängelsepersonal och landskapsarkitekter, referensexempel samt de intagnas syn på utemiljön anser jag att det finns goda möjligheter att förbättra utemiljöerna avsevärt i fråga om att fungera vårdande och rehabiliterande. Genom följande slutsatser nedan kan frågorna ”Hur planeras och gestaltas utemiljöer vid Sveriges fängelser?” och ”Vilka möjligheter finns för att skapa vårdande och rehabiliterande utemiljöer inom Sveriges fängelser?” besvaras.

Genom samtal med personal på fängelser och intervjuer med landskapsarkitekter drogs slutsatsen om att det är de omfattande säkerhetskrav som påverkar hur utemiljön kan utformas, vilket i sin tur ofta resulterar i spartanka och enkla utemiljöer. Jag anser dock att detta inte är ett tillräckligt skäl till varför det inte görs någon större ansats till att utforma en utemiljö som kan fungera vårdande och rehabiliterande. Från samtalen med personal från fängelser har det framkommit en skillnad kring hur man utformar och tänker kring utemiljön, där vissa arbetar mer eller mindre med utemiljön som en del i det vårdande och rehabiliterande arbetet. Det visar att man genom god vilja och engagemang kan skapa utemiljöer med syfte att fungera vårdande och rehabiliterande.

Genom forskningen som presenterats vilken visar att man med hjälp av grönska kan öka psykiskt välmående, minska stress samt påverka återfallsfrekvensen samt de konkreta identifierade aspekterna och elementen som bör finnas i en vårdande och rehabiliterande miljö, anser jag att det finns ett betydande stöd för vad man kan åstadkomma med hjälp av en väl utformad och planerad utemiljö. Genom att införa mer grönska, skapa rum av olika storlek, inkludera fler aktiviteter kan man med största sannolikhet förbättra de intagnas hälsa och välbefinnande. Detta är något man bör beakta när man utformar utemiljöer till alla individer och kanske framförallt till de som finns inom de mest slutna miljöerna i samhället, fängelser. En utformning som främjar rehabilitering och välmående bör utgöra grunden för utformning och innehåll av utemiljöer i anslutning till fängelser. En utformning som grundar sig på denna tanke har bevisats minska stress, aggressiva beteenden och ökat välbefinnandet vilket kan kopplas till Kriminalvårdens vision om att individens vistelse hos Kriminalvården ska ha inneburit en positiv skillnad. En vårdande och rehabiliterande miljö kommer även att bidra till att uppfylla Kriminalvårdens uppdrag att återanpassa de intagna till samhället och motverka de negativa följderna som ett frihetsberövande innebär. Som beskrivits i exemplet från Rikers Island kan vi till exempel se att aktivt trädgårdsarbete kan minska återfallsfrekvensen avsevärt. Att även skapa platser för både kontemplation och aktivitet och att inkludera natur i utemiljön har visat sig i forskning fungera vårdande och rehabiliterande och är även något som intagna skulle uppskatta, vilket med största sannolikhet kan leda till ett ökat välmående bland intagna.

Genom inventering och analys av befintliga anläggningar påvisades det att det bland två av anstalterna görs ansatser till en bättre utemiljö för de intagna. Detta påvisar att möjligheten att utforma utemiljöerna kring fängelser med högsta säkerhetsklass till mer trädgårdslika finns. Detta visar i sin tur att det finns möjligheter att inom det svenska fängelsesystemet skapa mer vårdande och rehabiliterande miljöer än vad som görs i dag. Dessa ansatser visar att man, trots de omfattande säkerhetskraven, har hittat en väg att skapa utemiljöer med ett gott syfte och att det troligtvis är upp till varje anstalt att själv driva frågan.

De redovisade referensexemplen, från Sverige och Norge, visar klart och tydligt att det går att utforma utemiljön på andra sätt än vad man kan se görs inom Sveriges fängelser idag. Genom exemplen kan vi se att det är möjligt att bland annat inkludera grönska, som både bidrar till känslan av natur samt ger upphov till årstidsväxlingar, rum av olika storlek där mindre, avskilda rum kan fungera avkopplande och mer aktiva rum där aktiviteter som odling kan finnas. Genom att hämta inspiration och kunskap från dessa exempel kan man hitta en mängd exempel på hur detta kan göras utan att äventyra säkerheten. Jag anser att det är fullt möjligt, att inom Sveriges fängelser och dess anstalter, applicera ett flertal av dessa aspekter vilket skulle förbättra de intagnas hälsa och välbefinnande avsevärt. Det som krävs är en styrande vilja inom alla anstalter, en vilja att skapa en utemiljö som kan förbättra de intagnas hälsa och välbefinnande. Det är även viktigt att lyfta att en väl utformad utemiljö inte bara påverkar de intagna som vistas där positivt, utan även personalen.

Enkäterna till de intagna visar att det finns en tydlig vilja och önskan bland de intagna om en utemiljö som fungerar och innehåller fler aspekter än den gör idag. Med hjälp av deras åsikter och samarbete med de intagna finns det goda möjligheter att förbättra deras miljö. Genom enkäterna erhöles relevant information kring vad de intagna uppskattar och skulle uppskatta. De aspekter som beskrivs i litteraturen, är de samma som de svarande skulle uppskatta. Det är bland annat rum för avkoppling och olika aktiviteter (t ex. odling), en utemiljö med mer variation, mer grönska som skulle vara av värde och är önskade av de intagna. Önskemålen är relevanta och rimliga och kretsar kring aspekter som jag anser är fullt genomförbara för att skapa en utemiljö med ett bättre syfte och som tjänar de intagna på mer än ett sätt. Utifrån de svarandes önskemål kan man även se att majoriteten av de önskemål som preciserades är sådant som i litteraturen beskrivs som vårdande och rehabiliterande. Flertalet av de aspekter som fungerar i det syftet är något som de intagna skulle uppskatta vilket med största sannolikhet skulle påverka deras välmående och hälsa på ett positivt sätt. Genom att ge intagna möjlighet att framföra sina önskemål och påverka utemiljön kan deras relation till samt användning av utemiljön förbättras och i sin tur kanske det kan bidra till högre välmående bland de intagna.

Diskussion

I uppsatsen har jag undersökt om och hur utemiljön inom Sveriges fängelser utformas med fokus att fungera vårdande och rehabiliterande samt försökt identifiera aspekter som fungerar i samma syfte. Utifrån mina resultat har jag inte hittat något som tyder på att utemiljöer inom Kriminalvården och dess anstalter utformas med mål att fungera vårdande eller rehabiliterande. Dock verkar det råda en viss skillnad mellan hur olika anstalter behandlar sin utemiljö, vilket också kan stärka tesen att det inte finns några övergripande riktlinjer eller policys angående utemiljöns utformning och innehåll från Kriminalvården.

Metodreflektion

I inledningsarbetet utfördes en omfattande litteraturöversikt vilken lade grunden till arbetet. Litteraturen presenterar argument för varför gröna miljöer är bra för oss samt kunde ett antal aspekter och faktorer som bör finnas inom en vårdande och rehabiliterande utemiljö identifieras vilka därefter utgjorde grunden i utformningen av både inventeringen och analysen av de sju fängelserna samt enkätfrågorna till de intagna. Att hitta litteratur och forskning kring hur grönska och aktivt trädgårdsarbete inom fängelser har, som jag tidigare beskrivit, varit en utmaning och den litteratur jag funnit behandlar härrör ofta från fängelser utomlands. Den informationen har, trots dess ringa tillgång, varit värdefull för att kunna styrka grönskans effekter inom fängelser och hur den kan påverka de intagnas mentala hälsa vilket kan användas som argument när det gäller den diskussion som, enligt mig, bör lyftas inom Kriminalvården.

Att det inte verkar läggas större eftertänksamhet eller planering när det gäller utemiljöerna vid Sveriges anstalter styrks av upptäckterna från inventering och analys, intervjuerna samt svaren på enkäterna till intagna. Dock ger inte inventeringen och analysen en heltäckande bild av hur utemiljöer inom Svenska fängelser behandlas och det behövs fler omfattande inventeringar och analyser för att skapa denna bild. Platsbesök hade även varit önskvärt då det är svårt att skapa sig en bild över användning enbart genom kartbilder. Att det råder stor sekretess och höga säkerhetskrav är en av anledningarna till varför platsbesök inom fängelser inom de högre säkerhetsklasserna inte är möjliga, men jag anser att det är otroligt viktigt att vi som landskapsarkitekter, när vi arbetar med dessa miljöer kan ha möjlighet till platsbesök för att skapa oss en uppfattning om hur miljön ser ut och vad vi kan jobba med. Utan platsbesök är risken stor att man förlorar ett antal viktiga observationer som enbart går att se på plats vilket i sin tur kan gå ut över projektet.

Många utmaningar åtföljs av forskning inom fängelser och design. En av de vanligaste utmaningarna är att få stöd för idén om att natur och landskapsdesign är fördelaktigt och värt investeringen utan att på något sätt äventyra säkerheten. Detta är en tydlig markör för de flesta jag pratat med om varför det inte är möjligt att göra något speciellt med utemiljön. Ytterligare forskning om utemiljöerna i Sveriges fängelser behövs för att även bevisa naturens positiva fördelar inom fängelser samt

att mycket kan göras utan att riskera säkerheten. Denna forskning kan potentiellt hjälpa till att förändra tankesätt när det gäller hanteringen av utemiljön vid fängelser. I vilken utsträckning kan exponering av naturen påverka de intagnas beteende och mentala hälsa i fängelse är en fråga som ytterligare måste utredas för att ge stödjande bevis för idén om en terapeutisk utemiljö inom fängelser. Att ta upp denna fråga kommer att kräva en betydande tid och uthållighet, men tills detta inträffar kan det vara svårt att få stöd för idén om terapeutiska landskap i fängelserna då jag tror att både åsikter och de omfattande säkerhetskraven ligger till grund för varför det inte görs.

Att designa för människor med en annan bakgrund och kring andra omständigheter än allmänheten utgör en utmaning för landskapsarkitekter. Vi måste vara empatiska, men jag tror det är svårt att fullständigt förstå alla utmaningar och de omständigheter som frihetsberövade personer har fängslats för.

I arbetet undersöktes kartor och bilder av de sju fängelserna med säkerhetsklass ett. Att undersöka kartor och bilder av vad som finns var ett viktigt steg för att beskriva och hantera potentiella problem inom dessa anläggningar och för att skapa en uppfattning om hur utemiljön ser ut på olika anstalter.

I arbetet intervjuades tre stycken landskapsarkitekter vilka har relevant erfarenhet inom ämnet. Intervjuerna utgjorde ett bra underlag och genom dem kunde troliga svårigheter och begränsningar identifieras. På grund av den sekretess som råder kring dessa miljöer och projekt var det svårt att ta del av detaljerad information om hur man gestaltar vilket jag anser är en begränsning. Det var även svårt att hitta landskapsarkitekter som arbetat med sådana miljöer då det, troligen på grund av sekretess, inte finns någon känd information eller publicerad information om dessa projekt. Men trots sekretess anser jag att intervjuerna tillhandahöll nödvändig information och jag kunde skapa mig en bild över hur man jobbat med dessa projekt och vilka svårigheter och begränsningar som finns.

Vidare i arbetet skickades 20 enkäter ut till en anstalt inom säkerhetsklass tre. Det var givande och otroligt intressant att få ta del av vad intagna tycker om sin utemiljö. En begränsning i denna metod är att enkäterna endast skickades till en anstalt (en med säkerhetsklass två och tre), där endast ett antal intagna fått komma till tals vilket kan påverka svaren. Det ger inget fullständigt resultat som man kan dra några större slutsatser från då det troligtvis skiljer sig mellan olika anstalter och olika säkerhetsklasser. Trots dessa begränsningar i metoden anser jag att resultatet kan ge en fingervisning om vad som finns och uppskattas inom de olika miljöerna vilket ger en känsla om huruvida det läggs någon större vikt kring utformningen av utemiljön. Enkäterna kan även ha delats ut till intagna som anses vara mer lämpliga eller passande vilket kan ha påverkat urvalet.

I sammanställningen har det stundtals svårt att tolka svaren och i och med min uppdelning av svaren utifrån säkerhetsklass har det genererat i ett flertal diagram. Jag har endast valt att redovisa de diagram som jag ansett gäller de flesta av de svarande inom respektive diagram då jag presentationsmässigt ansåg det svårt att ge läsaren en överskådlig bild över deras uppfattningar annars.

Resultatdiskussion

Genom inventering och analys av sju anstalter inom säkerhetsklass ett kunde jag skapa mig en bild av hur utemiljön ser ut inom vissa av Sveriges fängelser. Anläggningarna visar olika skillnader och likheter inom utemiljön dock pekar resultatet på att majoriteten av de undersökta anläggningarna inte tycks ha en omfattande helhetssyn eller eftertänksamhet när det gäller utformningen av den yttre miljön. Dock är det viktigt att komma ihåg att jag endast inventerat och analyserat 7 av Sveriges 45 anstalter, vilka har säkerhetsklass ett. Troligtvis kan det förekomma skillnader mellan olika säkerhetsklasser och jag kan inte dra slutsatsen att detta är den bild som råder på samtliga fängelser i Sverige. Dock ger inventeringen och analysen en fingervisning om hur utemiljön behandlas och majoriteten av de undersökta fängelserna visar en väldigt enkel och spartansk miljö med få möjligheter att uppleva aspekter som kan fungera vårdande och rehabiliterande för individen. Utifrån resultatet från enkäterna till intagna kan jag konstatera att det inte verkar läggas någon större vikt kring utformningen av de intagnas utemiljö men att det troligen råder skillnader mellan olika anstalter kring hur man tänker om utemiljöns utformning och användning. Detta stärker återigen tesen att det inte finns några tydliga riktlinjer från Kriminalvården i fråga om hur man ska behandla sin utemiljö. Jag gläds åt den höga svarsfrekvensen och att många av svaren speglar det som litteraturen pekar på som vårdande och rehabiliterande utemiljöer. Att jag fick välformulerade, ärliga och utförliga svar och önskemål gläds jag åt och jag tror att det är oerhört viktigt att lyfta de intagnas syn på utemiljön om vi ska kunna åstadkomma någon förändring inom dessa miljöer. Jag menar att vi genom enkla medel kan hjälpa Kriminalvården med deras mål att förebygga återfall i brott samt att vistelsen inom Kriminalvården ska bidra med en positiv skillnad för de intagna, och detta genom att arbeta mer med utemiljön. Men även här är det viktigt att komma ihåg att jag enbart varit i kontakt med ett 20-tal intagna män på en anstalt med säkerhetsklass två och tre, och att det troligtvis kan finnas skillnader mellan olika anstalter inom säkerhetsklass tre, andra säkerhetsklasser och kanske mellan kvinnoanstalter och anstalter för män, vilket även svaren på enkäten pekade på.

Jag tror det råder en bild av hur en fängelsegård ser ut som kan gälla gemene man. Det är den bild som ofta målas upp i amerikanska filmer där de intagna vistas på en asfalterad yta med en basketkorg omgiven av höga staket med taggtråd. Under arbetets gång har jag börjat fundera om det även gäller för Sverige. Under arbetets gång pratade jag med ett antal ansvarig eller personal på några av anstalterna inom säkerhetsklass ett vilka alla var väldigt intresserade av mitt ämne, de ville gärna veta mer om projektet och berätta om deras anläggning. Jag blev mycket glad över detta engagemang och fick känslan av att det är en viktig fråga för de flesta. Dock förvånades jag under samtalen där flera personer från olika fängelser ansåg det svårt att ens kunna göra något, eller att det till och med inte ens var någon idé att utforma en utemiljö för de intagna då deras utevistelse är starkt begränsad till både utrymme och i tid. Det ansågs även svårt att kunna dra någon slutsats om hur utemiljön påverkar de intagna just på grund av den begränsade rörelsefriheten. Jag förvånades över denna syn då jag verkligen tror att utemiljön vid anstalter är av stor betydelse för dem som tillbringar de allra flesta timmar inomhus. Ett undantag fanns bland de fängelserna jag var i kontakt med vilken hade en

planerad tillbyggnad inom anläggningen. När personen från detta fängelse pratade om utformningen av den nya utemiljö de önskade kunna skapa sammanfattade han i princip vad litteraturen säger om grönskans välgörande effekter och vad den kan bidra till för de intagnas mentala hälsa. Jag gläds åt hans ambition och mål med utemiljön och min förhoppning är att personer med denna insikt kan få inflytande över hur man bör utforma utemiljöer inom Kriminalvården. Men även här fick jag känslan av att det inte finns några övergripande mål utan att det är upp till varje fängelse att bestämma själva vad de vill göra med sin utemiljö.

Av de landskapsarkitekter jag intervjuat under mitt arbete kunde även det konstateras att det inte finns något övergripande mål om att utemiljön ska fungera vårdande eller rehabiliterande från Kriminalvårdens sida. Det som begränsar utformningen tycks bero på de överhängande och massiva säkerhetskrav som gäller för de olika anläggningarna samt att budgeten för landskapsdelen ofta är liten. Alla lyfte vikten av grönskans värde för oss människor och tror verkligen på de läkande effekter naturen har för oss människor och hade under projekten försökt lyfta in dessa aspekter utifrån eget bevåg. Jag gläds åt att vi som landskapsarkitekter har möjlighet att arbeta med dessa projekt och miljöer och jag tror det är oerhört viktigt att vi som landskapsarkitekter är involverade i sådana typer av projekt.

Att ha hittat exempel på två rättspsykiatriska sjukhus i Sverige, Brinkåsen och Rågården, där vårdtagarna också är frihetsberövade, och ett fängelse i Norge där fokus på och målen med utemiljön har varit att skapa en utemiljö i vårdande och rehabiliterande syfte var otroligt viktigt. Det har gett mig bevis på att det verkligen är möjligt att skapa en bra utemiljö utan att påverka säkerheten, vilket jag tror är otroligt viktigt för att kunna föra en vidare diskussion om varför detta också skulle kunna vara fullt möjligt inom Sveriges anstalter. Jag har varit i kontakt med ansvariga inom de tre anläggningarna och jag hade besök inbokade till de båda rättspsykiatriska anläggningarna här i Sverige. Under min kontakt med både Brinkåsen och Rågården upplevde jag ett stort engagemang från deras sida och de välkomnade mig med öppna armar och ville jättegärna visa upp sin utemiljö och prata om den. Tyvärr ställdes de båda besöken in på grund av utbrottet av Covid-19. Utifrån dessa exempel kan vi lyfta frågorna om varför det inte appliceras inom Sveriges fängelser? Vilka krafter, lagar eller andra omständigheter hindrar oss från att göra det?

Det verkar finnas en betydande skillnad mellan den rättspsykiatriska vården och Kriminalvården kring hur man behandlar utemiljön. Den rättspsykiatriska vården vilar på samma hälso- och sjukvårdslag som alla annan sjukvård (Caldenby et al. 2017 ss. 12-13) och innehållet i den rättspsykiatriska vården ska inte skilja sig från övrig psykiatrisk vård (Hagelbäck Hansson 2017 s.48) medan den lag som styr hur fängelser ska drivas, hur de intagna ska förvaras samt vilka skyldigheter och rättigheter de intagna har vilar under Fängelselagen (FÅL 2010:610). Eventuellt kan det, på grund av att de olika verksamheterna vilar under olika lagar, påverka mål, riktlinjer och policys vilka i sin tur kan bidra till att man behandlar utemiljön olika. Inom rättspsykiatrin beskrivs målet att både vårda och vakta (Hagelbäck Hanson 2017 s.48) och att man, på grund av de långa vårdtiderna, behöver lägga särskild omsorg vid både den invändiga som utvändiga miljön (Hagelbäck Hanson & Ivarson 2007 s.4) och trots att säkerheten måste finnas ska den inte

vara påträngande eller provocerande (Caldenby et al. 2017 ss. 12-13). Med detta i åtanke anser jag att samma premisser borde gälla även inom Kriminalvården, som förefaller ha ett mål om vård enbart genom att tolka dess namn ”Kriminalvård”. Utifrån samtalen med personal inom fängelser och intervjuer med landskapsarkitekter pekar det mot att det är de omfattande säkerhetskrav som ligger till grund för varför det inte görs någon större ansats till att skapa en utemiljö som kan fungera vårdande och rehabiliterande för de intagna. Dock anser jag inte att detta är skäl nog då dessa tre exempel, klart och tydligt, visar att det är möjligt.

Jag menar att det, trots de påtalade säkerhetskraven, finns stora möjligheter att skapa utemiljöer inom Sveriges fängelser som kan fungera vårdande och rehabiliterande vilket också märks genom mina samtal med ansvariga på olika fängelser som behandlar sin utemiljö på skilda sätt. Vissa gör mer, medans andra gör mindre, vilket visar att det troligen krävs en förändrad syn inom Kriminalvården och ansvariga på olika anstalter kring utemiljöns syfte. Jag förstår att det inte är möjligt att tumma på säkerheten men jag tror att man genom god planering kan föra in olika element som förbättrar utemiljön avsevärt utan att säkerheten äventyras. De tre referensexempel som jag presenterat i mitt arbete är de främsta bevisen på att det går att skapa en utemiljö som kan fungera vårdande och rehabiliterande. De två rättspsykiatriska anläggningarna och Halden fängsel har stora likheter med svenska fängelser, då de innehar samma säkerhetskrav och behandlar människor som begått brott vilket gör det lätt att applicera deras arbetssätt för utemiljöer på Sveriges fängelser. Mellan de tre exemplen finns det stora likheter mellan hur utemiljöerna utformats och forskningen som bevisat att dessa olika element fungerar vårdande och rehabiliterande. Det är främst fokuset på grönska, möjligheten att uppleva årstidsskiftningar, stimulering av alla sinnen samt rum för både kontemplation och aktivitet som visat sig minska stress, förbättra välbefinnandet samt inlärning som i sin tur minskar återfall i brott och motlagligheten för beteendeförändringar (Söderlund & Neweman 2017) som jag anser är nödvändiga aspekter att föra in i utemiljön bland Sveriges fängelser. Dessa aspekter kan både underlätta individens vardag i fängelset och samtidigt hjälpa Kriminalvården i deras arbete med sitt främsta mål, att minska återfall i brott.

Studiens bidrag till forskning

Min ambition med detta arbete är kunna öppna ögonen för vikten av en väl utformad utemiljö vid Sveriges anstalter. Det behövs mer forskning och fler studier kring detta i Sverige och troligen ett förändrat synsätt kring hur man bör behandla utemiljön som en del i Kriminalvårdens arbete med fokus på att minska återfallen i brott.

Kriminalvården beskriver i sin vision att de intagna ska ha en bättre chans till ett lagligt liv efter avtjänat straff och att deras tid inom Kriminalvården ska ha inneburit en positiv skillnad (Kriminalvården 2014). Att skapa en utemiljö med fler funktioner och mer grönska anser jag kan bidra till de intagnas rehabilitering

och jag tror tveklöst att en bra utformning av utemiljön kan hjälpa Kriminalvården att uppnå målet att vistelsen i anstalten ska ha inneburit en positiv skillnad för de intagna. Av litteraturen kan vi också se att grönska inom fängelser samt aktivt trädgårdsarbete kan minska risken för återfall i brott och till och med minska den (Söderlund & Newman 2017; The Horticultural Society of New York, u.å) vilket utgör fler tydliga incitament om varför detta bör beaktas i framtida ombyggnationer, renoveringar eller nybyggnation av fängelser.

Genom arbetet hoppas jag att det kan lyftas en diskussion om utemiljöns betydelse inom Kriminalvården och riktlinjer av hur utemiljön ska behandlas vilka bör formuleras för att skapa en övergripande målbild som gäller de anläggningar Kriminalvården ansvarar för. En diskussion med ansvariga inom Kriminalvården hade gynnat mitt arbete för att ta del om deras åsikter och synpunkter om utemiljöns roll inom verksamheten.

Jag tror att små förändringar inom miljön och tilldelning av programmatiska funktioner kan bidra till att minska stress och främja positivt beteende. Dessa anläggningar har en ofta en begränsad yta och där utbyggnad inte är möjligt bör därför mindre och småskaliga insatser betraktas som genomförbara alternativ. Betydande påverkan kan till exempel skapas genom att skapa mindre rum dit de intagna kan dra sig undan eller plantera vegetation. Dessa små insatser tror jag kan ge viss befrielse från fängelsemiljöns stela och begränsande natur.

Avslutande reflektion

Fängelseanläggningar erbjuder unika möjligheter för landskapsarkitekter att tjäna allmänheten på många olika sätt. Trots att arbetet verkar svårt och osannolikt att det uppfyller höga designstandarder, är de positiva förändringarna det kan erbjuda många och nödvändiga. Vissa kanske känner att deltagande i utformningen av dessa anläggningar är besläktat med ett slags förevigande av dessa institutioner och deras psykologiskt skadliga miljöer samt kan det finnas argument om varför dömda brottsförbrytare ska få denna fördel och eller fina miljö. Ändå finns dessa institutioner nu och kommer med största sannolikhet fortsätta att finnas och förmodligen växa i en överskådlig framtid. Trädgårdar och andra eftertänksamt utformade utemiljöer kan utgöra en viktig motvikt till det institutionella livet för både personal och intagna och är värdefulla projekt att driva. Landskapsarkitektur kan kanske inte lösa de sociala och politiska frågor som har orsakat att dessa människor har hamnat på denna plats i livet. Men vi som landskapsarkitekter kan lindra vissa av de skador som dessa institutioner orsakar för de 4400 som sitter intagna på något av Sveriges fängelser.

Referenser

- Arkitektur N (2018). *Halden Fengsel - En naturlig orden*. Tillgänglig: <https://arkitektur-n.no/prosjekter/halden-fengsel?cat=16159> [2020-04-17]
- Bengtsson, A. & Grahn, P. (2014). *Outdoor environments in healthcare settings: A quality evaluation tool for use in designing healthcare gardens*. Urban Forestry & Urban Greening, vol. 13 (4), ss. 878–891
- Bjarnegård, H. (2017). *Det vårdande landskapet. Rågården - rättspsykiatri med mänskligt ansikte*. ARQ - Siftelsen för Arkitekturforskning, ss. 223–231.
- Caldenby, C., Hagelbäck Hanson, F., Ivarson, E., Lundin, S. & Ring, L. (2017). *Rättspsykiatri med mänskligt ansikte*. I: Caldenby, C. & Lundin, S. (red.) Rågården - rättspsykiatri med mänskligt ansikte. ARQ - Siftelsen för Arkitekturforskning, ss. 9–44.
- Chalmers (2017). *Roger Ulrich*. Tillgänglig: <https://www.chalmers.se/sv/personal/Sidor/rogeru.aspx> [2020-02-12]
- Durcan, G. & Zwemstra, J.C. (2014). *Mental Health in prison*. I: Enggist, S., Möller, L., Möller, L., & Udesen, C. (red.) Prisons and Health. Danmark: World Health Organization,
- Eriksson, T. (1967). *Arkitekten som fångvårdsman - en historisk exposé*. Arkitektur, vol. 11/1967, ss. 610–619
- Fazel, S. & Jacques, B. (2011). *The health of prisoners*. The Lancet, ss. 956–965
- Feldbaum, M., Greene, F., Kirschenbaum, S., Mukamal, D., Welsh, M. & Pinderhughes, R. (2011). *The Greening of Corrections: Creating a Sustainable System*. Washington, DC: National Institute of Corrections, U.S. Department of Justice.
- Fraser, A., Gatherer, A. & Hayton, P. (2009). *Mental health in prisons: great difficulties but are there opportunities?* Public Health, vol. 123 (6), ss. 410–414 Elsevier Ltd.
- Grahn, P. (2005). *Att bota människor i en trädgård*. I: Olsson, T. (red.) Tänkvärda trädgårdar. Stockholm: Formas, ss. 127–145.
- Grahn, P. (2009). *Trädgårdsterapi - en exposé*. I: Nilsson, G. (red.) Trädgårdsterapi. Lund: Studentlitteratur AB, ss. 15–30.
- Grahn, P. & Ottosson, Å. (2010). *Trädgårdsterapi: Alnarpsmetoden: att ta hjälp av naturen vid stress och utmattning*. Stockholm: Bonnier Existens.
- Grahn, P. & Stigsdotter, U.K. (2010). *The relation between perceived sensory dimensions of urban green space and stress restoration*. Landscape and Urban Planning, vol. 94 (3–4), ss. 264–275
- Grip, L., Caviezel, S. & Öjes, E. (2018). *HOW ARCHITECTURE AND DESIGN MATTER FOR PRISON SERVICES: A RAPID REVIEW OF THE LITERATURE*. (2018–302). Norrköping: Kriminalvårdens forsknings- och utvärderingsenhet.
- Gunn, J., Maden, A. & Swinton, M. (1991). *Treatment needs of prisoners with psychiatric disorders*. British Medical Journal, vol. 303 (6798), ss. 338–341 British Medical Journal Publishing Group.
- Hagelbäck Hanson, F. (2017). *Vår tolkning av ”vårda och vakta”*. I: Caldenby, C. & Lundin, S. (red.) Rågården - rättspsykiatri med mänskligt ansikte. ARQ - Siftelsen för Arkitekturforskning, ss. 45–69.
- Hagelbäck Hanson, F. & Ivarson, E. (2007). *Vision nybygge*. Nybyggnation Rättspsykiatriska vårdkedjan SU/Område Östra. Sahlgrenska Universitetssjukhuset.
- Halden Fengsel (2018). *Tailored To Ensure - The Most Normal Daily Life Possible*. Norwegian Correctional Service: Halden Fengsel.
- Halden Fengsel (2019). *Punishment that works - Change that lasts!* Norwegian Correctional Service: Halden Fengsel.
- Hanser, R.D (2019). *Recreational Programs: Benefits as Tools for Rehabilitation*. I: A Brief Introduction to Corrections. Tillgänglig: https://books.google.se/books?id=eeLFDwAAQBAJ&pg=PT582&lpg=PT582&dq=sing+sing+garden+program+prison&source=bl&ots=SR3B7DcNpq&sig=ACfU3U04MurvjQJcT08p1oItYiZgCX_nKA&hl=sv&sa=X&ved=2ahUKEwjEmK-b0I3oAhUGuIsKHeM9DxQQ6AEwDHoECAgQAQ#v=onepage&q=sing%20sing%20garden%20program%20prison&f=false [2020-03-16]
- Holmberg, P., Jonsson, J. & Larsson, L. (2010). *Grön rehabilitering i Västra Götalandsregionen*. I: Larsson, E.-L. (red.) Gröna Rehab. Göteborg: Göteborgs botaniska trädgård, ss. 13–15.
- Ivarson, E. (2017). *Vision nybyggnad*. I: Caldenby, C. & Lundin, S. (red.) Rågården - rättspsykiatri med mänskligt ansikte. ARQ - Siftelsen för Arkitekturforskning, ss. 87–105.
- Jiler, J. (2009) *Restoring Lives, Transforming Landscapes: The GreenHouse Project at Rikers Island Jail*. I: Campbell, L. & Wiesen, A. (red). Restorative Commons: Creating Health and Well-Being Through Urban Landscapes. (NRS-GTR-P-39). Newtown Square, PA: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Northern Research Station. DOI: <https://doi.org/10.2737/NRS-GTR-P-39>
- Jönköping University (2020). *Dokument - Etisk egengranskning*. Tillgänglig: <https://ju.se/om-oss/halshogskolan/forskning/forskningsetiska-kommitten/dokument.html> [2020-03-20]
- Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature. A Psychological Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaplan, S. (1995). *The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework*. Journal of Environmental Psychology, vol. 15 (3), ss. 169–182
- Kriminalvården 1 (u.å.) *Om Kriminalvården*. Tillgänglig: <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/> [2020-02-21]
- Kriminalvården 2 (u.å.) *Kriminalvårdens uppdrag*. Tillgänglig: <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/kriminalvardens-uppdrag/> [2020-02-21]
- Kriminalvården 4 (u.å.) *Frivård*. Tillgänglig: <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/frivard/> [2020-02-21]
- Kriminalvården 5 (u.å.) *Fängelse*. Tillgänglig: <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/> [2020-02-21]
- Kriminalvården 6 (u.å.) *Säkerhetsklass*. Tillgänglig: <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/sakerhetsklass/> [2020-02-21]
- Kriminalvården 7 (u.å.) *Anstalt – statistik*. Tillgänglig: <https://www.kriminalvarden.se/forskning-och-statistik/statistik-och-fakta/anstalt/> [2020-02-21]
- Kriminalvården 8 (u.å.) *Våra anstalter*. Tillgänglig: <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/vara-anstalter/> [2020-02-27]
- Kriminalvården 9 (u.å.) *Hitta och kontakta*. Sökalternativ: anstalt, klass 1. Tillgänglig: https://www.kriminalvarden.se/hitta-och-kontakta/#checked_values=583,596&keyword= [2020-02-27]
- Kriminalvården 10 (u.å.) *Hitta och kontakta*. Sökalternativ: anstalt, klass 2. Tillgänglig: https://www.kriminalvarden.se/hitta-och-kontakta/#checked_values=583,597&keyword= [2020-02-27]
- Kriminalvården 11 (u.å.) *Hitta och kontakta*. Sökalternativ: anstalt, klass 3. Tillgänglig: https://www.kriminalvarden.se/hitta-och-kontakta/#checked_values=583,598&keyword= [2020-02-27]
- Kriminalvården 12 (u.å.) *Malmö, Tygelsjö*. Tillgänglig: <https://www.krimprod.se/kontakt/region-syd/malmo-tygelsjo/> [2020a-03-19]
- Kriminalvården 13 (u.å.) *Svartsjö*. Tillgänglig: <https://www.krimprod.se/kontakt/region-stockholm/svartsjo/> [2020b-03-19]
- Kriminalvården (2014). *”Bättre ut” - Kriminalvårdens vision och värdegrund*. Norrköping: Kriminalvården.
- Kriminalvården (2017). *Kriminalvårdens etiska kod*. Norrköping: Kriminalvården.
- Kriminalvården (2018). *KOS 2018 - Kriminalvård och statistik*. Norrköping: Kriminalvården.
- Larsson, E.-L. (2010). *Vad är grön rehabilitering?* I: Larsson, E.-L. (red.) Gröna Rehab. Göteborg: Göteborgs botaniska trädgård, ss. 37–38.
- Lindemuth, A.L. (2007). *Designing Therapeutic Environments for Inmates and Prison Staff in the United States: Precedents and Contemporary Applications*. Journal of Mediterranean Ecology, vol. 8, ss. 87–97
- Mazuch, R. (2017). *Salutogenic and Biophilic Design as Therapeutic Approaches to Sustainable Architecture*. Architectural Design, vol. 87 (2), ss. 42–47
- Nadkarni, N.M., Hasbach, P.H., Thys, T., Crockett, E.G. & Schnacker, L. (2017). *Impacts of nature imagery on people in severely nature deprived environments*. Frontiers in Ecology and the Environment, vol. 15 (7), ss. 395–403

Referenser

- Nationalencyklopedin 1 (u.å). *Fängelsesystem*. Tillgänglig: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/fängelsesystem> [2020-02-27]
- Nationalencyklopedin 2 (u.å). Kriminalvård. Tillgänglig: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kriminalvård> [2020-02-27]
- Nationalencyklopedin 3 (u.å). *Kriminalvårdens historia*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kriminalvård/kriminalvårdens-historia> [2020-02-27]
- Nationalencyklopedin 4 (u.å). *Korrektionshus*. Tillgänglig: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/korrektionshus> [2020-02-27]
- Nordin, Å. (1967). *Kriminalvård utan mål*. Arkitektur, vol. 11/1967, ss. 636–639
- Rice, J.S. & Lremy, L. (1998). *Impact of Horticultural Therapy on Psychosocial Functioning Among Urban Jail Inmates*. Journal of Offender Rehabilitation, vol. 26 (3–4), ss. 169–191 Taylor & Francis Group.
- Sandel, M.H. (2004). *THERAPEUTIC GARDENING IN A LONG-TERM DETENTION SETTING*. vol. 19, s. 11
- Schmidtbauer, P. (2005). *Utblick i världen*. I: Olsson, T. (red.) Tänkvärda trädgårdar. Stockholm: Formas, ss. 101–126.
- SLU (2016). *Patrik Grahn – cv-sida*. Tillgänglig: <https://www.slu.se/cv/patrik-grahn/> [2020-02-12]
- Socialstyrelsen (2006). *Säkerhet vid psykiatrisk tvångsvård, rättspsykiatrisk vård och rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet*. (SOSFS 2006:9). Socialstyrelsen.
- Stigsdotter, U.A. & Grahn, P. (2002). *What Makes a Garden a Healing Garden?* Journal of Therapeutic Horticulture, vol. 2002
- Stigsdotter, U.K., Palsdottir, A.M., Burls, A., Chermaz, A., Ferrini, F. & Grahn, P. (2011). *Nature-Based Therapeutic Interventions*. I: Nilsson, K., Sangster, M., Gallis, C., Hartig, T., de Vries, S., Seeland, K., & Schipperijn, J. (red.) Forests, Trees and Human Health. Dordrecht: Springer Netherlands, ss. 309–342.
- Stockholms stad 1 (u.å). *Kriminalitet*. Tillgänglig: <https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/kriminalitet/> [2020-02-27]
- Stockholms stad 2 (u.å). *Fängelset*. Tillgänglig: <https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/kriminalitet/fangelset/> [2020-03-04]
- SVT (2017-07-16). *Många frigivna interner läggs in för psykvård inom två år*. svt.se. Tillgänglig: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/manga-frigivna-interner-laggs-in-for-psykvard-inom-tva-ar> [2020-05-10]
- Söderlund, J. & Newman, P. (2017). *Improving Mental Health in Prisons Through Biophilic Design*. The Prison Journal, vol. 97 (6), ss. 750–772 Los Angeles, CA: SAGE Publications.
- The Horticultural Society of New York (u.å). *Greenhouse*. Tillgänglig: <https://www.thehort.org/programs/greenhouse/> [2020-03-16]
- Timler, K., Brown, H. & Varcoe, C. (2019). *Growing connection beyond prison walls: How a prison garden fosters rehabilitation and healing for incarcerated men*. Journal of Offender Rehabilitation, vol. 58 (5), ss. 444–463 Routledge.
- Trost, J (2005). *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur: Lund.
- Ulrich, R.S. (1984). *View through a window may influence recovery from surgery*. Science (New York, N.Y.), vol. 224 (4647), ss. 420–421
- Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Tillgänglig: http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/etikreglerhs.pdf [2020-04-08]
- Vinnhed Hjeltman, I. (2017). *Att förbereda ett annat liv*. I: Caldenby, C. & Lundin, S. (red.) Rågården - rättspsykiatri med mänskligt ansikte. ARQ - Siftelsen för Arkitekturforskning, ss. 107–124.
- Wener, R.E. *The Environmental Psychology of Prisons and Jails: Creating Humane Spaces in Secure Settings*. ss. 1–300. Cambridge University Press.
- Wilson, E.O. (1984). *Biophilia*. Harvard University Press.
- Åman, A. (1967). *Cellfängelset - en värld av ordning*. Arkitektur, vol. 11/1967, ss. 620–630

Lagtext

SFS 2010:610 Fängelselag. Justitiedepartementet

Bilaga 1 - Etisk egengranskning

EGENGRANSKNING VID EXAMENSARBETEN

Examensarbetets titel: Landskapsarkitekturen bakom galler
Student: Karin Schedin
Handledare: Thomas Oles

1. Kan projektet innebära någon eller några av följande nackdelar för deltagaren (patient, försöksperson, informant)?	Ja	Tveksamt	Nej
a/ Medicinsk risk	☐	☐	☒
b/ Smärta	☐	☐	☒
c/ Hot mot personlig integritet	☐	☐	☒
d/ Annat obehag	☐	☐	☒
2. Kan det garanteras att deltagarna inte kan identifieras i resultatredovisningen?	☒	☐	☐
3. Är deltagandet i projektet frivilligt?	☒	☐	☐
4. Kan en deltagare när som helst och utan skäl avbryta sitt deltagande?	☒	☐	☐
5. Innebär studien att personregister upprättas? Om ja, vem ansvarar för registret och till vem anmäls registret?	☐	☐	☒
..... (registeransvarig person)			
6. Hur är det skriftliga informationen utformad?			
a/ Beskrivs projektet så att deltagarna förstår dess uppläggning och syfte? (inga fackuttryck, klar svenska)	☒	☐	☐
b/ Framgår det att vården eller andra insatser inte påverkas av beslut om att medverka eller avstå från medverkan?	☒	☐	☐
c/ Framgår det att vården eller andra insatser inte påverkas om deltagaren avbryter sin medverkan?	☒	☐	☐
7. Erbjuds medverkande att ta del av forskningsresultatet?	☒	☐	☐

Ovanstående frågor är noga genomgångna, diskuterade och sanningsenligt besvarade.

Stockholm 2020-04-02

Karin Schedin
.....
Student

Thomas Oles
.....
Handledare

Bilaga 2 - Informationsbrev och sammanställning av enkäter

Information till dig som vill delta i mitt examensarbete!

Du tillfrågas härmed att delta i mitt examensarbete inom landskapsarkitektur på Sveriges Lantbruksuniversitet genom följande enkät. Jag undersöker vilken roll utemiljön har kopplat till kriminalvårdens anstalter och hur aktiviteter, innehåll och utformning av utemiljöerna kan gynna vården.

Det finns idag ett flertal studier som visar att tillgång till trädgårdar och natur kan påverka människan positivt, både psykiskt och fysiskt, trots detta kan jag inte se att dessa miljöer finns inom Kriminalvården till någon större utsträckning. Som ett led i detta arbete undersöker jag hur personer upplever den utemiljö de har tillgång till på en svensk anstalt. Jag är därför intresserad att undersöka hur du upplever utemiljön du har tillgång till.

Det är helt frivilligt att delta i studien och du kan när som helst under tiden du fyller i enkäten avbryta ditt deltagande. I samband med att du svarar på enkäten ger du ditt samtycke till att delta i studien. Enkäten är helt anonym och kommer inte kunna spåras till dig eller anstalten. Jag kommer att hantera insamlade data med försiktighet och förvara materialet utan åtkomst för obehöriga.

Enkäten består av 23 antal frågor som berör dina upplevelser av utemiljön.
Observera att enkäten är 4 sidor.

Examensarbetet kommer att redovisas genom ett muntligt seminarium och skriftligt på Sveriges Lantbruksuniversitet, på avdelningen för Landskapsarkitektur. Vill ni ha tillgång till resultatet är ni välkomna att kontakta oss.

Med vänliga hälsningar

Sveriges Lantbruksuniversitet
Landskapsarkitektstudent
Karin

Anstalt 1

Beskrivning av utemiljön

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
<i>"Katastrof"</i> <i>"Jag går inte på promenad/jag sitter hela tiden in på mitt rum eller verkstad"</i> <i>"Man är tvingad att vara ute på promenad minst 30 min om man går ut. Vill jag bara gå ut 5 min = går det ej!"</i> <i>"Inhägnat område med asfalterad promenadslinga. Resten av ytan är gräs med några bänkar och 2st "hyddor" där man kan sitta under tak/skugga."</i> <i>"Väldigt liten, trång och deprimerande jämfört med andra anstalter"</i> <i>"Staket, skog och kosser"</i> <i>"En basketkorg, och en katastrofgård för dagisbarn"</i> <i>"Väldigt liten, trångt och deprimerande"</i> <i>"Bänkar samt basketkorg"</i> <i>"Litet. Trång"</i> <i>"Litet och extrem passivrökning, alla sittplatser är upptagna av rökare"</i> <i>"Tegelvägg, staket"</i>	<i>"Hus, stängsel, kort promenadslinga, extremt deprimerande att vara ute"</i> <i>"Åker, skog, stängsel, byggnader"</i> <i>"Trångt, staket, byggnader"</i> <i>"Promenadstråket har ingen tanke utan bara blivit runt förläggningen. Finns överhuvudtaget ingen planering med vår utemiljö"</i>

Upplevelsen av den utemiljö som de intagna har tillgång till

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
86% av de svarande upplevde att den utemiljö de har tillgång till är mycket dålig eller dålig . 7% (1) upplevde utemiljön som okej och 7% (1) upplevde utemiljön som bra .	60% av de svarande upplevde att den utemiljö de har tillgång till är mycket dålig eller dålig . 40% upplevde utemiljön okej .

Bilaga 2 forts.

Lugna, avskilda och rofyllda miljöer där man kan sitta ensam

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
11 av 14 svarade att det <i>inte</i> fanns platser utomhus där man har möjlighet att sitta ensam i lugna, avskilda och rofyllda miljöer. 82% av de svarande skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket .	3 av 5 svarade att det <i>inte</i> fanns platser utomhus där man har möjlighet att sitta ensam i lugna, avskilda och rofyllda miljöer av de svarande konstaterade 100% av de svarande skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket .
3 av 14 svarade att det finns platser där man kan sitta ensam. 33% uppskattar denna plats lite . 67% inget alls .	2 av 5 svarade att <i>det finns</i> en plats där man kan sitta ensam. 100% uppskattar denna plats mycket.

Sociala miljöer

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
10 av 14 svarade att det finns platser utomhus där man kan träffas flera stycken, så kallade sociala miljöer. 50% svarade att de varken eller uppskattar denna plats. 40% svarade att de uppskattar denna plats väldigt mycket eller mycket . 10% uppskattar denna plats lite .	5 av 5 svarade att <i>det finns</i> platser utomhus där man kan träffas flera stycken, så kallade sociala miljöer. 100% av de svarande uppskattar denna plats väldigt mycket eller mycket .
4 av 14 svarande ansåg att det inte finns någon sådan plats. 50% svarade att de skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket . 50% svarade inte på skattningsskalan.	Kommentar: <i>”Rökruta, inget för icke rökare”</i>
Kommentar: <i>”Ganska trångt när alla går på ”promenaden”. Inte sittplatser till alla.”</i>	

Platser för motion och träning

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
8 av 14 svarade att det finns platser utomhus för motion eller träning. 50% svarade att de uppskattar denna plats lite . 25% uppskattar det väldigt mycket . 25% uppskattar inte alls denna plats.	2 av 5 svarade att det finns platser utomhus där man kan träffas flera. 50% svarade att de uppskattar denna plats lite . 50% svarade varken eller .
6 av 14 svarade att det <i>inte</i> finns några platser utomhus för motion eller träning. 67% svarade att de skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket , 16% svarade varken eller 17% svarade inte alls.	3 av 5 svarade att det <i>inte</i> finns platser utomhus där man kan träffas flera stycken, så kallade sociala miljöer. 100% svarade att de skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket .
Kommentarer: <i>”En kort promenadslina som är asfalterad. Behövs mer. Vi har en fotbollsplan som endast är öppen på sommaren”</i> <i>”jag har inte sett”</i> <i>”En kort promenadslina som är asfalterad”</i>	

Platser med odling och fruktträd

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
12 av 14 svarade att det <i>inte</i> finns platser utomhus med odling och platser med fruktträd. 58% av de svarande skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket och mycket . 8% svarade varken eller . 17% svarade att de inte alls skulle uppskatta en sådan plats. 17% bortfall.	4 av 5 svarade att det <i>inte</i> finns platser utomhus med odling och fruktträd. 50% svarade att de skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket . 50% svarade varken eller .
1 av 14 svarade att det finns en plats med odling och fruktträd. Den svarande uppskattar denna plats mycket .	1 av 5 svarade att det finns en sådan plats. Den platsen uppskattas varken eller .
1 av 14 svarande visste inte om det fanns en sådan plats.	

Bilaga 2 forts.

Platser där du kommer in i en annan värld

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
13 av 14 svarade att det <i>inte</i> finns platser där de kan uppleva att de kommer in i en annan värld. 63% svarade att de skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket . 15% svarade att de inte alls skulle uppskatta en sådan plats. 23% bortfall.	4 av 5 svarade att det <i>inte</i> finns platser utomhus där de kan uppleva att de kommer in i en annan värld. 100% svarade att de skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket . 1 av 5 svarade att det finns en sådan plats. Den platsen uppskattas varken eller .
1 av 14 svarade att det fanns en sådan plats vilken den svarade inte alls uppskattar.	
Kommentar: ”Staket överallt. Man ser bara hur instängda vi är bakom alla staket. Ser sjukt ut.”	

Uppleva känslan av vild natur

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
13 av 14 svarade att det <i>inte</i> finns platser där de kan uppleva känslan av vild natur (som träd, blommor och andra växter). 62% svarade att de skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket . 15% svarade att de inte alls skulle uppskatta en sådan plats. 23% bortfall.	2 av 5 svarade att det <i>inte</i> finns platser utomhus där de kan uppleva att känslan av natur. 100% av de som svarade att det <i>inte</i> finns en sådan plats skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket . 2 av 5 svarade att det finns platser utomhus där de kan uppleva att känslan av natur. 1 av 5 svarade att det både finns och <i>inte</i> finns. 67% av de som svarade att det finns en sådan plats uppskattar den varken eller . 33% svarade att den uppskattas lite .
1 av 14 svarade att det fanns en sådan plats. Den svarade att den uppskattar denna plats mycket .	
Kommentar: ”Bara gräsmatta och betongplattor man sitter på ibland”.	

Inslag av vatten

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
13 av 14 svarade att det <i>inte</i> finns inslag vatten på deras område. 1 av 14 svarade ej. 54% av de svarande skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket eller mycket . 8% svarade varken eller . 15% svarade att de skulle uppskatta vatten lite . 23% av de som svarade nej på frågan svarade ej på skattningsskalan.	5 av 5 svarade att det <i>inte</i> finns inslag av vatten i deras utemiljö. 80% av de svarande skulle uppskatta detta väldigt mycket eller mycket . 20% skulle uppskatta den varken eller .

Uppleva årstidsskiftningar

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
8 av 14 svarade att det <i>inte</i> har möjligheten att uppleva årstidsskiftningar inom området. 62% svarade att de skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket , 25% svarade att de inte alls skulle uppskatta en sådan plats. 13% av de som svarade nej på frågan svarade ej på skattningsskalan.	4 av 5 svarade att det finns möjlighet att uppleva årstidsskiftningar. 50% uppskattar detta väldigt mycket 50% svarade varken eller .
5 av 14 svarade att de har möjligheten att uppleva årstidsskiftningar. 40% svarade varken eller på hur mycket de uppskattar detta. 40% svarade att de uppskattar detta lite . 20% svarade att de uppskattar detta väldigt mycket .	1 av 5 svarade inte.
1 av 14 bortfall.	

Bilaga 2 forts.

Soliga platser

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
13 av 14 svarade att det fanns platser för att njuta av solen. 1 av 14 svarade inte alls. 77% av de svarande uppskattar dessa platser väldigt mycket eller mycket . 8% uppskattar detta lite . 15% uppskattar inte alls detta. Kommentar: ”Man kan ligga på gräset eller betongplattan, men utsätts för mycket passiv rökning av andra.”	2 av 5 svarade att det finns platser för att njuta av solen. 2 av 5 svarade att det både finns och <i>inte</i> finns platser för att njuta av solen. 100% av de som svarade att det finns sådana platser uppskattar detta väldigt mycket eller mycket . 100% av de som svarade att det <i>inte</i> finns sådana platser svarade att de skulle uppskatta dessa platser väldigt mycket och mycket . (resultat från de som svarat både ja och nej på frågan) 1 av 5 svarade inte.

Skuggiga platser

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
8 av 14 svarade att det finns platser där de kan söka skugga. 4 av 14 svarade att det <i>inte</i> finns sådana platser. 1 av 14 svarade att det både finns och <i>inte</i> finns. 1 av 14 svarade inte alls. 56% av de som svarade att det finns platser för skugga uppskattar dessa platser väldigt mycket . 22% svarade varken eller . 22% uppskattar detta lite . 40% av de som svarade att det <i>inte</i> finns platser för skugga skulle uppskatta platser med skugga väldigt mycket eller mycket . 20% svarade att de inte alls skulle uppskatta en sådan plats. 40% av de som svarade nej på frågan svarade ej på skattningskalan. En av de svarande kommenterade:	4 av 5 svarade att det finns platser för att söka skugga. 50% av de som svarade att det finns sådana platser uppskattar detta varken eller . 25% uppskattar dessa platser mycket . 25% uppskattar inte alls dessa platser. 1 av 5 svarade att det <i>inte</i> finns sådana platser. Den svarande skulle uppskatta en sådan plats väldigt mycket .

””Hyddor”, men folk sitter och röker så man får flytta runt hela tiden.”

Suttit på häkte/anstalt tidigare samt upplevda skillnader

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
79 % av de svarande har suttit på häkte eller anstalt tidigare. Beskrivning av skillnader: ”Mer frihet” ”större yta” ”Det är en större yta än häktet (där var det 2x2 meter)”, ”Häktet är man i en lite bur. På anstalt är det en stor bur” ”På den andra anstalten så var utemiljön bättre” ”sämre” ”Innan placering på x, satt jag på x samt x och skillnaden är väldigt stor! På x fanns växthus, basketplan, volleyboll, fotboll mm. På x: Stort med basket, beachvolleyvoll dock lite natur. Här är det extremt litet och saknar sittplatser, större plats för promenad” ”Man kunde gå ut/in under promenadtid. Såg inte ut lika mycket institution. Samt på helger promenad 1h på förmiddag och 1 timmer på eftermiddag” ”I häktet får man gå på promenad inomhus” ”Alla är samma”. ”Mycket mindre” ”Har bara varit på häkte, så tycker våran miljö är bra här. Vi får mer frihet” ”Det fanns volleyboll och badminton på alla promenad” ”Inget alls, alla ser likadana ut” ”Dom andra stället är stor” ”I häktet fanns inget förutom att man bara kan gå på promenad” ”Mer utrymme” ”Den är större än häktet” ”Det är nästan samma sak”	60% av de svarande har suttit på anstalt eller häkte tidigare. Av de svarande beskrev ingen skillnaden mellan de olika anläggningarna.

Bilaga 2 forts.

”Mycket skiljer sig! Storleken gör mycket och här känner man sig instängd”

Vilka aktiviteter finns i utemiljön

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
”Sitta, promenera (här) men finns mycket man kan göra annars” ”Promenera” ”Promenera på slingan, sitta på några bänkar och spela fotboll på sommaren” ”Basket” ”Spela basket” ”Spela basket, träna i utegym” ”Inte mycket” ”Inte så mycket” ”Endast promenad och snacka med folk” ”Promenera” ”Röka, spela basket” ”vet inte” ”inte vet jag”	”Inget” ”Plantera fruktträd, sätta upp fågelholkar, planera en naturskön promenadslinga” (tolkas som möjligheter, ej vad de kan göra idag) ”Ingenting!” ”Jag kan göra det finns allt som bra men promenad, käka ute på bänkar, fint grönt område”

Något speciellt du gillar

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
”När man blundar och känner gräset mellan fingrarna kan man för stunden ”komma bort”” ”Bra plats i solen”	”Att kunna se träd/skog som skiftar med årstiderna” ”Nej” ”Hellre att det är grönt än bara asfalt” ”Rökrutan. Där kan man sitta och sola plus röka”

Möjlighet att påverka utemiljö

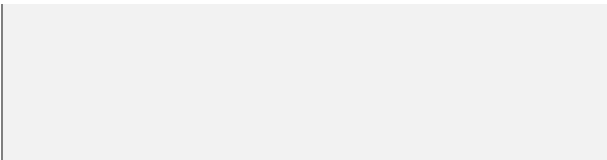
Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
12 av 14 svarade att de <i>inte</i> har möjlighet att påverka utemiljöns utformning eller innehåll men att det skulle uppskattas. Kommentarer: ”Jag uppskattar om att bli flyttat till x-anstalten” ”En trädgård, bättre utsikt än tegelhus och taggtråd” ”Enligt anstalten har man ansökt om tillstånd för utbyggnad av promenadgården men nekats av huvudkontoret”.	5 av 5 svarade att de <i>inte</i> har möjlighet att påverka utemiljöns utformning eller innehåll men att det skulle uppskattas. Ett önskemål dök upp. ”Längre promenad! Mer sittplatser i solen. Mindre träd. Ett ställe där man slipper se alla husen på anstalten och kunna drömma sig bort! Mer utsikt.”

Önskemål

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
”Ja, mer av allt!” ”En stor fotbollsplan” ”Ny basketkorg” ”Större utrymme” ”Mer att göra på promenaden” ”Mindre passiv rökning om något just nu” ”Större utrymme, mer plats” ”Basketkorg, större promenad, möjlighet till toabesök eller påfyllning av vatten, fruktträd, växthus, blommor, uteträning” ”Större promenadgård” ”Slippa passivrökning, kunna jogga i större yta, sola ostört, MER blommor, möjlighet till plantering av t.ex. jordgubbar som (x-anstalten)” ”Mer aktiviteter, mer sport” ”Mer trädgårdsliknande miljö, fruktträd, buskar osv” ”Se natur” ”Spela fotboll” ”Ta långa promenader på skogen” ”Kunna gå in när jag vill” ”Ingen kommentar” ”Mycket”	”Mer uteaktiviteter” ”Sittplatser” ”Större variation, ökat område, natursköna sittplatser” ”Luft mellan byggnaderna” ”Finns ingenting allt är bra för mig men en pool eller utegym skulle vara bra” ”Se andra människor, höra annat än bara billjud och kunna promenera mer än bara runt huset” ”Utegym eller pool” ”Enskildhet” ”Bodling, plantera växter och grönsaker som kunde användas till matlagning i självförvaltningen” ”Spela basket eller andra uteaktiviteter”

Bilaga 2 forts.

”Större rastgård”
”Frihet”
”Större yta, mer aktiviteter, sport eller liknande”

Övrigt

Säkerhetsklass 2	Säkerhetsklass 3
”Väldigt jobbigt att konstant ge genom staket, galler och taggtråd” ”x-anstalten är inte bra jämfört med andra klass 2 anstalter” ”Väldigt stel och tråkig miljö” ”Jag kan inte tillägga nånting, tyvärr. Lycka till”	”Jag har svarat utifrån en klass 3 anstalt. För att få en bra bild bör du skilja på svaren i klass 1, 2 och 3 eftersom det skiljer sig väldigt mycket mellan dem” ”Har inget”